

Mədəniyyət.AZ

ISSN 2413-2365



Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

3 (301) 2016





Turana qılıncdan daha kəskin ulu qüvvət,
Yalnız mədəniyyət, mədəniyyət, mədəniyyət!

Hüseyn Cavid



Mədəniyyət.AZ

Culture.AZ/Культура.АЗ

Təsisçi:
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

Baş redaktor:
Zöhrə Əliyeva

Redaksiya şurası:
Əbülfəz Qarayev
Arif Mehdiyev
Vaqif Əliyev
Sevda Məmmədəliyeva
Ədalət Vəliyev
Nazim Səmədov
Lala Kazımova
Rəfiq Bayramov
Vüqar Şixəmmədov
İlham Rəhimli
Ayaz Salayev

Redaksiya:
Qurban Məmmədov
Səmirə Behbudqızı
Yaşar Vəliyev
Gülşənə Mustafayeva
Pərvin İlqaroglu

Dizayn:
Mədəniyyət.AZ

Jurnal Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası Rəyasət Heyətinin 30 aprel 2010-cu il tarixli (protokol №10-R) qərarı ilə sənətsünaslıq, memarlıq, kulturalogiya və pedaqogika üzrə "Azərbaycan Respublikasında dissertasiyaların əsas nəticələrinin dərc olunması tövsiyə edilən dövrü elmi nəşrlərin siyahısı"na daxil edilmişdir.

Ünvan:
AZ1073, Bakı şəhəri,
Moskva prospekti – 1,
Dövlət Film Fondu, 5-ci mərtəbə

Telefonlar:
(+99412) 431-49-25
(+99412) 431-49-54

Email: medeniyyetaz@gmail.com
facebook.com/medeniyyetinfo.az
Veb-sayt: medeniyyetinfo.az

Jurnala təqdim olunan əlyazmalar geri qaytarılmır, dərc olunan materiallar yalnız redaksiyanın icazəsi ilə istifadə oluna bilər.
Jurnal "CBS" mətbəəsində nəşr olunur.
Sifariş №
Tirajı: 2000
№3 (301), 2016

Elmi, metodiki, publisistik
"Mədəni-maarif işi" jurnalı 1967-ci ildən çıxır.
Şəhadətnamə №R-122.
2012-ci ilin yanvarından "Mədəni həyat",
2015-ci ilin mart ayından
"Mədəniyyət.AZ" adı ilə nəşr olunur.

Founder:
Ministry of Culture and Tourism

Editor:
Zohra Aliyeva

Editorial board:
Abulfas Karayev
Arif Mehdiyev
Vagif Aliyev
Sevda Məmmədəliyeva
Ədalət Vəliyev
Nazim Səmədov
Lala Kazımova
Rəfiq Bayramov
Vüqar Şixəmmədov
İlham Rəhimli
Ayaz Salayev

Editorial:
Qurban Məmmədov
Səmirə Behbudqızı
Yashar Vəliyev
Gülşənə Mustafayeva
Pərvin İlqaroglu

Design:
Culture.AZ

The journal was included in the "Register of scientific publication recommended for publishing the main results of dissertation in the Republic of Azerbaijan" by the decision of Presidium of the Supreme Attestation Commission under the President of the Republic of Azerbaijan (decision dated April 30, 2010: protocol №10): on the Study of Art, on the Study of Architecture, on the Study of Culture and on the Study of Pedagogy

Address:
AZ1073, Baku,
Moscow Avenue – 1,
State Film Fond, 5th floor

Telephones:
(+99412) 431-49-25
(+99412) 431-49-54

Email: medeniyyetaz@gmail.com
facebook.com/medeniyyetinfo.az
Website: medeniyyetinfo.az

Submitted manuscripts are not returned back and publishing materials can be used only by permission of editorial staff.
The journal is published in printing house "CBS".
Order №
Circulation: 2000
№3 (301), 2016

The journal "Cultural and educational" covering scientific, methodical and publicistic areas have been publishing since 1967.
Certificate №R-122.
In 2012, January journal was renamed "Cultural life", but since 2015 March have been publishing with the name of "Culture.AZ".

Учредитель:
Министерство Культуры и Туризма

Главный редактор:
Зохра Алиева

Редакционный совет:
Абульфас Караяев
Ариф Мехтиев
Вагиф Алиев
Севда Мамедалиева
Адалат Велиев
Назим Самедов
Лала Кязимова
Рафиг Байрамов
Вугар Шихамедов
Ильхам Рагимли
Аяз Салаев

Редакция:
Гурбан Мамедов
Самира Бехбудкызы
Яшар Велиев
Гюльшана Мустафаева
Парвин Ильгароглу

Дизайн:
Культура.АЗ

Журнал внесен в "Список научных периодических изданий, рекомендованных для публикации основных результатов диссертаций в Азербайджанской Республике", решением Президиума Высшей Аттестационной Комиссии при Президенте Азербайджанской Республики от 30 апреля 2010-го года (протокол №10-R).

Адрес:
AZ1073, город Баку,
Московский проспект – 1,
Государственный Фонд, 5-й этаж

Телефоны:
(+99412) 431-49-25
(+99412) 431-49-54

Email: medeniyyetaz@gmail.com
facebook.com/medeniyyetinfo.az
Веб-сайт: medeniyyetinfo.az

Рукописи, представленные в редакцию журнала, не возвращаются.
Материалы, опубликованные в журнале, могут быть использованы только с разрешения редакции.
Журнал печатается в издательстве "CBS".
Заказ №
Тираж: 2000
№3 (301), 2016

Научно-методический, публицистический журнал
"Культурно-просветительская работа"
издается с 1967-го года.
Свидетельство №R-122.
С января 2012-го года издавался под названием "Культурная жизнь", с марта 2015-го выходит под названием "Культура.АЗ".



14



18



42



56



58

ƏNƏNƏ

- 10 Axır çərşənbədə "Gəncə korridası"?
- 14 Türk dünyasında Novruz bayramı necə qeyd olunur?

TARİX

- 18 "Multikulturalizm ili"nə mühüm töhfə
- 22 Dünyaya ixrac edilən milli sərvətimiz – multikultural dəyərlər

Ədəbiyyat

- 28 Kamal Talıbzadə təhsil və tərbiyə haqqında
- 30 Ziyalı ruhunun əbədiyyəti
- 34 Ver sözə ehyə ki...

Mütaliə

- 38 Könül gözlülər...

Teatr

- 40 Hər sənəd bir tarixdir
- 42 Sənətinin ağası Həsənağa
- 46 "Oyuq" teatr studiyası

Musiqi

- 48 Композитор Закир Багиров – личность и время
- 52 Dənizin səsinə dinləmək istəsən...

Kino

- 54 Kinoda vətənpərvərlik

56

Leonun ilk "Oskar"ı

Qalereyalar

58

Fransa memarlığının incisi – Napoleonun evi (Malemezon)

Portret

62

Samançı oğlu milyonçu...

Elm

68

Mirzə Kazımbəyin "Türk-tatar dilinin qrammatikası" əsərinin nəşrlərinə ümumi baxış

71

Ziyəddin Göyüşovun etikasında əxlaqi dəyərlər

74

"Хореографические новеллы" Тофика Кулиева и их стилевые особенности

78

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında "alp" apelyativi "alpout" toponiminin etimoloji əsası kimi

81

Əl-Fərabi fəlsəfəsində bilik, qavrama və məntiq anlayışı

83

Azərbaycan muğam ifaçılığında milli folklor örnəkləri

Yaddaş

86

İnsanlığa sığmayan cinayət

Geyim mədəniyyəti

88

Gözəlliyin doqquz ünsürü

Folklor

92

Dədə Şəmşir – müdrik sənətkarlığın rəmzi

Turizm

94

Novruz – beynəlxalq karnavallar statusunda

Bizə yazılar

98

Məktubları araşdırarkən...

Layihə

102

"Bölgələrdən paytaxta"

106

"Xalq yaradıcılığı paytaxtları"





Əziz oxucular!

Hər vaxtınız xeyir!

Fəsillərin ən gözəli baharı, bayramların şahı Novruzu da qarşıladıq, sevdik, qəbul etdik! Yaz təbiətinin bütün şıltaqlıqları, naz-qəməzəsi, nemətləri ilə, qədəmlərinin sayalı olmasını arzulaya-arzulaya, sabahkı yeni günün daha da gözəl olacağı inamı ilə! Yurdumuza, elimizə, obamıza, qəlbimizə, həyatımıza xoş gəldin, Bahar! Zaman yenilənmə,

durulanma, təmizlənmə, silkinib oyanma – mənəvi paklıq zamanıdır ki, Tanrı bizə təbiətin oyanmasıyla fürsət verir: “Tədbirini gör: dünyanı təzələnsin!”

Hərdən bu təzələnmənin nə qədər vacib olduğunu hiss edirsən. İlboyu səni acıdan, incidən, mane olan nəsnələrdən can qurtarmaq, amma bütün ayrılıqlara rəğmənlər şərəfini, ləyaqətini qoruyaraq dünənə “əlvida” demək də mərdanəlikdəndir. Əbəs yerə də deməyiblər ki, mart çıxdı, dərd çıxdı: illah da ki builki, yağışlı, çiskinli, boz enerjisi ilə bezdirən, usandıran mart! Demək ki, əslində, xeyirxah imiş. Özü ilə ilboyu qalaqlanan problemləri, mənfi enerjini, işini yarıtmayanları, naxələfləri də bilmərrə apardı. Demək ki, yaşamağa və işləməyə davam. Bahar, səndən güc alırıq, həyat eşqimiz bir az da coşur, yaşamaq və yaratmaq inamımız daha da möhkəmlənir, hər sınağın bizi öyrədir, güclü, qətiyyətli edir.

Mart sayımızın yazıları yenə də öyrədici, bilgiverən, araşdırmalar və tapıntılarla dolu məzmun daşıyır. Oxucu yazın qədəmlərini addım-addım izləyir, yüz illərin adət-ənənəsindən xəbər tutur, bahar övladı sənətkarlarımız xatırlanır, bəsirət gözü ilə həyat həqiqətlərini əxz edən insanların mənəvi dünyasını dolaşır, vətən oğullarımızın şücaətini əbədləşdirən kino lentlərini sanki seyr edir, dünya sənət inciləri ilə tanış olur, redaksiyamıza daxil olan məktubları incələyir, nazirliyimizin həyata keçirdiyi layihələrin sorağını alır, elm-ürfan dünyasına baş vurur. Bir sözlə, maariflənir, zənginləşir, artır, çoxalır!

Hər zaman bilik ehtiraslı oxucu bolluğu arzusu ilə,

Sevgilərlə...

Zöhrə Əliyeva,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
Əməkdar mədəniyyət işçisi

RƏSMİ XRONİKA

Ölkə başçısı İlham Əliyev "Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin strukturunun təkmilləşdirilməsi haqqında" sərəncam imzalayıb. Sərəncama əsasən, Bakı Şəhər Mədəniyyət və Turizm İdarəsinin bazasında Bakı Şəhər Mədəniyyət və Turizm Baş İdarəsi, 64 rayon (şəhər) mədəniyyət və turizm şöbələrini özündə birləşdirən 15 regional mədəniyyət və turizm idarəsinin yaradılması qərara alınıb...



Salyan şəhərindəki Heydər Əliyev Mərkəzində nazirliyin məsul işçilərinin iştirakı ilə Şirvan şəhər, Salyan, Biləsuvar, Hacıqabul, Cəbrayıl və Neftçala rayonlarını təmsil edən vətəndaşların qəbulu zamanı mədəniyyət müəssisələrinin fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması, tarixi abidələrin təmir-bərpa və maddi-texniki bazanın möhkəmləndirilməsi ilə əlaqədar müraciətlərə baxılıb, onların icrası məqsədilə lazımi tapşırıqlar verilib...

Braziliya Senatının komitə sədri Kristovam Buarkenin rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyətini qəbul zamanı iki ölkə arasında mədəniyyət və turizm sahəsində əməkdaşlıq məsələləri müzakirə olunub, mədəniyyətlərarası dialoq çərçivəsində birgə layihələrin həyata keçirilməsinin əhəmiyyətindən söhbət açılıb...



Mədəniyyət müəssisələrinin fəaliyyətinin turizm sahəsi ilə əlaqələndirilməsi məqsədilə nazirliyin məsul əməkdaşlarından ibarət işçi qrupu Şamaxı, İsmayilli, Qəbələ, Şəki, Oğuz, Zaqatala və Balakəndə olub, görüşlərdə yay turizmi mövsümündə turistlərə mədəni xidmətin yüksəldilməsi ilə bağlı müvafiq müzakirələr aparılıb...

Novruz münasibətilə keçirilən ümumxalq şənliyində iştirak edən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və xanımı Mehriban Əliyeva iç-timaiyyət tərəfindən hərarətlə qarşılanıb, onlara bayram xonçası təqdim edilib. Milli geyimli uşaqların rəqsi, incəsənət ustalarının baharı, Azərbaycanı tərənnüm edən mahnıları iştirakçılarda xoş ovqat doğurub...



2016–2018-ci illərdə “Mədəniyyət sektorunun siyasəti və idarə olunması sisteminin modernləşdirilməsində Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinə dəstək” adlı Tvinning layihəsinin rəsmi açılış mərasimi keçirilib. Tədbirdə nazirliyin Avropa İttifaqı ilə birgə layihəsinin respublikamızın mədəniyyət sektorunda hüquqi baza və idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsinə xüsusi töhfə verəcəyinə inam ifadə olunub...

İSESKO-nun baş katibi Abduləziz bin Osman əl-Tuveycri ilə görüşdə İSESKO və ölkəmiz arasında münasibətlərin yüksələn xətt üzrə inkişaf etməsindən, Azərbaycanın islam dünyasında humanitar əməkdaşlığa böyük töhfələr verməsindən, cari ilin aprelinə paytaxtımızın BMT Sivilizasiyalar Alyansının 7-ci Qlobal Forumuna ev sahibliyi edəcəyindən məmnunluq ifadə olunub...



Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Almaniyanın ölkəmizdəki səfirliyi və Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyətinin dəstəyi ilə həyata keçirilən “Azərbaycanda alman məskənləri” turizm marşrutu üzrə layihənin müzakirəsi zamanı Gədəbəydə “Simens qardaşları” muzeyi, Göygöldə qədim alman evləri üslubunda hotel və Şəmkirdə alman irsi mərkəzinin yaradılmasının nəzərdə tutulduğu diqqətə çatdırılıb...

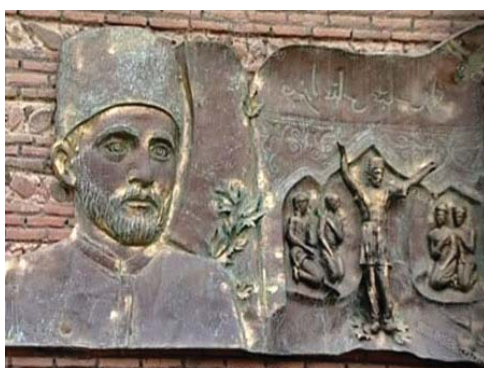
Azerbaijan



[illegible]

Axır çərşənbədə “Gəncə korridası”?

**Görkəmli maarifçi 100–150 il əvvəlki
Novruz ənənələri haqda**



İldən-ilə daha çox zahiri təmtərağına aludə olduğumuz, bəlkə də bu səbəbdən artıq formal təqvim bayramlarından birinə çevrilmək təhlükəsi ilə üz-üzə dayanan Novruzun keçmişdə, deyək ki, 100–150 il qabaq necə keçirilməsinə nəzər salmaq, əlbəttə, maraqlıdır. Bu baxımdan, adı Gəncədə hər kəsə, eləcə də Azərbaycanın əksər ziyalılarına tanış olan, dövrünün görkəmli maarif-pərvər ziyalı Mirzə Abbas Abbaszadənin 1920-ci ilin martında, Azərbaycan Cümhuriyyətinin (1918–1920) matbu orqanı sayılan “Azərbaycan” qəzetində dərc edilmiş “Novruz bayramı” məqaləsi xarakterik bir nümunədir.

Müəllif öz ömrünün son 50 ilinin yaddaşına hopmuş xatirələrinə müraciət edərək, həmçinin ağsaqqallardan eşitdiklərinə söykənərək XIX əsrin son üç-dörd, XX əsrin isə iki onilliyini əhatə edən bir zaman kəsiyində Gəncədə Novruz bayramının keçirilməsi ilə bağlı adət və ənənələrimizdən, eləcə də ümumən dövrün “dəb və ovraqlarından” maraqlı tərzdə söhbət açır. Həmçinin yazı sözügedən dövrün etnoqrafik mənzərəsini əks etdirməklə əhəmiyyətli elmi mənbə sayıla bilər.

Mirzə Abbas Abbaszadə məqaləsinin əvvəlində bayram ərəfəsində insanların ovqatından, eləcə də geyim tərzləri ilə bağlı ənənələrdən bəhs edir: “Qış soyuğunun kə-

sərdən düşüb bitkilər cana gələn, bağlarda yumşalmış torpaqların arasından bənövşələr görünən vaxtlarda söylənən “Novruzun topu atıldı” sözləri bəllidir. Novruza bir ay qalmış hamı bayram tədarükünə başlardı. Fağırдан tutmuş varlıya qədər hamı özünə paltar tikdirib ayın axır çəharşənbəsində təzə paltarlı olmağa çalışardı. Paltarlar milli, yaşamaq milli. Oturmaq-durmaq, yemək-icmək, hamısı milli idi. Küçələrdə, çarşılarında yenicə ütü altından çıxmış vəznəli çərkəzi çuxaları ətəkləri xışiltı ilə ləpələnirdi. Daldan üç büzməli, enli qolu qırağa qatlamalı vəznəli çuxalar cahılların malı olduğundan ahıllar özlərini onlara bənzətməmək üçün vəznəsiz, dalı sıx büzməli, bir az boğarlıqlı çuxa geyərdilər.

Sonralar geyimlər bir qədər sadələşdi. Qapaqsız, çal-keçirli arxalıqlar çıxdı ki, bu cür gödək ətək arxalıqlara “urusu” deyirdilər. Şalvarların geniş və bağlı olması milli forma olduğundan yavaş-yavaş düyməli şalvarlar meydana gəldikcə bağlı şalvarlar ahıllarda qaldı. Yeni çıxan şalvarlar da “urusu” adlandı. Bu zamanlarda “urusu” şalvar geyənlər ahıllardan çəkiniirdilər. Çünki bunlar onları yoldan çıxmış sayırdılar.

Ağsaqqal kişilərin rəvayətinə görə, daha qədimlərdə kişilər qırmızı, yerli toxunma parçalardan ipək bağlı şalvar geyib, bağını da sallana-sallana buraxıb bazara çıxırmışlar ki, yaxşı görünsün. Hələ o cür ipək parçadan şalvarları gecələr qyunun ağzından içəri asarlarmış ki, geyəndə gəzdikcə xışıl-

dasın. Nə isə, o zamanlar oturub-durmağımız yerdə, palaz-döşəkcə üstündə idi. Dar "urusu" şalvarlar çıxandan sonra onları qat kəsməmək üçün yavaş-yavaş kürsü üstündə oturmaq çıxdı. Beləcə, evlərdə, dükanlarda kürsü görsənməyə başladı.

“...Novruza yarım ay qalmış hamı hazırlaşardı. İl uzun taxça-boğçasına əl dəyməmiş, süpürgə vurulmamış evlər ilin axır çaharşənbəsinə bir həftə qalmış təmizlənməyə başlanardı. Hansı evə, hansı məhləyə girsən, evin bütün şeylərini, palaz-paltarı, qab-qacağı dışarıda görərdin. Bu günlərdə aylarca ayaq altında tapdalanan palazların tozu dumana çıxar, qab-qacaqlar axar suların qırağında yuyular, evlərin zəqələri, taxçaları süpürülüb təmizlənərdi”.

Görkəmli maarifçi və publisist ilin axır çərşənbəsinə gözəl boyalarla təsvir edir: “İlin axırkı çaharşənbəsinə əvvəlki xas günü çaharşənbə axşamı adlanır. Bu gün bazar, dükan qabağında Şərq sayağında çaharşənbə yemişi sərilərdi. İl uzun satılmayıb qalan quru qaxlar, təamlar, qayıрма çiçəklər-güllər, üstü qızıl varaqlı çürük almalar, heyvalar, sarı zəfəranı lumular, portağallar ilə bəzəndirilib müştərilərin gözüne soxulardı. Yəni oğullu atalar dəstə ilə, kimi çaharşənbə yemişi alır, kimi yaylığa bağlayır, kimi atıla, evinə sarı yırğalana-yırğalana oğulları da yanlarında, əlində bir top qəşəng tabaq sevinə-sevinə, tullana-tullana gedərdilər. Günün qulağı batan kimi buradan-oradan tıqqıltı-fişilti başlayıb məhəllələrdən tonqal işıqları görünməyə başlananda yoldakılar daha da yeyin daban alardılar ki, tonqalı çatıb çıraqban etsinlər. Evlərdə gəlinlər qırmızı, qadın analar abı, yaşıl paltarlara girib bir şadlıq, bir sevinməkdə idilər ki, başa gəlməzdi.

Nə isə, qaranlıq düşdükcə çıraqbanlığın arası kəsilməz, fişənglərin fişiltisi, qarabınələrin gumbultusu, taraqqaların taqqıltısının



dan qulaqlar tutulardı.

Çıraqbanlıq, taqqıltı ara verəndən sonra yavaş-yavaş plov qazanlarının dövrəsi yerə qoyulardı. Tonqal üstündən atılıb-düşən dədələr, nənələr, balaca-balaca qızlar-oğullar qazanın həndəvərini alardılar.

Ev yiyəsi bir yanda döşəkçə üstündə əyləşib şadlığından qımışır, istəkli balaları ilə danışib gülüşür. Gəlin qab-qacaq hazırlayır, əl suyu gətirir, qayınanasının, ərinin qabağında səkir.

Hər yandan taqqıltı kəsildəndə kəfirlərin taqqıltısı, qazmaqların xışiltısı başlanır, ağır-ları sulandırır. Dolma, dovğa, firni, yayma, plov, soğança, qara bir-birinə qarışıb hər-ci-mərc olardı. Horoyun böyümüş, ağzının-burnunun suyu bir-birinə qarışmış uşaqlar şiltaqlıq edib kimisi küsür, kimisi ağlayır, kimisi çaharşənbə yemişi istərdi. Surfa yığılan kimi çaharşənbə yemişi açılardı...

...İlin axır çaharşənbəsi günündə (həftənin 3-cü günü – Z.M.) il uzununu üz verən kifirlikdən, kəsəletdən qurtarmaq üçün hava işıqlananda, gün çıxanda gəlinlər, qızlar, arvadlar evlərindən sınıq, çatlaq saxsı qabları götürüb dəyirmanlara sarı gedərlər. Oralarda qada-baladan sovuşmaq üçün saxsıları dəyirman yüştəsinin yanında vurub sındırırlar. Qızlar dəyirman arxının üstündən atırlar ki, baxtları açılsın, ərə getsinlər.

Arvadlar çillə kəsdirlər. Doğmayan arvadların başına yüştənin üzərində it kəlləsi üstündən su tökərlərdi ki, doğsun. Zülləm cəmi ilə hər kəs başına su tökərsə, dərdi-qəmi, çilləsi-zadı dağılarmış. Arvadlar bunlardan başqa daha cürbəcür işlər görərlər ki, özləri yaxşı bilirlər”.

M.A.Abbasızadə öz məqaləsində Novruz günlərində Gəncənin Şah Abbas meydanında igid, dəliqanlı gənclərin indi çox heyrat doğura biləcək yarışmasından da söhbət açır. Təsəvvür edin, bir-biri ilə qoçaqlıqda bəhsə girən atlı cavan meydanın hər iki ucundan sürətlə çaparaq gəlir və atlarını sinə-sinəyə vuruşdururlarmış: “Birdən-birə meydanın bir başından zurna-balaban səsi gələn kimi minlərcə adamın gözü o yanda olub, bir-birini itələyib basmağa, atlıları görməyə çalışırdılar. Burda il uzununu çaharşənbə gözləyən igidlər, dəliqanlılar, adlı-sanlı at minən qoçaq oğlanlar əllərində yayları, belələrində oxları, çiynlərində aynalı tüfəngləri atın üstündə qırğı kimi səkər, qıvrıq geyinmiş biğiburma minicilər hərə öz yoldaşı ilə cüt-cüt meydanın ortasında ağır-ağır at oynatmağa başladılar. Bu gün sınaq günü, düşməni ağlatmaq, dostu güldürmək günü idi. Nişanlı oğlanlar bu gün ad, nişan qazanmalı idilər ki, səsləri nişanlılarının qulağına çatsın.



Zurnanın səsinə, tamaşaçıların həm-həməsindən qızıxmış atlar, atoyndanlar daha duruş gətirə bilməzdilər... Yavaş-yavaş cıdır qızıxdıqca, adamların arasından kəhər at, boz at, kürən atların belində Dəli Məhəmməd, Boz Alı, Mocu kimi neçə qoçaq, igid keçirdi. Gülüş səsləri atlıların qulağına çatdıqca onların gözləri geri görməz olurdu. Gözlər olsun, görməsin!

Bir də görürdün meydanın hər iki başından bir cüt oğlan çaparaq gəlir. Dördnala çaparaq qabaq-qabağa gələn atlılara tamaşa edənlərdən birdən-birə qorxulu: – Yavaş! Yavaş! Ay aman! Ay aman! – səsləri ucalarkən, meydanın ortasında döş-döşə toqqaşib top kimi səs verən yazıq atların köhlən bədəqləri havada geri aşırılıb düşür. Bir yanda da bir dəqiqə əvvəl meydana qışqırtı salan bozarmış, qızarmış cavanların ruhsuz bədənləri bir anda səvərilmiş düşərdi. Meydanda qiyamət qopardı, hamı bir-birini itələyər, canını düzensiz cıdır meydanında qoyan oğlanların öldü-qaldısını bilmək üçün irəli basardı. Oğul atanı, ata oğlunu tanıya bilməzdi. Çaharşənbə bayramı əvvəli şad, axırı bərbad keçərdi”.

Əlbəttə, sonu qan və ölümə nəticələnə bilən bu səhnələrin birmənalı qarşılanmayacağı mümkündür (hərçənd elə müasir Avropada, İspaniyada qızmış öküzləri şəhərlərin küçələrinə buraxmaqla başlayan “korrida” günləri də qurbansız ötüşmür). Lakin gələn

bir anlıq düşünək: əgər cavan bir gəncəli, azərbaycanlı oğlan bayram günündə igidlik göstərərək ad qazanmaq, lap elə öz nişan-lısının xoşuna gəlmək üçün ölüm riskindən belə çəkinmirsə, hərbi meydanında onun qarşısında kim duruş gətirə bilər? O, yağını elə yalın əlləri ilə boğar. Düşmən məhz belə gənclərimizin səs-sorağını duyunca gizlənməyə dəlmə-deşik axtarar.

M.A.Abbasızadə bayram günündə görüş məclislərinin məziyyətlərini də nəql edir: “Bayram günü hava açıq olub baharın birinci günü gün doğarkən hamının üzündə bir şadlıq görünərdi. Küçələrdə dəstə-dəstə kişilər bir-birini qucaqlayıb, salamlayıb, əl-ələ verib “Bayramı şərəfiniz mübarək!”, “Eydikəm səid” sözləri ilə bayramlaşardılar. Axundlar, mollalar, varlılar, əyanlar qapıları açıq qoyub bayram süfrəsi açardılar. Otağın içi ilə, bir yerə sərilmiş süfrənin üstü ağla-gəlməyən şirnilər, yeməliklər ilə bəzənmiş, dörd yanı döşəkçələrlə döşənmiş olardı. Dəstə ilə evlərə hücum edən kərbəlayılar, hacılar, məşədilər surfanın qırağı ilə yeriyib özlərinə yer tapardılar. Ev yiyəsi qapı ağzında ağırtaxtalı oturub gəlib-gedənləri salamlayar, yola salmaq üçün qapı ağzında saatda yüz yol qalxıb-oturardı. Ortalıqda qulluqçular biri güləb verir, biri çay gətirir, biri papiros, şirni gətirir, biri başmaq cütlərdi. Nə isə, qapısı açıq görükcən evlərə kişilər dəstə ilə girib kom-kom çıxardılar. Daha ta-

nışlıq, yaxınlıq, dostluq, aşnalıq, qohumluq, yadlıq gözə alınmazdı. Bu gün varlı-yoxsul, bəy, xan, hacı, məşədi, fağır, dilənçi, hambal – hamısı bərabər idi. Qapılar hamının üzünə açıq idi. Ancaq fağır-fuğara qapılardan qıpq girib qapının astanasında bürüşüb oturur, çıxanda da qıpq çıxardılar. Ancaq belələri-nin arasında dilavərləri də olurdu ki, il uzun-istahasını kök edib bayram günü arzula-dığı paxlavalardan hayıfını alardı, yiyəsinin gözünü dörd edərdi. O gün nə qədər qoçaq adam olsaydı, ancaq iyirmiyəcən oturan yerlərə gedə bilərdi. Küçələrdə “filan yerdə kim oturub?”, “filan yerə getdinmi?”, “əzadard kimdir?” (“qara bayram” nəzərdə tutulur – Z.M.) – soruşularadı. Odur ki çox adam öz qohum-qardaşının görüşünə gedə bilməzdi. Əlbəttə ki, belə vurha-vur, qoyma-qoyma bir gündə başa gəlməzdi, bir həftəyəcən sürərdi.

İranlıların görüşləri bir az düzənli, nizamlı idi. Onlar növbəyə qoyardılar. İyirmi gün növbə ilə həmsəhri görüşü idi. Yəni filan gün təbrizlilər oturur, o birilər onları görməyə gərdərdilər. O biri gün xoylular bayrama əyləşər, o birilər dolanardı.

...Keçən Novruz ilə gələn Novruzun arasında bir nəfər adamı ölən kəs bayram günü “qara bayram” saxlamalı imiş. Oraya girənlər qəmgin girib qəmgin çıxmalı idilər.

Heç bir deyən olmazdı ki, balam, bayram hara, yas hara? Nə isə, bu da bir adət idi ki, günü-gündən böyüdü”.

Görkəmli maarifpərvər bayrama qondarılan bu cür lüzumsuz və israfçı adətləri hələ düz 95 il qabaq qınasa da, başqa yerləri demirəm, Gəncədə “qara bayram” keçirmək elə indinin özündə də qalmaqda davam edir. Odur ki Mirzə Abbasın bu sözləri zamanəmizdə də, necə deyərlər, aktuallığını qoruyur: “Bizlərdə məsəl var, deyərlər ki, “bir dəli quyuya bir daş salar, yüz ağıllı onu çıxarda bilməz”. El arasında kök salmış dəblər də onun kimidir... Axı Novruz bayramı, demək olar ki, tarixi bir bayramdır, əzadərlik kimi şeylər qondarmadır. “Dədə-babamız belə

etmiş, biz də edəcəyik” – demək yersizdir. Hər bir adəti də bir zamanə yaradır. Elə isə zamanənin yanlış yaratdıqları işləri pozmaq, uçurmaq lazımdır”.

“Yazısının sonunda M.A.Abbaszaadə Novruz adətləri ilə bağlı bəzi təkliflər də verməyi unutmur: “...Cıdır oynamaq dəbini təzələmək yaxşı olar. Ancaq keçən illər olan kimi yox, düzənli, nizamlı cıdır oynanılsın. At minməyi sevən, at oynadan TÜRKLƏR cıdır meydanında ata-babalarının minici-vurucu olduqlarını yada salsınlar... Bayram günü qohum qohumun, dost dostun, tanış tanışın evinə getsin, bayramlaşsın. Tanımadığı yerlərə heç kim getməsin... Üzüümüə gələn bayram günü hamı sözü bir yerə qoysun, əzadarlıq, “qara bayram” saxlamaq sözü ağıza alınmasın. Ölü yiyələri il uzununu etdikləri kimi, bu gün də yesinlər, içsinlər, gəzsinsinlər, kefləri istərsə, ölülərinin nisgillərini yada salaraq ağlasınlar, daha böylə bütün yaranmışların alqışlarına məzhər olan bayramımızı pozmasınlar. Ağladıqca ağlar günə qalmayaq”.

“Yaxşı nə varsa, onu artırmaq, əngəl olan, lüzumsuz şeylərdən qaçmaq” – M.A.Abbaszaadənin ömrünün son aylarında (o, 1920-ci ilin mayında bolşevikləşməyə qarşı Gəncə üsyanı zamanı öz evinin qarşısında qətlə yetirilib) qələmə aldığı Novruz, yəni Yeni Gün haqda yazısının əsas qayəsi belə idi.

Sonda onu demək qalır ki, görkəmli maarifçinin yazısını bizə (Novruz adətlərimiz haqda sənədli film çəkdiyimiz zaman) onun adını daşıyan nəvəsi Mirzabbas Abbaszaadə təqdim edib. Babasının irsinin yorulmaz tədqiqatçısı və qızğın təbliğatçısı olan Mirzə müəllim elə babasının sevgi ilə vəsf etdiyi Novruz gələrkən, ötən ilin martın 15-də Allahın rəhmətinə qovuşdu... ❖

Zakir Muradov,
Gəncə



Türk dünyasında Novruz bayramı necə qeyd olunur?

Müasir dövrdə Novruz təkcə yazın, baharın gəlişinin bayram edilməsi deyil, eyni zamanda yeni təqvim ilinin – yeni günün başlanğıcı hesab olunur. 3000 ildən çox yaşı olduğu bildirilən Novruz ənənəsi Azərbaycan, Qazaxıstan, Tacikistan, Özbəkistan, Hindistan, İran və bir sıra Orta Asiya ölkələrində dövlət bayramı kimi qeyd edilir. Yerli səviyyədə isə Rusiya Federasiyasının bəzi regionlarında da keçirilir.

Təsadüfi deyil ki, 2009-cu il sentyabrın 30-da Novruz bayramı YUNESKO-nun qeyri-maddi mədəni irs siyahısına da çoxmillətli irs kimi daxil edilib. Novruz bayramını qeyd edən ölkələrin ümumi səyləri sayəsində baş tutan bu önəmli sənədləşdirmə aktı bir il sonra 2010-cu il fevralın 23-də BMT Baş Assambleyasının 64-cü sessiyasının iclasında mart ayının 21-nin "Beynəlxalq Novruz Günü" elan edilməsi ilə daha böyük sanbal qazanıb.

BMT-nin ardınca daha bir nüfuzlu beynəlxalq qurum – ATƏT martın 21-ni öz təqvimində Beynəlxalq Novruz Günü kimi təsdiqləyib.

“Azərbaycanlıların Novruz, qırğızların Nooruz, özbəklərin Növroz, başqırd türklərinin Nevruz, tatarların Navruz, Krım türklərinin Nevrez adlandırdıqları bu bayram bir çox ölkələrdə hər ilin mart ayında geniş qeyd olunur. Maraqlıdır, bəs Azərbaycan da daxil olmaqla digər ölkələrdə Novruzu necə keçirirlər?

AZƏRBAYCAN

Azərbaycanda adətə görə, Novruz bayramında göyərtilən səməni yazın gəlməsi-nin, təbiətin canlanması, aqıncılığın rəmzidir. Azərbaycan kəndlisi səməni göyərtməklə növbəti təsərrüfat ilinə bərəkət, bolluq arzulayır, bayrama dörd həftə qalmış, hər çərşənbə axşamı və bayram günü tonqal qalamaqla, mahnı qoşmaqla oda, atəşə, günəşə etiqadını, inamını ifadə edir. Bütün bu mərasimlər islamdan çox-çox əvvəl mövcud olmuş qədim Şərq ənənələrinin davamıdır.



Novruz bayramı qabağı, adətən, evdə həyətdə abadlıq, təmizlik işləri aparılır, ağac əkilir və s. Bayramda şiriniyyat növləri (qoğal, külçə, fəsəli, paxlava, şəkərbura, şəkərçörəyi və s.) və plov bişirilir. Rəngbəreng yumurta boyanır, məcməyi və sinilərdə xonça bəzənir, şam yandırılır, tonqal qalanır, səməni qoyulur, ölənlərin xatirəsi yad edilir, küsülülər barışır, qohum-qonşular bir-birinə qonaq gedir, pay göndərilir. Aşıqlar baharı mədh edir. Oğlan və qızlar təzə paltar geyib çalib-oyunayır, yallı gedirlər. Cavanlar at çapıb güləşir, küştü tuturlar. “Haxışta”, “bənövşə”, “kos-kosa” oynayırlar. Bayramın əsas simvolları isə “Bahar qızı”, “Kosa” və “Keçəl”dir. Adətə görə, süfrəyə “s” hərfi ilə başlayan 7 növ ərzaq qoyulur (Su, süd, səməni, sünbül, sucuq, siyənək balığı, süzmə).



TÜRKİYƏ

Türklər belə hesab edirlər ki, martın gəlişi ilə qış qurtarır. Qaziantep və onun ətrafındakı ərazilərdə martın 22-si “Novruz sultan” adlandırılır. Diyarbəkirdə insanlar gəzintiyə çıxırlar. Evə gələn adamsa müxtəlif növ meyvələrə qonaq edilir. Tuncəlidə kişilər alınlarına qara rəng vuraraq su mənbələrinə doğru hərəkət edir, burada onlar rəngi axıdır və dua edirlər. Mərkəzi Anadoluda Novruz bayramı “mart doqquzu” kimi də tanınır. Anadoluda keçirilən digər mərasimlərə ağacları mart günəşinin şüalarından qorumaq üçün onlara parçaların (mart lenti) sarınmasını misal çəkə bilərik. Bu xüsusən də Giresun şəhəri üçün xarakterikdir. Təkirdağda Novruz soyuq günlərin bitməsi və yazın gəlməsi hesab olunur və “Novruz şənliyi” adı altında qeyd olunur. İzmir, Uşak, Sivas və Şəbinkarahisarda ənənələr eyni olaraq qalır. Mart ayı yeni ilin başlanğıcı hesab olunduğu üçün onun ilk 12 gününə görə ilin necə keçəcəyi müəyyənləşdirilir. Novruzda “s” hərfi ilə başlayan yeddi təam yemək məsləhət görülür.

Son illər isə Türkiyənin müxtəlif şəhərlərində Beynəlxalq Türk Mədəniyyət Təşkilatı TÜRKSÖY-un təşəbbüsü ilə Novruz şənlikləri keçirilir. Həmin şənliklərdə türk dünyasından incəsənət xadimləri təmsil olunurlar. Bu il də Novruz şənlikləri Türkiyənin 18 şəhərini əhatələyib. İstanbuldan başlayan bayram tədbirləri Ankarada, bunun ardınca da digər şəhərlərdə təntənə yaşadıb.

Eyni zamanda Amerikada keçiriləcək Novruz bayramı türkdilli dövlətlərin müstəqillik ildönümünə həsr olunub.



QIRĞIZISTAN

Qırğızlar da mart ayını Novruz adlandırırlar. Vaxtilə həmin gün doğulan oğlanlara, adətə görə, Novruzbəy, qızlara isə Novruz və ya Novruzgül adı verilərdi. Əgər bu gün qar yağarsa, yaxşı əlamət hesab olunardı. Təsadüfi deyil ki, qırğız əfsanələrində qız gözəlliyini Novruzda yağan qarla müqayisə edirlər. Bayramda üzərinə dadlı təamlar düzülmüş ağappaq dəstərxan-süfrə salınır. Süfrədə un qatılmış səməni, yağ və şəkərdən hazırlanan sumelek mütləq olmalıdır. İnsanlar mənzillərini qaydaya salır, təzə paltarlar geyinir, küsülülər barışırlar. Hələ audiraspek adlı oyundan danışırıq. Bu zaman oğlanlar bir-birini atdan salmalıdırlar. Xanımların iştirak etdiyi idman yarışları da çox populyardır. Oğlanları yarışa dəvət edən qızlar qalib gəldikləri halda onlardan istənilən arzunu yerinə yetirməyi xahiş edir, oğlansarsa qalib gəldikdə həmin qıza elçi düşə bilirdilər. İndinin özündə Bişkek şəhərinin mərkəzi meydanı "Alatau" və digər rayon mərkəzlərində səhnəciklər təşkil olunur. Cıdır meydanlarında at yarışları keçirilir. İnsanlar ənənəvi Şərq xörəyi sayılan plova da qonaq olurlar.



QAZAXISTAN



Qazaxlar Novruzu Nauruz adlandırırlar. Bu söz yazın doğulması mənasını verir. Lakin bayramın başqa adları da var; məsələn, "Ulus kunı (yeni ilin birinci günü)" və ya "UlistınUlı Kunı (xalqın böyük günü)". Novruzun gəlişi münasibətilə insanlar təzə paltar geyinir, bir-birinə qonaq gedirlər. Mərasimin əsas xörəyi tərkibinə 7 ingredient daxil olan naorız-kojedir. O, həyatın 7 elementini simvolizə edir. Bunlara ət, su, duz, yağ, un, taxıl və süd daxildir. İngrediyentlərsə öz növbəsində şadlıq, uğur, müdrlük, sağlamlıq, firavanlıq, sürət, artım və ilahi mühafizə anlamı daşıyır. Ağsaqqalın qarşısına nauruz-koje olan 7 piyalə qoymalı, hər kəs 7 evə qonaq getməli və öz evinə 7 nəfəri dəvət etməlidir. Qazaxlar bir-birini "koktem tudı" (yazın doğulması deməkdir) deyərək təbrikləyirlər. Axşamayaxınsa akınların (aşuqların) dombra alətinin müşayiəti ilə deyişməsi – altıs başlayır. Bu, səhərə kimi davam edir. Xeyri daha çox tərifləyən qalib gəlir. Qazaxistanda Novruz bayramı rəsmi olaraq 2001-ci ildən qeyd olunur.

ÖZBƏKİSTAN

Bu gün bayram menyusuna xüsusi fikir verilir. Süfrədə mütləq şurpa (ət bulyonunda bişirilən tə-rəvəzlər), plov və samsa (göyərtili pirojkilər) olmalıdır. Sumalakın adını ayrıca qeyd etməliyik. Belə ki, bişməsi 24 saat çəkən bu xörəyin hazırlanmasında yalnız qadınlar iştirak edir və bu, əməli-başlı mərasimdir desək, yanılmazıq. Belə ki, cücərmiş buğda dənələri iri qazana tökülür və tünd rəng alana kimi qarışdırılır. Yaz haqqında nəğmələr oxunur. Qazanın dibinə isə daş və ya qoz yerləşdirilir. Sumalak fincanına daş və ya qozun düşməsi ilin uğurlu olması deməkdir. Burada Novruzla əlaqədar olaraq buzboşi və ya kupkari adlı ənənəvi oyunlar da keçirilir. Ata minmiş igidlər bir-birinin əlindən yəhərlərindəki qoyun və ya keçini almağa çalışırlar. Kupkariyə bayramdan 7-10 gün qabaq hazırlıq görülür. Ağsaqqallar bir yerə toplaşır, oyunun qaydalarını müzakirə edirlər. Atı seçəndə xüsusi diqqət tələb olunur. Belə ki, onun cəldliyi və alçaqboyulu olması əsas şərtlərdən biridir. Sonra geyim seçilməlidir. Paltarın oyunçuların bir-birinə endirdikləri qamçı zərbələrinə davamlı olması mütləqdir. Ona görə də iştirakçılar sıırıqlı pambıq xalat və şalvar geyinməli olurlar. Qalib gələn şəxsə xalça, sıırıqlı yorğan və ya xalat hədiyyə verilir.



ƏFQANİSTAN

Novruzda əfqan süfrəsində kompota bənzəyən bir təam görə bilərsiniz. Həmin təamın adı “heft” meyvə, yəni 7 meyvədir. Amma quru meyvələrdən hazırlanır. Əfqanıstanda da Azərbaycan-dakı kimi yumurta döyüşləri olur, amma orada yumurta boyamaq bir az uzun çəkir – yumurtaları qaynadandan sonra da fırça ilə üstünə cürbəcür naxış vururlar. Əfqanıstanda Novruz şənliklərinin mərkəzi Məzari-şərif şəhəridir – əfqanların inancına görə, Məhəmməd peyğəmbərin kürəkəni Əlinin məzarı bu şəhərdədir. İnsanlar həmin şəhərə toplaşır, Əlinin ziyarətgahında xüsusi sərgilər, mərasimlər, müxtəlif oyunlar, yarışmalar da reallaşır – xoruz döyüşdürürlər, it boğuşdururlar. Bu yarışmaların mövsümü Novruzda başlayır, sonra 3–4 ay davam edir. Çərpələng uçurtmaq kimi başqa oyunlar da var. Əfqan süfrəsinə güldəndə narıncı zanbaqlar da qoyulur. Həmin zanbaqlar ancaq Məzari-şərifdə novruzqabağı bitir. Ömürləri də cəmi bir neçə gün olur.



İRAN



İranda Yeni il kimi qeyd edilən Novruz bayramı 21 marta (hərdən 22 mart) təsadüf edir. Hər yerdə tonqallar qalanır, insanlar alovun üstündən tullanırlar. Əfsanəyə görə, ölkədə ilk tonqalı Cəmşid şah qalayıb. O gündən bəri İran əhlinə tonqalın alovunun insanları şəər qüvvələrdən qoruduğuna və uğursuzluqlardan xilas etdiyinə dair bir inanc var. Yeni ilin ilk dəqiqələrində silahlardan atəş açılır. Böyüklər əllərində gümüş pullar tuturlar. Bunu il ərzində doğma yerlərdən ayrılmaq üçün edirlər. Başqa ənənəyə görə, evdəki saxsı qabları qırır, əvəzinə yenilərinə alırlar. Müasir İranda Novruz bayramı 13 gün davam edir. Zərdüşt dininə inananlar 5 gün bayram edir, altıncı günü Böyük Novruz adlandıraraq Zərdüştün anadan olması kimi qutlayırlar. Bayrama bir həftə qalmış hamı evini təmizliyinə başlayır. Bütün pərdələr, xalçalar, qab-qacaq yuyulur, mebellər təmizlənir, həmiyə yeni paltarlar alınır, evi müxtəlif atırsaçan ədviviyatların iynə bürüyürlər. İnanca görə, vəfat etmiş ailə üzvlərinin ruhu Novruz günü onları görməyə gəlir. Buna görə də hamı çalışır ki, evdə səliqə-sahman yaratsın, gözəl süfrə açsın.

TÜRKMƏNİSTAN

Novruz 1922-ci ildə türkmən xalqının qeyd etdiyi rəsmi bayramları sırasına daxil edilib. Bu bayram iki gün, yəni martın 21-i və 22-sində keçirilir. Türkmənlər həm də mart ayını Novruz adlandırırlar. Hər il ölkədə onun gəlişinə qabaqcadan hazırlaşırlar. İki gün əvvəlsə ev və həyatı sahədə geniş təmizlik işləri aparılır, milli xörəklər bişirilir. Türkmənlərə görə, süfrə həmin gün dop-dolu olmalı, bu ərafədə insanlar bir-birinə qonaq getməlidirlər. İnanclara əsasən, qonağa nə qədər çox kişmiş, qoz, konfet, nabat verilərsə, həmin evdə də bir o qədər bolluq olar. Burada bayramın simvolu Novruz baba və gənc Bahargül hesab edilir. Səmənidən hazırlanan xörəklərin bayram süfrəsində yer almasına xüsusi fikir verilir. Onlar səhərdən ağ mərmərli Aşqabadı qarışbaqarış gəzərək şəhər əhlini və qonaqları salamlayırlar. Axşamayaxınsa şəhər amfiteatrı bayramın əsl episentrinə çevrilir. Burada Türkmənistanın tanınmış estrada ulduz və qruplarının iştirakı ilə konsert proqramı təşkil olunur.



Bayramınız mübarək! ❖

Mehparə Sultanova

“MULTİKULTURALİZM İLİ”^{nə} mühüm töhfə

İnsanlar və mədəniyyətlər mozaikası



Biz multikultural dünyada yaşadığımızı inkar edə bilmərik və bu hər zaman belə olub. Sadəcə, multikulturalizmi qaçılmaz edən səbəblər çevikləşdiyindən həmin təzahürün sosial amilə çevrilməsi son onilliklərin hadisələri sırasına aiddir. Mədəniyyəti ilk növbədə kommunikasiya forması kimi qavramaq lazımdır. Əlbəttə, bu kommunikasiya formasının əsas funksiyalarından biri əhalinin müxtəlif qrupları arasında sərhəddə qoyma yanaşmalarının tətbiqindən ibarətdir. Lakin mədəniyyət həm də kommunikasiya kodu kimi xidmət göstərir. Beləliklə, mədəniyyət müxtəlif qrupların “görüş yeri”^{nə} çevrilən açıq məkan təsiri bağışlayır. Daha bir vacib məqam mədəniyyətin hansısa spesifik qrupun genetik səciyyəsi olmayıb kod şəklində və konkret daşıyıcı olmadan mövcudluğunun mümkünlüyündən ibarətdir.

Bəzi adamlar “multikulturalizm” kəlməsini məşhur filmədən olan sitatdakı kimi “mən hara, proletarlar hara?...” təsirində qəbul edirlər. Halbuki elə həmin bəziləri ömrü boyu özü də bunun fərqi varmadan multikulturalizmə töhfələr verib və verməkdədirlər – digər millətdən olan qonşuları ilə bir ailə kimi dolanmağından başlamış müxtəlif fors-major situasiyalarda dini, irqi, milli ayrır-seçkilik etməyi ağına belə gətirməməsinə qədər.

Tolerantlığın aspektlərindən biri olan multikulturalizm bütün mədəniyyətləri bir qazanda qaynatmaq konsepsiyasına zidd olaraq çeşidli mədəniyyətlərin, fərqli sivilizasiyaların yaşadılmasına və inkişafına, obrazlı desək, bir mozaikanın hissəciklərinə olan mühafizəedici yanaşmanı aşılır. Aydın məsələdir ki, mozaikanın hər hansı bir hissəciyi zədələnsə, bütün gözəlliyini və deməli, dəyərini itirir. Buna görə də multikulturalizmin tə-

ləbləri öz əksini kütləvi mədəniyyətin ümumbəşəri məcrasında mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsiri, çulğalaşması, zənginləşməsi və inkişafı məqsədilə sivilizasiyaların paralel mövcudluğunda tapır. Təbii ki, bütün təzahürlər kimi multikulturalizmin də əleyhdarları var. Onlar hesab edirlər ki, sonradan gələn sivilizasiya və mədəniyyətlərin varlıq əmsalının yüksəlməsi bu və ya digər ölkənin çoxəsrlik mədəni özəyinin məhvə aparıb çıxaracaq etmə zolağı ilə müşayiət oluna bilər. Lakin belələri unudurlar ki, düşünülmüş və deməli, savadlı yanaşma olan yerdə belə bir halın baş verməsi mümkünsüzdür.

Bir sıra inkişaf etmiş Avropa ölkələrində multikulturalizm ideyası və siyasəti iflasa uğramaq təhlükəsi ilə üz-üzə qaldığı bir dövrdə 2016-cı ilin ölkəmizdə “Multikulturalizm ili” elan edilməsi misilsiz qərar kimi qiymətləndirilərkə sonsuz ruh yüksəkliyi doğurur. Bu yerdə gəlib çatdıq mətləb üstünə: bu faktorun multikulturalizmə

dövlət səviyyəsində töhfələrinə... Prezident İlham Əliyev uzaqgörən siyasətinin daha bir əlaməti olaraq BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının 7-ci Qlobal Forumunun 25–27 aprel 2016-cı il tarixində Bakıda keçirilməsi ilə bağlı Təşkilat Komitəsinin yaradılması barədə 2015-ci ilin 24 iyul tarixində sərəncam imzalayıb. Təşkilat Komitəsinin sədri Azərbaycan Respublikasının mədəniyyət və turizm naziri Əbülfəs Qarayev təyin edilib.



“FORUMUN KEÇİRİLMƏSİ... DAHA BİR İMKANDIR”

Nazir BMT radiosuna verdiyi müsahibəsində BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının bu il aprelin axırlarında Bakıda keçiriləcək VII Qlobal Forumuna hazırlıq barədə danışib və bu forumun təşkilatçıları sırasına BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı, YUNESKO, Dünya Turizm Təşkilatı, İSESKO və Avropa Şurası kimi nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların daxil olduğunu qeyd edib. Bu fakt müasir Azərbaycanın fərqli mədəniyyətlər arasında körpü salmaq, müxtəlif mədəni ənənələrin qarşılıqlı anlaşma səviyyəsini yaxşılaşdırmaq prinsiplərinə və imkanlarına pozitiv baxışa dəlalət edir.

Ə.Qarayev: “Sivilizasiyalar Alyansı Forumunun keçirilməsi bu gün dünyada baş verən bütün prosesləri qiymətləndirməyimiz üçün daha bir addım, daha bir imkandır. Təəssüf ki, bu proseslər heç də həmişə pozitiv xarakter daşmır. Zənnimcə, bu gün dünyada gedən

proseslərin çoxu mədəni ənənələri, baxışları, həyat tərzi, hər bir xalqa xas olan və əsrlərboyu formalaşmış müəyyən dini ehkamları yetərinə düzgün başa düşməməyin nəticəsidir. Belə ünsiyyət bir-birimizi daha yaxşı anlamağa, münaqişələrin səbəblərini və köklərini təhlil etməyə, bu gün dünyada yaranmış mürəkkəb vəziyyətdən çıxış yolları tapmağa imkan verir”.

Nazir bildirib ki, ilkin məlumata görə, bir sıra beynəlxalq təşkilatların rəhbərləri həmin forumda iştirak etməyə maraq göstərirlər; məsələn, BMT-nin baş katibi Pan Gi Mun həmin forumda iştirak etmək arzusunu bildirib. Nazirin sözlərinə görə, Qlobal Forum çərçivəsində gənclər üçün də beynəlxalq tədbir keçirilməsi nəzərdə tutulur. Bunun üçün bütün dünyadan həmin tədbirə qoşulmaq arzusunu bildirmiş 7 min nəfər arasından 250 iştirakçı seçilib. Bu işə BMT-nin tərəfdaşları olan biznes strukturlarının, mədəniyyət və mədəniyyətlərarası dialoq sahəsində layihələrin həyata keçirilməsinə kömək edən şirkətlərin də qoşulması gözlənilir. Mətbuat üçün proqram çərçivəsində çox ciddi müzakirələr gözlənilir. Söhbət həm forumun işıqlandırılması, tədbir barədə materialların təqdim edilməsi, həm də mədəniyyət sahəsində qarşılıqlı fəaliyyət məsələlərində beynəlxalq informasiya



agentliklərinin rolunun müzakirəsinə həsr edilmiş seksiyaların işindən gedir. Yəqin ki, bu da indiki vəziyyətin anlaşılmasına layiqli töhfə və yeni, daha etibarlı və sabit dünya yaratmaq cəhdi olacaq.

HAZIRLIQ PROSESİ

Forumun məkanı olaraq Bakı Konqres Mərkəzi və Heydər Əliyev Mərkəzi seçilib. Forumun Bakı şəhərində keçirilməsi barədə qərar qəbul edilməsi dünya ölkələrinin Azərbaycandakı multikultural mühitə olan münasibətinin real ifadəsidir. Forumun keçirilməsi üçün məhz Bakının seçilməsi 2014-cü il sentyabrın 26-da Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Assambleyasının 69-cu sessiyası çərçivəsində BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı Dostlar Qrupunun Nazirlər Toplantısında qəbul edilmiş qərara əsaslanır.

Təşkilat Komitəsinin 2015-ci ilin avqustunda keçirilmiş 1-ci iclasında tədbirə hazırlıqla bağlı dövlət qurumlarının vəzifələri müzakirə edilib. 2015-ci ilin sentyabrında BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının nümayəndə heyəti ölkəmizdə səfərdə olub. Nümayəndə heyəti ilə keçirilən görüşdə foruma hazırlıqla bağlı təşkilati məsələlər, o cümlədən forumun sessiyaları, iştirakçıların tərkibi, dövlət və hökumət başçıları, nazirlərin dəvət olunması, gənclər təşkilatlarının foruma qatılması, tədbirin TV və internet vasitəsilə yayımlanması, Azərbaycanla BMT SA arasında əməkdaşlıq məsələləri müzakirə olunub. Səfər çərçivəsində nümayəndə heyəti Azərbaycan Respublikasının Prezident Administrasiyası, Xarici İşlər Nazirliyi, Gənclər və İdman Nazirliyi, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi, Heydər Əliyev Mərkəzi və Bakı Konqres Mərkəzində görüşlər keçirib. 2015-ci ilin 1 oktyabr tarixində BMT Baş Assambleyası çərçivəsində keçirilmiş BMT Sivilizasiyalar Alyansının Nazirlər Şurasının iclasında BMT-nin baş katibi Pan Gi Mun və digər yüksək səviyyəli rəsmilərin iştirakı ilə forumun və ölkəmizin təqdimatı keçirilib. İclasda həm BMT rəhbərliyi, həm də üzv ölkələrin rəsmiləri tərəfindən tədbirə ev sahibliyi edəcəyinə görə Azərbaycan hökumətinə təşəkkür edilib. 2015-ci ilin oktyabrında Böyük Britaniyanın London şəhərində BMT Sivilizasiyalar Alyansı üzrə ali nümayəndə Nasser Əbdüləziz əl-Nasser ilə keçirilən görüş çərçivəsində Azərbaycan Respublikası hökuməti ilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Sivilizasiyalar Alyansı arasında 7-ci Qlobal Forumun 2016-cı il 25–27 aprel tarixində Bakı şəhərində keçirilməsinə dair saziş imzalanıb. Görüşdə ali nümayəndə BMT Sivilizasiyalar Alyansına, ümumiyyətlə, dünyada mədəniyyətlərarası dialoqa dəstəyə və töhfələrimizə görə Azərbaycan tərəfinə öz dərin təşəkkürünü bildirib, 25–27 aprel 2016-cı il tarixində Bakı şəhərində keçiriləcək BMT Sivilizasiyalar Alyansının 7-ci Qlobal Forumuna təşkilatın ən yüksək səviyyədə hazırlaşdığını qeyd edib. Saziş Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 dekabr 2015-ci il tarixli

sərəncamı ilə təsdiq edilib. 2016-cı ilin yanvarında tarixində BMT baş qərargahında BMT Sivilizasiyalar Alyansı üzrə milli əlaqələndiricilərin “İnamın yaradılması: zorakı ekstremizmin qarşısının alınması istiqamətində əlaqələr” mövzusunda keçirilmiş toplantısında forumun rəsmi internet sahifəsinin, təşkilati məsələlərin vəziyyəti təqdim olunaraq Azərbaycan haqqında film nümayiş etdirilib. Təşkilat Komitəsi tərəfindən BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı üzrə Ali nümayəndəsi Nasser Əbdüləziz əl-Nasser və katibliyin nümayəndələri ilə görüşlər keçirilib. BMT-nin ali nümayəndəsi Nasser Əbdüləziz əl-Nasser BMT Sivilizasiyalar Alyansına maliyyə yardımına, həmçinin beynəlxalq səviyyədə dialoq və əməkdaşlığa töhfələrinə görə Prezident İlham Əliyevə və Azərbaycan xalqına təşəkkürünü bildirib. Yanvarın sonu tarixində Təşkilat Komitəsinin 2-ci iclası keçirilib. İclasın yekunu olaraq BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının 7-ci Qlobal Forumunun keçirilməsinə dair tədbirlər planı hazırlanıb.

“**Ölkəmizin ev sahibliyi edəcəyi BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının 7-ci Qlobal Forumuna hazırlıq işləri ilə əlaqədar BMT SA-nın nümayəndə heyəti paytaxtımızda səfərdə olub. BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı üzrə ali nümayəndəsinin kabinet rəhbəri və ali nümayəndənin sözcüsü Nihal Saadin rəhbərlik etdiyi 13 nəfərlik nümayəndə heyəti forumun keçiriləcəyi məkanlar kimi nəzərdə tutulan Bakı Konqres Mərkəzi və Heydər Əliyev Mərkəzinə baxış keçiriblər, forumun Təşkilat Komitəsinin iclasına qatılıblar, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Xarici İşlər Nazirliyi, Gənclər və İdman Nazirliyində görüşlərə qatılıblar, habelə Bakı Dövlət Universitetində və ADA Universitetində təqdimatlarla çıxış ediblər.**

Bu ilin fevral ayında “Holiday Inn Bakı” hotelində foruma hazırlıq işləri ilə əlaqədar Təşkilat Komitəsinin növbəti iclası keçirilib. İclasda BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının ölkəmizdə səfərdə olan nümayəndə heyəti də iştirak edib. İclası giriş sözü ilə açan Təşkilat Komitəsinin sədri Əbülfəs Qarayev görülməli işlərdən və qarşıda duran vəzifələrdən danışdı: “Azərbaycan son illər bir çox mədəniyyət, idman və digər sahələr üzrə beynəlxalq tədbirlərə, o cümlədən ənənə halını almış Dünya Mədəniyyətlərarası Dialoq və Bakı Beynəlxalq Humanitar forumlarına layiqincə ev sahibliyi edir. Aprelin 25-dən 27-dək keçiriləcək BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının 7-ci Qlobal Forumuna da ölkəmiz yüksək səviyyədə hazırlaşır. Forumu hazırlıq prosesi son mərhələyə qədəm qoyub. Belə bir mötəbər beynəlxalq tədbirin ölkəmizdə keçirilməsi Azərbaycanın dünyada artan nüfuzunu bir daha sübut edir”. Nazir forumun yüksək səviyyədə təşkili üçün Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən müvafiq sərəncamlar imzalandığını diqqətə çatdırıb. Qeyd edib ki, BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının 7-ci Qlobal Forumunun keçirilməsinə dair təd-



birlər planı hazırlanaraq Azərbaycan Respublikası Prezidenti Administrasiyasının rəhbəri tərəfindən təsdiq edilib və aidiyyəti dövlət qurumlarına göndərilib. Azərbaycan Dövlət Televiziyası (AzTV) və Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyi (AzərTAc) beynəlxalq tədbirin rəsmi media tərəfdaşlarıdır.

Ə.Qarayev: “Forumun proqramı üzrə iş gedir, demək olar ki, ilkin layihə hazırdır. Xarici İşlər Nazirliyi ilə birlikdə “Bakı bəyannaməsi”nin layihəsini hazırlayıb BMT-yə təqdim etmişik. Bəyannamə layihəsi bu günlərdə BMT-nin qərargahında müzakirə olunmaqdadır. Layihə alyansın üzvü olan bütün ölkələrin rəsmi nümayəndələrinə təqdim edilib. Sənəddə dünyanı, o cümlədən Azərbaycanı narahat edən bir sıra məsələlər əksini tapıb. “Bakı bəyannaməsi” həm də forumun gələcək dünya proseslərinə təsirini ortaya qoyacaq”.

BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı üzrə ali nümayəndəsinin kabinet rəhbəri və ali nümayəndənin təmsilçisi Nihal Saad forumun Təşkilat Komitəsi ilə sıx əlaqə qurulduğunu və hazırlıqların yüksək səviyyədə getdiyini, Qlobal Forumun Bakıda keçirilməsinin Azərbaycandan dünyaya daha bir mesaj olacağını vurğulayıb. Forumun proqramının müəyyənləşdiyini qeyd edən Nihal Saad plenar və qrup sessiyalarında müzakirə olunacaq mövzular barədə məlumat verərək bildirib ki, “İnklüziv cəmiyyətlərdə birgəyaşama: çağırış və məqsəd” mövzusunda həsr edilən forumda beynəlxalq ictimaiyyət üçün maraq kəsb edən aktual məsələlər müzakirə olunacaq. Bu sıraya ekstremizmə və terrora qarşı mübarizə, qlobal miqrasiya, qlobal vətəndaşlıq, nifrət nitqinin yayılmaması, təhsil, din, idman və gənclərin rolu, mədəniyyətlərarası dialoq üzrə “Bakı prosesi”, inklüziv cəmiyyətlərin qurulması, multikulturalizm və digər məsələlər daxildir. Əsas proqramla yanaşı forum günlərində BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının tərəfdaşlarının 15-dən çox sessiyası keçiriləcək. Nihal Saadın sözlərinə görə forum mühüm bəyanatların qəbul ediləcəyi bir platforma olacaq.

Foruma son hazırlıq tədbirlərindən biri kimi könüllülərlə görüşün keçirilməsini qeyd etmək olar. Danılmaz faktdır ki, belə beynəlxalq tədbirlərin yüksək səviyyədə təşkilində könüllülərin üzərinə böyük yük düşür. Xüsusən əgər söhbət ölkəmizin beynəlxalq səviyyədə tanıtılmasına, nüfuzunun artmasına, dünyadakı qarışıq siyasi münasibətlərə, eləcə də davam edən qanlı savaşa qarşı çözüm olan Sivilizasiyalar Alyansı Forumu kimi tədbirlərdən və haqqında danışılan Forumun tarixində ilk dəfə olaraq biznes simpoziumun keçirilməsindən gedirsə. Bu fikirlər mədəniyyət və turizm naziri Əbülfəs Qarayevin, nazirliyin Beynəlxalq əməkdaşlıq şöbəsinin müdiri Vasif Eyvazadənin, Milli Məclisin gənc deputatı Şahin İsmayilovun iştirakı ilə keçən görüşdə səslənib. Forumla bağlı müxtəlif universitetlərin tələbələrindən ibarət 423 nəfər könüllü seçilib. Aprelin əvvəlləri Qlobal Forumun könüllüləri üçün treninqlər keçirildi.

“ Forumun əhəmiyyəti və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndi rəhbər tutularaq Azərbaycanda multikulturalizm ənənələrinin qorunub saxlanması, daha da inkişaf etdirilməsi və geniş təbliğ olunması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən 11 yanvar 2016-cı il tarixində imzalanmış sərəncam ilə 2016-cı il “Multikulturalizm ili” elan edilib.

Sivilizasiyalar Alyansı Forumu və “Multikulturalizm ili” ölkəmizin dünyaya açıq və ənənələrinə, tarixinə sadıq məmləkət olduğunu bir daha bəlli edən hadisələrdən olaraq yeni tariximizin maraq doğuran səhifələrindən biri kimi qalacaq. ❖

Samirə Behbudqızı

Dünyaya ixrac edilən milli sərvətimiz – MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏR



“Mədəniyyət.AZ” jurnalının suallarını Azərbaycan Respublikası millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə dövlət müşaviri, akademik Kamal Abdullayev cavablandırır.

– Hörmətli Kamal müəllim! Multikulturalizmdən söhbət açılanda Azərbaycanda bu ənənənin yaşının ölkəmizdə yaşayan xalqların tarixi qədər olduğu deyilir. Belə müsbət dəyərləri, birgəyaşayış qaydalarını, müxtəlif inanclara hörməti dikdə edən tarixi şəraiti necə xarakterizə edərdiniz? Ümumiyyətlə, sizcə, ta qədimdən millətlər və dinlərarası mehriban münasibətləri ehtiva edən həyat tərzini (başqa çıxış yolunun yoxluğu üzündən) məcburiyyət qarşısında qəbul olunub, yoxsa zaman-zaman xalqımızın genlərindən gələn sülhpərvər, tərəqqiməyilli xarakterinə uyğun, könüllülük prinsipləri əsasında seçilib?

– Multikulturalizm – çoxmədəniyyətlik məfhumunun sinonimidir. Bu şərh məfhumun etimologiyasından irəli gəlir. “Multikulturalizm” sözü tərcümədə “çoxmədəniyyətlik” mənasını verir. Çoxmədəniyyətlik dedikdə

isə, ilk növbədə, etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklər, bu müxtəlifliklərin əsasını təşkil edən dəyərlər nəzərdə tutulur. Bu müxtəlifliklərlə bağlı dövlətin üzləşdiyi problemlərin həll edilməsinin mümkün modellərindən biri məhz multikulturalizmdir.

Multikulturalizm siyasətinin meydana gəlməsindən əvvəl etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərlə üzləşən dövlətlər bu müxtəliflikləri əsasən iki variant – assimilyasiya və ya izolyasiya vasitəsilə tənzimləməyə çalışırdı. Assimilyasiya milli azlıqların mədəni-etnik dəyərlərini titulların mədəniyyətinə qatmaqla, cəmiyyətdəki etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərin ləğv edilməsini nəzərdə tutur. İzolyasiya siyasəti isə milli azlıqların mədəni-etnik dəyərlərinin titullarını və ya əsas etnosun etnik-mədəni dəyərləri ilə hər hansı əlaqəsinin qarşısını almaqla milli azlıqların cəmiyyətə inteqrasiya imkanlarını heçə endirir. İzolyasiya 2 formada özünü büruzə

verir: 1. Milli azlıqların ölkəyə daxil olub orada məskunlaşmasına mane olur. 2. Cəmiyyətdə artıq məskunlaşmış müəyyən qrup adamların assimilyasiyasına mane olmaq məqsədilə onları təcrid edir. İkinci halda bu siyasət aparteid adlanır.

Tarixi hadisələrin gedişatı etnik-mədəni müxtəlifliklərin tənzimlənməsinə yönələn bu iki siyasət modelinin səmərəsizliyini göstərdi. Belə ki, onların heç biri cəmiyyətdə inteqrasiyaya səbəb olmadı. Etnik, irqi, dini və mədəni müxtəlifliklərin tənzimlənməsinə yönəlmiş assimilyasiya və izolyasiya siyasətlərinin iflası uğraması ötən əsrin 60–70-ci illərində əvvəlcə Kanadada, sonra isə Avropanın bir sıra çoxmədəniyyətli ölkələrində multikulturalizm siyasətinin meydana gəlməsinin başlıca səbəblərindən biri oldu.

Multikulturalizmin assimilyasiya və izolyasiya siyasətlərindən üstünlüyü ondadır ki, müəyyən birləşmiş cəmiyyət daxilində etnik, irqi, dini və

mədəni müxtəlifliklərin qorunmasına və hətta inkişafına yönəlmişdir. Multikulturalizm titl etnos ilə milli azlıqların mədəni-etnik dəyərlərinin inkişafı üçün eyni şəraiti təmin etməklə onların mədəniyyətlərinin qarşılıqlı təsiri üçün zəmin yaradır.

Tarixən ölkəmizdə multikulturalizm üçün münbit şərait olmuşdur. Əsrlərboyu burada bütün xalqların, dini konfessiyaların nümayəndələri bir-biri ilə əmin-amanlıq şəraitində yaşamışlar. Xalqımızın öz təbiətinə görə sülhpərvər olması multikulturalizmin tarixi və coğrafi faktorları ilə bərabər, obyektiv faktorlarındandır. Lakin qeyd olunan obyektiv faktorlarla yanaşı, multikulturalizmin Azərbaycanda geniş yayılmasında müəyyən subyektiv faktorların da böyük rolu var. Söhbət multikulturalizmin Azərbaycanda dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırılmasından gedir. Bunu Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev həyata keçirmişdir.

Azərbaycanın müstəqilliyinin ilk dövründə ulu öndər ölkəmizin gələcək uğurlu inkişafı üçün dəqiq ideoloji hədəf seçdi və öz uzaqgörən siyasəti ilə əsrlərboyu formalaşmış Azərbaycan çoxmədəniyyətlik ənənəsini inkişaf etdirib keyfiyyətə yeni müstəviyə qaldırdı. Bu müstəvi siyasət müstəvisi idi.

Heydər Əliyev *“Azərbaycan onun ərazisində yaşayan bütün millət və xalqların ümumi vətənidir”; “Azərbaycanın ən başlıca sərvətlərindən biri, bəlkə də ən başlıcası qədimlərdən bu torpaqda yaşayan, öz taleyini, öz həyatını bu torpağa bağlayan müxtəlif dinlərə etiqad edən adamlardır”* kimi bəyanat xarakterli sözləri ilə, əslində, multikulturalizmin siyasi bazasının konturlarını cızdı.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında ölkəmizdə Azərbaycan xalqının multikultural ənənələrinin qorunması və inkişaf etdirilməsi sahəsində həyata keçirilən siyasi istiqamət yeni mərhələdə onun layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyev tə-

rəfindən uğurla inkişaf etdirilir.

– **Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev cari ildə Bakıda bir neçə mötəbər tədbirin, o cümlədən BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının VII Qlobal Forumunun keçiriləcəyini, tolerantlıq ənənələrinə, mədəniyyətlər və sivilizasiyalararası dəyərlərə mühüm töhfələrimizi nəzərə alaraq 2016-cı ili ölkəmizdə “Multikulturalizm ili” elan edib.**

– 2016-cı ilin Azərbaycanda “Multikulturalizm ili” elan edilməsi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi altında ölkəmizdə multikulturalizm sahəsində həyata keçirilən bir sıra mühüm hadisələrin davamı idi. Prezident İlham Əliyevin 28 fevral 2014-cü il tarixli sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət Müşavirliyi Xidməti yaradıldı. Prezident İlham Əliyevin 7 may 2014-cü il tarixli fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondu təsis edildi və cənab Prezidentin 15 may 2014-cü il tarixli fərmanı ilə Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi işə başladı. 2015-ci ilin əvvəlində Bakı Slavyan Universitetində “Azərbaycan multikulturalizmi” kafedrası açıldı. Sözügedən 11 yanvar 2016-cı il tarixli sərəncamın məntiqi davamı Prezident İlham Əliyevin 11 mart 2016-cı il tarixli sərəncamı ilə “2016-cı ilin Azərbaycan Respublikasında “Multikulturalizm ili” elan edilməsinə dair Tədbirlər Planı”nın təsdiqlənməsi oldu. Qeyd olunan təsisatların və sərəncamların hər biri Azərbaycanın multikulturalizm

siyasətinin uğurla həyata keçirilməsinə yönəlmişdir.

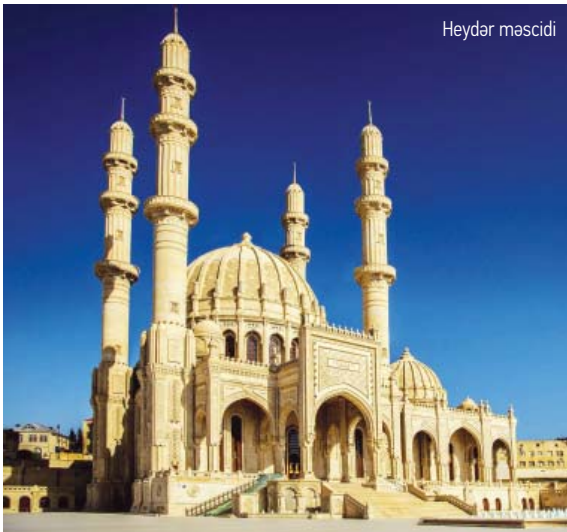
Bundan başqa, Azərbaycan mədəniyyətlər arasında dialoqun inkişaf etdirilməsini nəzərdə tutan “Bakı prosesi” təşəbbüsü çərçivəsində bir sıra beynəlxalq əhəmiyyətli tədbirlərə ev sahibliyi etmişdir. Belə tədbirlərdən ölkəmizdə keçirilmiş Dünya dini Liderlərinin Sammitini (2010-cu il), dörd Beynəlxalq Humanitar Forumu (2011-ci, 2012-ci, 2013-cü və 2014-cü illər), üç Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunu (2011-ci, 2013-cü və 2015-ci illər), dörd Bakı Qlobal Forumunu (2013-cü, 2014-ci, 2015-ci və 2016-cı illər) göstərmək olar. “Bakı prosesi” çərçivəsində yeni bir mühüm tədbir cari ilin 25-27 aprel tarixlərində ölkəmizdə keçiriləcək Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Sivilizasiyalar Alyansının 7-ci Qlobal Forumudur.

– **Mərhum prezident Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra digər unudulan məsələlər kimi bu yöndə də inqilabi işlər həyata keçirildiyindən, ulu öndər haqlı olaraq Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisi sayılır. Ötən əsrin 94–95-ci illərindən başlanan böyük yolun müasir zamanın diktəsi və beynəlxalq tələblər kontekstində daha da genişlənməsi tabiidir. Bu barədə nə deyə bilərsiniz?**



BAKİ BEYNƏLXALQ
MULTİKULTURALİZM MƏRKƏZİ
BAKU INTERNATIONAL MULTICULTURALISM CENTRE





Heydər məscidi

– Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisi kimi ulu öndər Heydər Əliyev ilk növbədə multikulturalizm siyasi modelinin assimilyasiya və izolyasiya kimi digər mümkün siyasi modellərdən üstün olduğunu bütün dünyaya nümayiş etdirdi. O, cəmiyyətimizdəki etnik-mədəni müxtəlifliyi ölkəmizin böyük bir nailiyyəti hesab edirdi. “Azərbaycan əhalisinin çoxmilli tərkibi bizim sərvətimizdir, üstünlüyümüzdür. Biz bunu qiymətləndiririk və qoruyub saxlayacağıq” – deyən ulu öndər bütün sonrakı siyasi fəaliyyətini bu sərvətin əbədi olması istiqamətinə yönəltdi.

Azərbaycanın multikultural ənənələrinin dövlət tərəfindən qorunmasını təmin etmək üçün Heydər Əliyevin göstərişi ilə bu məsələ hüquqi sənədlərdə, o cümlədən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının bir sıra maddələrində əks olunmuşdur – “Dövlət dili” (maddə 21, bənd 2); “Bərabərlik hüququ” (maddə 25, bənd 3); “Milli mənsubiyyət hüququ” (maddə 44, bəndlər 1, 2); “Ana dilindən istifadə hüququ” maddə 45, bəndlər 1, 2). Bu maddələr və bəndlər, əslində, ölkənin multikultural təhlükəsizliyini formalaşdıran siyasi-hüquqi baza dəyərlərdir.

Azərbaycan multikulturalizminin siyasi banisi Heydər Əliyevin başladığı və müasir dövrdə Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilən multikulturalizm siyasəti ölkəmizi

dünyanın əsas multikulturalizm mərkəzlərindən birinə çevirmişdir.

Prezident İlham Əliyevin multikulturalizmə, tolerantlığa verdiyi siyasi dəyərin dünya miqyasında real elmi, mədəni, sosial müstəvilərə köçürülməsi işində Heydər Əliyev Fondunun böyük xid-



Xilaskar kilsəsi

mətləri danılmazdır. Bu gün Azərbaycan multikultural ənənələrinin qorunub saxlanması, təbliği ilə bağlı Heydər Əliyev Fondu olduqca əhəmiyyətli, möhtəşəm layihələr həyata keçirir. Bu layihələr Azərbaycan multikulturalizminin bir ölkə çərçivəsində qapalı inkişafını deyil, dünya çərçivəsində dinlərin və mədəniyyətlərin müxtəliflikləri rejimində fəaliyyət göstərməsini reallaşdırır. Fondun düşünülmüş, sistemli fəaliyyətində multikulturalizmin mühüm aspektlərindən biri olan mədəniyyətlərarası əlaqələrin möhkəmlənməsi istiqaməti xüsusi yer tutur. Fondun

prezidenti YUNESKO və İESKO-nun xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin deputatı Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə keçirilən bir çox tədbirlər Azərbaycan multikulturalizminin dünya miqyasında tanınmasına xidmət edir.

– Söhbətimizin gedişində Azərbaycan Respublikası millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət Müşavirliyi Xidməti və Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin hansı zərurətdən yaranması qismən aydınlaşdı. Qarşıya qoyulan məqsədlər, qısa müddət ərzində görülməli işlər və gələcək planlarınız barədə geniş məlumat verməyinizi xahiş edərdim...

– Qeyd etdiyiniz kimi, Azərbaycan Respublikasının millətlərarası, multikulturalizm və dini məsələlər üzrə Dövlət Müşavirliyi Xidməti 2014-cü il fevralın 28-də, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi isə 2014-cü il mayın 15-də yaradılmışdır. Lakin bu qısa müddət ərzində biz multikulturalizmin Azərbaycan modelinin tədqiqi, tədrisi və yayılması istiqamətində bir sıra mühüm layihələri uğurla həyata keçirməyə müvəffəq olmuşuq. Onlar-

Avropa və Gürcüstan yəhudilərinin sinagogu



dan bəzilərini sizin diqqətinizə çatdırmaq istərdim.

Multikulturalizmin Azərbaycan modelinin tədqiqi sahəsində Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi (BBMM) Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası (AMEA) ilə birlikdə Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii, elmi-fəlsəfi, publisistik, siyasi



və hüquqi qaynaqlarını elmi cəhətdən araşdırır. Bu qaynaqların müəyyən edilməsi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin qeyd etdiyi “Leksikonumuzda nisbətən yeni söz olan multikulturalizm ənənələri Azərbaycanda əsrlərboyu həmişə mövcud olub. Sadəcə, müxtəlif cür adlanıb, lakin mahiyyəti dəyişməyib” fikrini elmi cəhətdən əsaslandırmaqla multikulturalizmin Azərbaycan modelinin dərin köklərə malik olduğunu sübut edəcəkdir. Artıq **“Azərbaycan multikulturalizminin ədəbi-bədii qaynaqları”** adlı kitab hazırlanıb nəşr olunmuşdur. Bu kitabın təqdimatları da keçirilib.

Multikulturalizmin Azərbaycan modelinin tədrisi sahəsində BBMM “Multikulturalizmə giriş” fənninin universitetlərimizdə, “Azərbaycan multikulturalizmi” fənninin isə Azərbaycan və xarici ölkə universitetlərində tədrisinə nail olmuşdur. Hazırda **dünyanın 13** (İtaliyanın Sapienza Universiteti, Bolqarıstanın Müqəddəs Kliment Oxridski adına Sofiya Universiteti, Rusiyanın I Prezidenti Boris Yeltsin adına Ural Federal Universiteti, Çexiyanın Praqa Karl Universiteti, Litvanın Litva Pedaqoji Universiteti, İsveçrənin Frayburq Universiteti, Uk-

raynanın Poltava İqtisadiyyat və Ticarət Universiteti, Türkiyənin Erciyes Universiteti, Portuqaliyanın Lusofona Humanitar və Texnologiya Universiteti, Almaniyanın Augsburg Universiteti, Gürcüstanın Tbilisi Dövlət Universiteti, Belarus Dövlət Universiteti, İndoneziyanın Qadcah Mada Universiteti) və **Azərbaycanın 28** ali məktəbində “Azərbaycan multikulturalizmi” fənni keçilir. Bu fənlə bağlı xüsusi proqram hazırlanmış və Təhsil Nazirliyində təsdiq olunmuşdur. Hazırda fənnin dərsləri üzərində iş aparılır. Bundan əlavə, Azərbaycan universitetlərində

“Multikulturalizmə giriş” fənni də tədris edilir.

Layihənin tərkib hissəsi, daha konkret desək, davamı kimi “Azərbaycan multikulturalizmi” fənnini öyrənən Azərbaycan və əcnəbi tələbələr üçün 2015-ci ilin iyul ayında “Multikulturalizm Azərbaycanın həyat tərzini öyrən, araşdır, paylaş” adlı “Beynəlxalq Yay məktəbi”, 2016-cı ilin fevralında isə “Beynəlxalq Qış məktəbi” təşkil olundu. Beynəlxalq Yay-Qış məktəbləri layihəsinin əsas məqsədlərindən biri əcnəbi tələbələrin Azərbaycana olan marağını Azərbaycana





məhəbbətə çevirmək idi. Bu layihəni BBMM Bakı Slavyan Universiteti və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondu ilə birlikdə həyata keçirdi.

Multikulturalizmin Azərbaycan modelinin dünyada təbliği sahəsində BBMM-in layihələrindən ilk növbədə müxtəlif ölkələrdəki birdəfəlik təqdimatları (2015-ci il aprel 27-də "BBC"-nin Londondakı baş ofisinə "Azərbaycan multikulturalizmi" mövzusunda, noyabrın 18-də İsveçin Təhlükəsizlik və İnkişaf Siyasəti İnstitutunun birgə təşkilatçılığı ilə Stokholm şəhərində "Multikulturalizm və dinlərarası tolerantlıq: Azərbaycanın təcrübəsi və onun Avropa üçün əhəmiyyəti" mövzusunda dəyirmi masalar), konfransları (2015-ci il aprel 21-də Romada Azərbaycanın İtaliya-dakı səfirliyinin təşkilatçılığı ilə "Azərbaycan multikulturalizmi və Qafqaz Albaniyası (udilər)" mövzusunda, may ayının 16-da isə Almaniyada, Berlin Brandenburq Elmlər Akademiyasında Almaniya Federativ Respublikasındakı səfirliyimiz, Humboldt Universiteti və Alman-Azərbaycan Forumunun təşkilatçılığı ilə "Azərbaycan multikulturalizmi: tarixi təcrübələr və gələcəyin cəmiyyət modeli" mövzusunda beynəlxalq elmi konfranslar) və virtual dəyirmi masaları (BBMM vaxtaşırı yerli və xarici ekspertlərin iştirakı ilə multikulturalizmlə bağlı aktual mövzulara həsr olunmuş silsilə virtual

dəyirmi masalar təşkil edir) vurğulamaq olar. Həmin tədbirlərin materialları BBMM tərəfindən kitabçalar şəklində nəşr edilib yayılır. İndiyədək "Müasir dövrdə Azərbaycanda sosial-iqtisadi və mədəni inkişafın harmoniyası", "Multikultural təhlükəsizlik", "Xarici ölkə universitetlərində "Azərbaycan multikulturalizmi" fənninin tədrisi: problemlər və perspektivlər" və "Azərbaycana maraq Azərbaycan məhəbbətə çevrilir (Azərbaycan multikulturalizmi yerli və əcnəbi tələbələrin gözü ilə)" adlı kitabçalar Azərbaycan, rus və ingilis dillərində oxucuların ixtiyarına verilib. Bu kitabçalar multikulturalizmin Azərbaycan modelini həm ölkədə, həm də dünyada tədqiq, təşviq, təbliğ etmək üçün ali və orta təhsil müəssisələrinin, müxtəlif təşkilat və qurumların, eləcə də ölkəmizə gələn xarici qonaqların istifadə edə biləcəyi qiymətli əyani vəsaitdir.

Gələcək planlarımıza gəldikdə isə qeyd etmək istəyirəm ki, bizim fəaliyyətimizin əsas istiqamətləri 11 mart 2016-cı il tarixli "2016-cı ilin Azərbaycan Respublikasında "Multikulturalizm ili" elan edilməsinə dair Tədbirlər Planı"nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamında göstərilmişdir. Bu sərəncama əsasən, "Tədbirlər Planı" üç istiqaməti əhatə edir: Azərbaycan multikulturalizmi modeli ilə bağlı ölkədaxili tədbirlər, Azərbaycan multikulturalizmi modeli ilə bağlı

beynəlxalq tədbirlər və Azərbaycan multikulturalizmi modelinin təbliğinin informasiya təminatı ilə bağlı tədbirlər. Bunların reallaşdırılması Azərbaycan multikulturalizmi modelinin elmi cəhətdən öyrənilməsinə, təkmilləşdirilməsinə və ölkə əhalisi, xüsusilə də gənclər arasında yayılmasına, Azərbaycanda yaşayan bütün xalqların, etnik qrupların və dini konfessiyaların nümayəndələrinin arasında dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin daha da gücləndirilməsinə, onların yaşadıkları cəmiyyətə inteqrasiya olunmalarına, ölkəmizdəki etnik, dini və mədəni müxtəlifliyin, onların əsasını təşkil edən etnik-mədəni dəyərlərin qorunmasına, ölkəmizdəki multikultural mühitin dünyada təbliğinə, Azərbaycanın dünyanın əsas multikulturalizm mərkəzlərindən biri kimi tanınmasına və müxtəlif ölkələrdə mövcud mütərəqqi multikultural modellərin ölkəmizdə tədqiq və təşviqinə yönəlmişdir.

– Avropanı islamofobiya, rasisizm və hətta neonasizm, Yaxın Şərqi antisemitizm, Amerikanı irqi ayrı-seçkiliyin bürüdüüyü bir vaxtda ölkəmiz tolerantlıq, etnik-dini dözümlülük, çoxkonfessiyalılıq nümunələri təqdim edir. Sizcə, özlərinin də etiraf etdiyi kimi, multikulturalizm siyasətinin Qərb ölkələrində iflasa uğramasının, Azərbaycanda isə uğurla həyata keçirilməsinin səbəbi nədir?

– XXI əsrin əvvəllərində bir sıra Qərb ölkələri müəyyən obyektiv və subyektiv səbəblər üzündən cəmiyyətdəki etnik-mədəni müxtəlifliklərin tənzimlənməsində ciddi problemlərlə üzləşdi. Buna cavab olaraq bəzi ölkələrin (Almaniya, Fransa, Böyük Britaniya) başçıları multikulturalizm siyasətinin müasir dövrdə səmərəsizliyi səbəbindən iflasa uğradığını rəsmi olaraq bəyan etdi. Onlar bu siyasətin faydasızlığını ölkələrində məskunlaşmış etnik və dini azlıqların cəmiyyətə inteqrasiya olunmaq istəmədikləri ilə əsaslandırıldılar.

Bu dövlətlərin ümumi mövqelərini 5 fevral 2011-ci ildə 47-ci Münhen Təhlükəsizlik Konfransdakı çıxışında Böyük Britaniyanın baş naziri David Kameron belə ifadə etmişdir: “Dövlət multikulturalizmi” doktrinası müxtəlif mədəniyyətləri öz adət – ənənələri ilə yaşamalarına dəstək verməklə cəmiyyətdə integrasiya proseslərinin qarşısını alır. Bunun nəticəsində müxtəlif icmalar, xüsusilə də müsəlman icması cəmiyyətdəki liberal dəyərləri inkar edərək demokratik cəmiyyətimizin dəyərlərinə zidd olanları təbliğ edir. Bu isə dini ekstremizmin baş qaldırması üçün şərait yaradır.”

Kameronun bu cür bədbin nəticəsinə qarşı duran optimist baxışı və siyasi iradəni isə Prezident İlham Əliyev nümayiş etdirir. O, xalqın çoxəsrlik multikultural dəyərlərə malik olması ideyasına arxalanaraq belə bir siyasi bəyanatla çıxış edir: “Bu gün multikulturalizmin dünyada alternativ yoxdur. Alternativ ksenofobiya, islamofobiya, antisemitizm və radikalizmdir”.

Bəzi ölkələr tarixən ən qədim zamanlardan bəri hər hansı müxtəlifliklərdən yan keçib digər mədəniyyətlərlə təmas nöqtəsinə monoetnik bir birlik kimi gəlib çıxmışdır. Bəzi ölkələrdə isə müxtəliflik ilkin xarakterli olmuşdur. Birinci hal ilə bağlı real sosial nəticə odur ki, gəlmə multikultural dəyərlər, formalaşmış ölkədə özünə asanlıqla yer eləmir. Belə bir ölkədə yeni dəyərlərin calağı istər-istəməz süni alınır. Onun üçün də bəzi Avropa ölkələrində bu modelin iflasa uğramasının obyektiv səbəbləri yox deyil. Bəzi ölkələrdə isə xalqın tarixində müxtəliflik ilkin çağdan başlayır və müxtəlif xalqlar ən qədim zamanlardan etibarən bir-birini formalaşıdırma-formalaşıdırma müasir dövrə qədəm qoyurlar. “İlkin” müxtəliflik və “sonrakı” müxtəlifliyi bir-birindən ayırmasaq, bugünkü dünyada hansısa ölkədə multikulturalizmin iflasının, hansında isə təntənəsinin sirrini öyrənə bilmərik.

Azərbaycanda normal multikultural əhvalın olması – müxtəlif kon-

fessiyaların, etnik birliklərin dostluq və mehribanlıq şəraitində yaşaması yenə də tarixin qədim dövrlərindən qidalanır. “İlkin” müxtəliflik Azərbaycan ərazisində özünü göstərən nadir xüsusiyyətlərdəndir və bu hal “sonrakı” müxtəliflikdən kəskin şəkildə fərqlənir. Məhz “ilkin” müxtəliflik bu gün Azərbaycan ərazisində özünü qoruyub saxlamış sistemli münasibət modeli formalaşdırmışdır. Nəticədə isə əsrlərdən bəri şair, yazıçı və alimlərin bədii ədəbiyyatda, elmi traktatlarda özünü göstərən müxtəlifliyə loyalyat münasibəti məhz Azərbaycanda, özü də müstəqillik dövründə yeni bir siyasi ahəng qazana bildi. Ona görə də təəccüblü deyil ki, bir sıra Qərb ölkələrində multikulturalizmin iflasa uğramasının bəyan edildiyi dövrdə



Azərbaycan Respublikasında multikulturalizm dövlət siyasəti kimi ortaya çıxır.

Şübhəsiz, Qərbi Avropa ölkələri ilə müqayisədə Azərbaycanın demokratik inkişaf sahəsində real təcrübəsi azdır. Amma mənəvi təcrübəsi böyükdür. Dastanlarımızdan, nəğillərimizdən, klassik ədəbi nümunələrimizdən qədim demokratik prinsiplərlə bağlı yetərinə misal və nümunələr göstərmək olar. Tarix boyu Azərbaycan mənəvi həyatında tolerantlıqdan xeyli danışmaq mümkündür. Bunlar, təbii ki, multikultural tərzin Azərbaycan cəmiyyətinə öncədən xas olmasına bir sübutdur.

Baxın, multikultural dəyərlər harada iflasa uğradı? O ölkələrdə bu belə

oldu ki, mənəvi baxımdan formalaşma prosesini başa çatdırdıqdan sonra oraya miqrasiyaların yeni dalğası ilə bu çağa qədər tanış olmayan multikultural dəyərlər, yad baxışlar gəlməyə başladı və artıq formalaşmış orqanizm bu süni calağı qəbul etmədi. Azərbaycanda isə əvvəlcədən bu dəyərlər süni deyildi. Çünki onlar təbii halda, başlanğıcdan bir yerdə idi. Əsas məsələ budur. Buna görə də biz metodoloji olaraq “ilkin müxtəliflik”, “sonrakı müxtəliflik” anlayışlarını bir-birindən fərqləndirməliyik. İlkin müxtəliflik, əslində, özündə miqrasiya elementi saxlamır. O, müxtəlifliyin ilk başlanğıcdan bir yerdə, yanaşı mövcudluğu kimi özünü göstərir. Məhz ilkin müxtəlifliyin olması ölkəmizdə multikulturalizm siyasətinin uğurla

həyata keçirilməsi üçün əlverişli şərait yaratmışdır. Bu şəraitin həyata keçirilməsi, reallaşdırılması isə multikulturalizmi dövlət siyasəti kimi qəbul edən ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Ölkəmiz multikulturalizmə, Prezident İlham Əliyevin təbircə desək, alternativ olmayan bir siyasət kimi yanaşaraq onu fəal şəkildə yaşadır. Multikulturalizm sahəsində görülən işlər hədəf getmir. Bu istiqamətdə qazandığımız təcrübəyə müxtəlif ölkələrdə maraq artır, təcrübəmiz öyrənilir. Belə bir şəraitdə biz milli sərvətimiz olan multikultural dəyərlərimizi dünyaya ixrac edirik. ♦

Mədəniyyət.AZ

KAMAL TALIBZADƏ

təhsil və tərbiyə haqqında

Təhsilin səviyyəsi millətin intellektinin, dünyaya inteqrasiyasının miqyasını şərtləndirir. Güclü bazisə – elmi standartlara, effektiv metodlara malik olan təhsil bir millətin sağlam gələcəyinin təminatıdır. Akademik Kamal Talıbzadə özünün “Özəl təhsil sistemində tələbələrin mənəvi tərbiyəsinin bəzi məsələləri” məqaləsində sözügedən mövzuya konseptual şəkildə münasibət bildirir, təhsilin effektivliyinin yollarına aydın bir nəzər salır.



Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, Dövlət mükafatı laureatı, əməkdar elm və maarif xadimi Kamal Talıbzadə Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının əsas sütunlarından biri olmuşdur. Həyatının 60 ilini ədəbiyyatşünaslıq elminin ayrı-ayrı problemlərinin araşdırılmasına, bütövlükdə inkişafına sərf etmiş alim Azərbaycan ədəbi fikir tarixində ədəbi təhqid tarixinin yaradıcısı, banisi kimi görkəmli bir

yer tutur. Əsas tədqiqat obyekti Azərbaycan ədəbiyyatı olan Kamal Talıbzadənin ədəbi təhqid tarixi, ədəbiyyatşünaslıq, mətnşünaslıq, müasir ədəbi proses, rus ədəbiyyatı, ədəbi əlaqələr kimi mövzularda dəyərli elmi çalışmaları var. Alimin “Abbas Səhhət” (1948, 1955, 1986), “Maksim Qorki və Azərbaycan” (1959), “XX əsr Azərbaycan ədəbi təhqidi” (1966), “Təhqidimiz haqqında qeydlər” (1967), “Ədəbi irs və vərislər” (1974), “Sənətkarın şəxsiyyəti” (1978), “Azərbaycan ədəbi təhqidinin tarixi” (1984), “Təhqid və təhqidçilər” (1989), 2 cildlik “Seçilmiş əsərləri” (1991, 1994) kimi monoqrafiyaları Azərbaycan ədəbiyyatının müxtəlif aspektli mövzularına həsr olunmuş sanballı tədqiqatlardır. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin, ədəbiyyatşünaslığının ən fundamental problemləri və mövzuları Kamal Talıbzadənin tədqiqatlarında öz həllini tapmışdır.

Bütün şüurlu həyatını Azərbaycan ədəbi-estetik fikir tarixinin tədqiq və təbliğinə, elmi fikrin sanbalının və obyektivliyinin qorunmasına, bir neçə ədəbiyyatşünas nəslinin yetişdirilməsinə həsr etmiş akademik Kamal Talıbzadə özünün çoxillik elmi təcrübələrindən doğan mülahizə və qənaətlərini pedaqoq kimi tələbələrə və yetirmələrinə öyrətmişdir. Dərs dediyi ali məktəblərdə tələbələr, yetişdirdiyi gənc alimlər Kamal Talıbzadə məktəbindən yüksək mənəvi və sosial keyfiyyətlər əxz etmişlər.

Ömrünün son illərində qələmə aldığı “Özəl təhsil sistemində tələbələrin mənəvi tərbiyəsinin bəzi məsələləri” adlı məqaləsi akademiklərin təhsil konsepsiyasını ehtiva edir. Burada təhsil necə olmalıdır, təhsildə hansı metodoloji əsaslara söykənilməlidir, gənclərdə milli düşüncənin formalaşdırılmasında təhsilin rolu nədən ibarətdir – kimi məsələlərə Kamal Talıbzadənin münasibətini öyrənirik. K.Talıbzadənin uzun illərə dayanan pedaqoji təcrübələrinin yekunlarından ibarət metodoloji tövsiyələri ixtisasından asılı olmayaraq bütün müəllimlər üçün dəyərli və aktualdır.

Bir pedaqoq kimi o, təhsildəki boşluqları, çatışmazlıqları görür, onların aradan qaldırılması ilə bağlı bir sıra təkliflər irəli sürürdü. Akademikə görə, mənəvi tərbiyə işində yol verdiyimiz bəzi nöqsanlar bizdən Azərbaycanın bu günü və sabahı naminə bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir. Bu işdə təkçə əlaqədar nazirliklərin yox, həm də ziyalıların üzərinə düşən vəzifələri xüsusi vurğulayan alim yazır: “Həqiqətən bugünkü Azərbaycanı mövcud çətin, mürəkkəb vəziyyətdən çıxarmaq üçün 200 illik müstəmləkəçilik, mənəvi köləlik şəraitində yaşamağa adət etmiş itaətkar mənəviyyatımızın yeni əsaslar üzrə, yeni ictimai-siyasi konsepsiya ilə, yeni fəlsəfə ilə, yeni metodologiya ilə tərbiyələnməsinə və yenidən zənginləşməsinə nail olmaq lazımdır. Yoxsa yenidən bizim nəcib xalqımız böyük Cəlil Məmmədquluzadənin “Kamança” pyesindəki erməni kamançasının hiyləgərliyi qarşısında qəhrəman Yüzbaşı kimi aciz qalar, çıxış yolunu milli düşməni əfv etməkdə görər, onu bağışlamaqla kifayətlənər” (*K.Talıbzadə. Özəl təhsil sistemində tələbələrin mənəvi tərbiyəsinin bəzi məsələləri. Mədəniyyət dünyası. Elmi-nəzəri məcmua. VII buraxılış. Bakı, 2003, səh. 28–29*).

Kamal Talıbzadəyə görə, təhsillə tərbiyə dialektik vəhdətdədir. Təhsildə mənəvi tərbiyə əsas yer tutur və o, bütün fənlərin ümumi problemdir. O hesab edir ki, müəllim pedaqogikanın bütün imkanlarından bəhrələnərək tələbənin mənəvi-əxlaqi dünyasına təsir göstərməlidir. “Tələbənin mənəvi dünyasının tərbiyə olunması, onun əxlaqi kamilliyi təhsilin keyfiyyəti ilə, təhsil illərində aldığı elmi biliklərlə əlaqəlidir” – deyən alim fikirlərini davam etdirərək yazır:

“Vətəndaş olmaq üçün, vətəni sevmək üçün öz vətəni, xalqını yaxından tanımaq lazımdır, vətənin tarixini, mədəniyyətini, ədəbiyyatını yaxşı bilmək lazımdır. Vətəni, xalqı bilmədən, tanımadan onu sevmək də olmaz, onun yolunda şəhid olmaq da. Bilmək üçün də öyrənmək, elmi biliyə sahib olmaq lazımdır” (K.Talıbzadə. *Özəl təhsil sistemində tələbələrin mənəvi tərbiyəsinin bəzi məsələləri. Mədəniyyət dünyası. Elmi-nəzəri məcmuə. VII buraxılış. Bakı, 2003, səh.31*).

Gənclərə onların böyük türk dünyası ilə bağlılığını, bu bağlılığın genişliyini, qədimliyini, böyük gələcəyə malik olduğunu təbliğ etmək, özü də bunu müntəzəm şəkildə reallaşdırmağın vacibliyi qənaəti akademikın təhsil konsepsiyasında qoyulan əsas məsələlərdən biridir. K.Talıbzadə rus və fars şovinistlərinin əsrlərboyu xalqımızın türk soyu ilə bağlılığına zərbə vuran, ziyanlı bir cəhət kimi pisləyən ideologiyasından da söz açır və yazır: “Ali təhsilin proqramlarını da hazırlayanda biz azərbaycançılıq, vətəndaşlıq, vətənpərvərlik ideologiyasının təbliğinə xüsusi diqqət yetirməliyik. Müstəqil Azərbaycanda yaşayan tələbə biləndə ki Azərbaycan ədəbi-estetik fikrinin tarixi rüslardan, qonşularından xeyli qədimdir, Sovet Azərbaycanındakından fərqli olaraq XIX əsrdən – M.F.Axundovdan sonra yox, onun XI əsrdə adı, şöhrəti dünyaya məlum Xətib Təbrizi, Nəsrəddin Tusi, Şərəfəddin Rəmi kimi şəxsiyyətləri var, ədəbi-estetik fikri hələ orta əsrlərdə bütün Yaxın və Orta Şərqdə meydan oxuyurdu..., əlbəttə, bu, cavanlarımızda milli iftixar duyğuları, inam hissi oyadır və o bu duyğularla yaşamağın zövqünü anlayır” (K.Talıbzadə. *Özəl təhsil sistemində tələbələrin mənəvi tərbiyəsinin bəzi məsələləri. Mədəniyyət dünyası. Elmi-nəzəri məcmuə. VII buraxılış. Bakı, 2003, səh. 36*).

Akademik Kamal Talıbzadənin pedaqoji görüşlərində islam əxlaqı xüsusi yer tutur. Bu məsələdə genetik faktorunu dəyərləndirməmək olmaz. İslami dəyərlər, Allah sevgisi Talıbzadələr nəsil şəcərəsinin varisi kimi onun da yüksək dəyərləndirdiyi özəlliklərdəndir. Babası Axund Mustafa Zaqafqaziya şeyxülislamı Şeyx Əhməd Səlyaninin müavini, əmisi Yusif Ziya Talıbzadə şəriətə dair bir sıra dərslərlərin, ilk islam xəritəsinin müəllifi olmuşdur. Əsərlərində pirlərə, fırlıdaqçı ruhanilərə kəskin etirazını bildirən Abdulla Şaiq isə Allahın böyüklüyündən, islami dəyərlərdən dönə-dönə söz açmış, dərslərlərində din xadimləri haqqında məlumatlar vermişdir. Bu maddi-mənəvi irs Kamal Talıbzadənin görüşlərində də genetik olaraq yer almışdır. Kamal Talıbzadə də islam əxlaqını Axund Mustafa, Yusif Ziya, Abdulla Şaiq kimi yüksək dəyərləndirir, şəri məsələlərə elm işığının ziyası altında yanaşır, islami hökmləri dərk edərək qəbul və təbliğ edir. O, islam əxlaq və elmin məcmusu kimi baxır.

Akademik Kamal Talıbzadə gənc nəslin mənəvi tərbiyəsində islamın müasir tələblər baxımından öyrənilməsinin mühüm tərbiyəvi əhəmiyyətini qeyd edir və onu da xüsusi vurğulayır ki, dinin müasir tələblər əsasında şərhli həmişə Azərbaycanın qabaqcıl adamlarını məşğul etmişdir. “M.F.Axundov, F.Köçərli, Y.Z.Talıbzadə, Ə.Ağayev, Ə.Hüseynzadə islamın müasir dünya və zaman üçün əhəmiyyətini şərh etmiş, onu cərəyan edən hadisələrlə əlaqələndirmişlər. Alla-

hın qüdrəti, Peyğəmbərimizin vasitəçiliyi ilə yaranan Qurani-Kərim bütün tarix boyu şərh olunaraq müasirləşdirilmişdir. Quranın şərhli özü böyük tarixə malikdir, bu o qədər zəngin misilsiz həyat, fikir məxəzidir ki, din alimləri, mütəfəkkir elm nümayəndələri, filosoflar onu daim müasir həyatın inkişaf meyilləri ilə əlaqələndirmişlər” (K.Talıbzadə. *Özəl təhsil sistemində tələbələrin mənəvi tərbiyəsinin bəzi məsələləri. Mədəniyyət dünyası. Elmi-nəzəri məcmuə. VII buraxılış. Bakı, 2003, səh. 33*).

“Akademik Kamal Talıbzadəyə görə, özəl, yaxud dövlət müəssisəsi olmasından asılı olmayaraq ali təhsil ocaqlarının əsas vəzifəsi gələcəkdə dünyada yaranacaq bütün yenilikləri, dəyişiklikləri, hər cür texniki novatorluğu qəbul etməyə, anlamağa hazır olan, yüksək əxlaqlı, mənən zəngin insan – bu günün insanını yetişdirməkdən ibarət olmalıdır. Kamal Talıbzadənin təhsil konsepsiyası müəllimlərin qarşısında aşağıdakı vəzifələri qoyur: vətəndaşlıq borcunu hər şeydən üstün tutan şəxsiyyətlər; vətəni canı kimi sevən, onun yolunda hər şeyi qurban verməyə hazır olan vətənpərvərlər; düşmənin canına lərzə salan, şəhidliyi – xalqına mənəvi mükafat sayan mücahidlər; dünya elminin önündə getməyi bacaran alimlər yetişdirmək.

Akademik Kamal Talıbzadə həmişə ondan müsahibə alanlara, tədqiqatçılara deyirdi ki, məni atamdan ayırmayın. Fərd olaraq fərqli xüsusiyyətlərə malik olsalar da, ata-oğlun mənəvi dünyası bir-birinə yaxın idi. Bu da təbiidir. Müəllimliyi ilə iftixar edən, ilk anadilli siniflərin, tədris proqramlarının, dərslərlərin müəllifi olan Abdulla Şaiq həyatını xalqın milli şüurunun oyadılmasına, milli özünüdərk prosesinin sürətlənməsinə sərf etmişdi. O, Azərbaycan tədris tarixində dərsləri türkcə keçirilən ilk milli sinfin müəllimi idi. Bir neçə ziyalı ilə birgə Abdulla Şaiqin həyata keçirdiyi tarixi missiya öz bəhrəsini verdi. Həmin siniflərdə yetişən Azərbaycan oğulları sonralar öz intellektləri və milli təfəkkülləri ilə xalqın müqəddəratında,



gələcək taleyində əhəmiyyətli rol oynayan ziyalılar oldular. Ə.Bədəlbəyli, R.Axundov, T.Ş.Simurq, A.Musaxanlı, C.Cabbarlı, M.Müşfiq, Niyazi və başqaları Şaiq Nümünə Məktəbinin yetirmələridir. Azərbaycan ictimai fikir tarixində onların hər birinin ayrıca yeri və xidmətləri həmişə bəlğidir. Şaiq məktəbinin yetirməsi, ADU-nun ikinci rektoru olan T.Ş.Simurq universitetdə tədrisin Azərbaycan dilində aparılmasını təşkil edən ilk rektor idi. Azərbaycan dilində ilk elmi-terminoloji lüğətin müəllifi də Şaiq məktəbinin davamçısı R.Axundov olmuşdur. Belə faktların sayını xeyli artırmaq mümkündür.

Bu prinsip Kamal Talıbzadənin yaradıcılığı üçün də xarakterikdir. Kamal Talıbzadə də Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığına bir alim və pedaqoq kimi öz töhfələrini verdi. Ədəbi tənqid tarixini yaratmaqla yanaşı, milli kadrların hazırlanmasında da onun böyük rolu olmuşdur. Böyük bir ədəbiyyatşünaslar nəslinin yetişdirilməsi Kamal Talıbzadənin adı ilə bağlıdır. N.Şəmsizadə, Ş.Vəliyev, K.Əliyev, N.Cabbarlı, N.Qafqazlı və başqaları Kamal Talıbzadə məktəbinin nümayəndələridir.

Kamal Talıbzadə bir övlad kimi də gənc nəsə örnək idi. Qədirbilən övlad, layiqli varis kimi atası – sevimli yazıçımız Abdulla Şaiqin ədəbi irsinin toplanması, nəşri və təbliği işinə o, bir alim, vətəndaş və övlad kimi daim həssaslıqla yanaşmışdır. Bu məqsədlə Kamal Talıbzadə Abdulla Şaiqin ev-muzeyinin təşkil olunmasına var qüvvəsini sərf etdi. 1991-ci ildə o, muzeyin yaradılmasına nail oldu. Ömrünün sonuna qədər layiqli bir oğul kimi muzeyin fəaliyyət göstərməsi üçün çalışdı, atasının qiymətli xəzinəsinə – ədəbi irsinə sahib çıxdı. Hətta övladlarına da bu irsi qorumağı vəsiyyət etdi. Beləliklə, Kamal Talıbzadənin çoxcəhətli fəaliyyətinə muzey işi də əlavə olundu. Öz sahəsində olduğu kimi, bu sahədə də yenilikçi oldu. Akademik muzey işinə elmi-tədqiqat aspekti əlavə etdi. Bu sahədə gördüyü səmərəli işlər nəzərə alınaraq 1994-cü ildə Muzey işi üzrə Respublika Elmi-Metodik Mərkəzinin və YUNESKO-nun nəzdində Beynəlxalq Muzeylər Şurası Azərbaycan Milli Komitəsinin üzvü seçilmişdi.

“ Milli ədəbi prosesin tədqiqatçısı olan Kamal Talıbzadə həm də ömrünü milli ədəbi irsin təbliğinə və öyrədilməsinə həsr etmiş böyük pedaqoqdur. Xalqın milli-mənəvi dünyasının kamilləşdirilməsinə, milli düşüncənin formalaşdırılmasına, dünya standartları səviyyəsində alimlərin yetişdirilməsinə yönəlmiş fəaliyyəti ilə Kamal Talıbzadə Azərbaycan ədəbi-estetik və pedaqoji fikir tarixində daim var olacaq. ❖

Arzu Hacıyeva,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Ərzin yeddi möcüzəsi haqqında tez-tez söhbət açılır. Amma elə möcüzələr var ki, daim bizim ətrafımızdadır. Amma onu ya görmürük, ya da özümüzü görməməzliyə vururuq. Sənət möcüzəsi kimi. Hətta sənətlə bir qədər məşğul olub sonradan başqa bir sahəyə keçənlər belə ömürləri boyu sənətin orbitindən, cazibəsindən çıxıb bilmir, gördükləri işlərin mayası, qayəsi, mahiyyəti, haqq sədaqəti ilə seçilir. Bəzən buna görə əziyyət çəkənlər də, əməllərində pərsəngsiz bir insaf, əvəz ummamaq dayanır. Xalq belə insanlara gözəl ad verib: ZİYALI.

Ziyalının ruhu onun əməlləridir. Mən həmin ruhun əbədiyyətinə inanıram. Hətta ziyalı özü unudulanda belə bu ruh yaşayır. Sağlığında onun əməlləri həyatının cövhəri, dünyasını dəyişəndən sonra ruhudur. Belə bir nəzəriyyə var: bir canlınin ruhunun digərinə keçməsi. Nə qədər doğru olduğunu deyə bilmərəm, çünki sübut-dəlil imkanlarım yoxdur. Amma bir ziyalı ruhunun – əməllərinin digər insanlarda nəinki təzahürünü, hətta inkişafını təsdiqləyə bilərəm. Əsgər ağa Goraninin fəaliyyəti kimi.

Əsgər – bir uşağa ailəsi tərəfindən qoyulan addır. Gorani təxəllüsünü o özü seçmişdi. Doğulduğu, dünyaya göz açdığı kəndin şərəfinə. O, babasının – məşhur “Qarabağnamə” əsərinin müəllifi Mirzə Adıgözəlovun soyadını da götürə bilərdi (rəsmi sənədlərdə belə təqdim olunur). Amma Gorani təxəllüsü ilə tanındı. Bu adla da doğma elinə, obasına şərəf gətirdi, ona verilən adı doğrultdu, xalqının əsgəri oldu. Bu şərəfin isə başlanğıcı 1873-cü ilin mart ayından – Əsgərin realni gimnaziyanın son kursunda oxuduğu vaxtdan başlanır. Onun bəxtinə Azərbaycan professional teatrının yaradıcılarından biri olmaq şərəfi düşdü. Müəllimləri Həsən bəy Zərdəbinin başçılığı ilə şagirdlər əvvəl Mirzə Fətəli Axundzadənin “Lənkəran xanının vəzirini”, sonra isə “Hacı Qara” tamaşalarını hazırladılar. Bu haqda Qulam Məmmədlinin “Azərbaycan teatrının salnaməsi” kitabında deyilir: “Mart ayının 10-cu günündə Bakıda – Sobraniyədə veriləcək təsnifi – Mirzə Fətəli Axundzadə. “Sərgüzəşti-Vəzir-Xani-Sərab”, yəni təmsili-güzarışı-əcib ki, keyfiyyəti dörd məclisdə bəyan olunub. Sərab vilayətinin xanı – Əliyar, Mirzə Həbib, onun vəzir – Səməd, Zibə xanım, vəzirin əvvəlinci hərəmi – Nəcəf (qadın rollarını kişilər oynayırdı – red.), Teymur ağa – xanın qardaşı oğlu ki, Nisə xanıma aşıqdır – Əsgər!..”

Teymur ağa rolunun ifaçısı Əsgər – elə Əsgər ağa Goranıdır. Üstündən heç bir ay keçməmiş gimnaziyanın şagirdləri daha bir tamaşa oynadılar. Yenə Mirzə Fətəli Axundzadənin əsərini – “Hacı Qara”-nı. Hər iki əsərlə Azərbaycan mədəniyyəti tarixində mühüm hadisə baş verdi. Professional səhnə sənətimizin bünövrəsi qoyuldu. Bu tamaşalarda seçilən ən yaxşı ifaçı Əsgər Adıgözəlov idi. Bu mənim fikrim deyil, həmin tamaşaların ərsəyə gəlməsinin ideya müəllifi və hazırlayanı, Azərbaycan teatrının yaradıcılarından biri – milli mətbuatımızın banisi Həsən bəy Zərdəbinin əminliyi, yazdıqlarıdır. Sonralar bu tamaşalardan söhbət düşəndə mətbuat öndərimiz yazacaqdı. “...Oynayanlar çox yaxşı oynadı. Ələlxüsus Əsgər

Ziyalı ruhunun ƏBƏDİYYƏTİ



bəy Adıgözəlov Hacı Qaranı. 40-50 manata qədər vüsul oldu. Oynayan uşaqlara vüsul olan məbləği verib tapşırıdım ki, öz füqəralarına paylasınlar...”

“**Əsgər ağa onunla birlikdə tamaşalarda oynayan, həmin tamaşaların təşkilatçılarından biri, sonradan Azərbaycan dramaturgiyasının və səhnə sənətinin inkişafında böyük xidmətləri olan Nəcəf bəy Vəzirov kimi ömrünü bu sahəyə həsr etmədi. Amma iki böyük ziyalının – Mirzə Fətəli Axundzadənin və Həsən bəy Zərdabının dünyagörüşü, həyata baxışı, ruhu onların hər ikisinin vücuduna hopmuşdu. Çünki gördükləri işlər hər iki mütəfəkkirin məsləyi, əqidəsi, əməl və həyat tərzinə yaxın idi. Hər iki ziyalı ömürboyu xalqın mənafeyini öz xeyirlərindən üstün tutdu. İnsanların inkişafı və maariflənməsi üçün alışıb-yandılar. Ümumxalq tərəqqisinə nəsə vermək – Əsgər ağanın da, Nəcəf bəyin də həyat devizi belə oldu.**

Gimnaziyanı bitirən Əsgər ağa təhsilini davam etdirmək üçün Moskvaya yola düşür. Petrovski-Razumovski adına Kənd Təsərrüfatı

Akademiyasına daxil olur. Amma hələ tələbə ikən Moskvanın mədəni həyatında gördüklərini, dünya elmi haqqında yenilikləri Azərbaycana çatdırmağa çalışır. Çünki öz xalqını dünyanın ən qabaqcıl mədəniyyətləri sırasında görmək istəyir. Bunun üçün ən yaxşı vasitə milli mətbuatımızın qaranquşu “Əkinçi” qəzeti idi. O “Əkinçi” ki, müəllimi Həsən bəy Zərdabi tərəfindən nəşr olunurdu. Həmin dövrdə yeni ayaq açmış səhnə sənəti və milli mətbuatımızla yanaşı, Əsgər ağa Azərbaycan xalqının mədəni həyatında muzeyləri də görmək istəyirdi. Həmin dövrdə Azərbaycanda muzeylərin açılmasından söhbət belə getmirdi, ölkədən kənara çıxmayan insanların bu haqda anlayışları, təsəvvürləri yox dərəcəsiyəydi. Moskvada təhsil alan Əsgər ağa Rusiyadakı muzeyləri gəzdikcə vətəninə də belə mədəniyyət ocaqlarının mövcudluğunu arzulayırdı. Muzey ilk növbədə Əsgər ağa kimi ziyalılara öz xalqına keçmişini tanıtmmaq, dünyada baş verən yeniliklərlə aqah etmək üçün lazım idi.

Əsgər ağa mətbu çıxışlarında kitabxananın da vacibliyini yada salır. Şübhəsiz ki, bu xatırlama da öz xalqının mədəniyyətini, təhsilini inkişaf etdirmək arzusundan doğur, eyni zamanda 140 il əvvəl yazılmış məqalələr bizi indiki kitabxanalarımıza ehtiramla yanaşmağa çağırır: “Peterburqda bir padşahlıq kitabxanası var ki, onun hər ildə 800.000 manat xərci olur. Ol kitabxanada 900.000 basma, 30.000 yazma kitab və 75.000 kitab surəti var. Qiymətli kitabları şüşə altında saxlayırlar ki, onlara dəyməsinlər. O cümlədən bir qızıl cildli Quran var ki, qiyməti 33 min manat.

Kitabxana hər gündə səhər saat ondan axşam saat doqquzacaq açıqdır və hər kəs ol zaman gedib orada müftə kitablar və qəzetlər oxuya bilir...” (“Əkinçi”, 16 yanvar 1876-cı il).

Əsgər ağanın bu arzusunı sonradan görkəmli yazıçı, ictimai-siyasi xadim Nəriman Nərimanov, “Nicat”, “Səfa” və digər maarif cəmiyyətləri həyata keçirir. Bakıda ilk qiraət evləri, kitabxanalar açılır.

Əsgər ağa Moskvada oxuduğu illərdə dünya dəyişirdi. Daha doğrusu, Rusiyanın ictimai, siyasi, mədəni, iqtisadi həyatında yeni proseslər baş verirdi. Ölkə təhkimçilik buxovundan çıxıb kapitalist Rusiyasına doğru irəliləyirdi. Amma bu yenilənmə imperiyanın ucqarlarına bir qədər gec gedib çıxırdı. Elə dəmir yolları kimi. Vücudunda Mirzə Fətəli Axundzadənin, Həsən bəy Zərdabının, babası Mirzə Adıgözəl bəy Qarabağının ruhunu gəzdirən Əsgər ağa kimi ziyalılar

elmi-texniki nailiyyətlərin öz diyarlarına gəlməsindən sevinc duyur, düşünürdülər ki, həmin yeniliklər xalqın güzəranını, həyat tərzini yaxşılığa doğru dəyişəcək. Ona görə də öz soydaşlarını dəmir yolunun çəkilməsi münasibətilə qəzet səhifələrindən muştuluqlayırdı: "Bu günlərdə vəzirlərin məclisində Badikubə dəmir yolu təsdiq olunub. Ol yol Tiflisdən, Qarayazıdan, Gəncədən, Gorandan, Zərdəbdən, Hacıqabuldan Badikubəyə gələcək" ("Əkinçi", 4 noyabr 1875-ci il).

"Əkinçi"nin 18 noyabr 1875-ci il sayındakı "Elmi xəbərlər" bölməsindəki məlumatların, soruşların sədasının alt qatında xalqı üçün narahat bir ürəyin döyüntüsü eşidilir. Bildirilir ki, sınaqlar nəticəsində ildırımın hündür şeylərin – ağacların və binaların üstünə daha çox düşdüyü məlum olub. Palıd və qoz ildırımını çəkir, amma qovaq və daranqu ağaclarının üstünə düşmür. Avropalıların timsalında hər evin ətrafında qovaq ağacı əkməyi məsləhət görən Əsgər ağanın elmi xəbərlərinin əksəriyyəti bu gün də öz əhəmiyyətini itirməyib. Bu xəbərlərdə bir toyuqdan neçə yumurta almağın mümkünlüyü, zəli ilə hava proqnozunun təyini, yağının su ilə deyil, su buğu ilə (qazla) keçirməyin üstünlüyü barədə söhbət açılır.

XIX əsrin II yarısında güzəranı torpaqdan və heyvandarlıqdan çıxan xalqın kənd təsərrüfatı mütəxəssisləri nəinki çatışmırdı, demək olar ki, yox idi. Elə Nəcəf bəy Vəzirov kimi, Əsgər ağa Goranini də Petrovski-Razumovski Akademiyasına apararıq da elmi nailiyyətlərdən xəbərsiz xalqa kömək arzusu idi. Hələ tələbə ikən Azərbaycanın müxtəlif guşələrində min bir əziyyətlə torpaq əkib mal-qara saxlayan insanların əzab-əziyyətini, bəzən bir neçə günün içində ucsuz-bucaqsız tarlaların və yaxud böyük sürülərin məhv olduğunu görür, bu balalardan qurtulmağın yollarını göstərirdi.

Tələbə Əsgər ağanın kənd həyatı ilə bağlı yazılarının əksəriyyəti bu gün də maraq doğurur. Yaxın vaxtlara qədər müxtəlif mövsümlərdə meyvənin saxlanması problem olaraq qalırdı. Soyuducu anbarların olmadığı bir vaxtda, təəssüf ki, alimlərimiz bağcılarımıza dəyərli məsləhət verə bilmirdilər. Amma təxminən əsr yarım əvvəl xalqının hər cür çətinlikdən hifzini istəyən gənc tələbə öz həmyerliləri ilə tövsiyələrini belə bölüşürdü: "Almaniya, yəni nemes qəzetlərində yazırlar ki, meyvələri anbarlarda çürüməkdən belə mühafizə etmək olur: məsələn, eni, uzununu və hündürlüyü 7 arşın olan anbara meyvəni yığandan 2-3 gün irəli onun içində 8-10 misqal kükürd yandırılıb tütüsünü evə verəndə onun içində meyvə çürüməz və ondan kükürd iyi gəlməz" ("Əkinçi" qəzeti, 4 yanvar 1877-ci il). "Əfəli-Əhli-Dehat" rubrikası ilə verilən həmin məqalədə Əsgər ağa kartofda

əmələ gələn qurdlardan, yağışdan sonra göllərdə su içən heyvanlardakı xəstəlikdən, daş kömür vasitəsilə ağacdakı cücülərin məhv edilməsindən də söhbət açır.

Bu, ziyalı ruhunun oyanışı idi. Axı necə ola bilər ki, dünyanın bir yerində tətbiq olunan texniki uğurlardan digər guşəsi xəbər tutmasın, əziyyət çəksin. O da ola sənənin öz xalqın. Əsgər ağa telefonun meydana gəlməsindən tutmuş heyvan kökəltməyə qədər yenilikləri çatdırır, amma getdikcə başa düşür ki, yalnız bu yolla, təkcə iqtisadi geriliklə mübarizə aparmaq azdır. İnsanları oyatmaq üçün maarifləndirmə prosesi getməli, məktəblər açılmalıdır. Anlayır ki, özünün, tələbə yoldaşı Nəcəf bəy Vəzirov kimi bir neçə gəncin təhsil alıb, geri qayıdıb öz ixtisasları üzrə işləməsi ilə doğma yurdlarını əsarətdən qurtara bilməyəcəklər, xalqa birinci növbədə məktəblər lazımdır. Belə təhsil ocaqları isə dövlət tərəfindən açılır, ən yaxşı halda Bakının general-qubernatoru öz cibindən yeni təsisatı hər il 100 manat yardım edir. Tələbə Əsgər

ağa öz həmyerlilərinə, daha dəqiq desək, varlı insanlara nümunə göstərməyə çalışır. Həmin nümunənin nişanəsini də biz "Əkinçi"nin səhifələrində görürük: "Moskvadan Əsgər Gorani yazır ki, əgər Badikubədə müsəlman məktəbxanası açmaq üçün icma bina olsa, məni də ol icmaya çalış hesab edin. Mən mədun oluram bu işdən ötrü hər ildə yüz manat göndərim" ("Əkinçi" qəzeti, 12 may 1877-ci il).

“Yüz manat o dövrdə nəinki bir tələbə, hətta əksər ailələr üçün əlçatmaz məbləğ olub. Təsəvvür edin ki, qoyun ətinin girvənkəsi (400 q.) 6 qəpik, düyünün pudu (16 kq) 60 qəpik idi. Cismində ziyalı ruhu yaşadan Əsgər ağa Bakıda Azərbaycan məktəbinin açılması üçün bu pulu əsirgəməirdi. Təki həmyerliləri uşaqlarını məktəbə versinlər. Axı müəllimi Həsən bəyin yazdığı kimi, Bakı quberniyasında cəmi bir realni gimnaziya vardı ki, orada da cəmi 500 nəfər şagird təhsil alırdı. Onlardan 250 nəfəri rus, 150 nəfəri erməni, 100 nəfəri isə azərbaycanlı idi. Halbuki quberniyada azərbaycanlıların sayı təkcə ermənilərdən 10 qat çoxdur. Bu bəla Əsgər ağanı da düşündürürdü. Həmin dövrdə elmi-texniki sahədə geri qalmış sayılan müsəlmanları öz tarixlərini vərəqləməyə çağırırdı.

"Əkinçi"nin 1877-ci il 17 fevral tarixli sayındakı məqaləsində xatırladırdı ki, Avropaya elm islam dünyasından ayaq açıb. Alimlərdən



misal gətirərək zor və güc ilə deyil, elmlə dünyaya, xalqa sahib çıxmağın üstünlüyünü vurğulayır: “Ələlxüsus İmam Əlinin dövründə elm tərəqqi edib. Həzrət özü deyib: 1) insanın xoşbəxtliyi elm təhsil etmək ilədir, 2) hər kəs elmə yol açdı, ona ölüm yoxdur, 3) insanı bilmək nurlandırır”. Daha sonra məşhur islam alimlərini, kimya elminin banisi əl-Razini, ingilislərin müəllimlər müəllimi adlandırdığı Cəfəri yada salır, Əbu-Sinanın (İbn Sinanın) kəşflərini, elmi nailiyyətlərini xatırladıb milləti yenidən təhsilə, elmə qurşanmağa çağırır. İstəyir ki, islam hümməti, o cümlədən xalqı öz tarixindən ibrət götürərək gələcəyə pərvazlansın.

Moskvada mətbuatı izləyən tələbə Əsgər Gorani millətlərin içrisində öz millətinin imzasının olmadığını görəndə yanıb-yaxılır, bir ziyalı kimi belə bəlalardan qurtulmağın yolunu düşünürdü: “Tiflisdən yazırlar ki, orada camaat bir məktəbi-sənaye açıb ki, rus, gürcü, erməni dillərində elm və sənətlər öyrədəcək. Amma bizim dildə elm kitabları yoxdur və yazıb-oxumaq çətinidir deyib razı olmayıblar ki, türk dilində də oxunsun. Əlbəttə, erməni və gürcülərin çalışanı və itirib-axtaranı olduğuna onların dilində xalqa elm və sənət öyrədəcəklər, lakin bizim nə ki çalışanı yoxdur, hətta vəkili naməlumimillət özü müqərrər olur ki, bizim dildə yazıb-oxumaq çətinidir və biz elm təhsil etməyə qadir deyilik. Belədə qeyrilərinin çox vecinədir ki, məktəblərdə türk dilində elm öyrədəcəklər, ya yox?” (“Əkinçi” qəzeti, 28 aprel 1877-ci il).

Göründüyü kimi, Əsgər ağanın məktəb açmaq üçün çalışması Mirzə Fətəli Axundzadənin, Həsən bəy Zərdəbinin arzuları ilə üst-üstə düşür. Eyni zamanda başqa millətlərə nisbətən azərbaycanlılara diqqət ayrılması azmış kimi, bəzi üzəndən qəribə millət nümayəndələrinin millətimiz üçün “elm, təhsil etməyə qadir deyilik” – deməsi onun təəssübünə toxunur. Bununla yanaşı, çar Rusiyasının ikiüzlü siyasətini qınayır. Məlumat üçün bildirək ki, çar Rusiyası Azərbaycana sürgün etdiyi malakanlar və digər xristian təriqətlilər üçün məktəb açdığı halda, yerli əhəlinin savadlanmasına biganəlik göstərirdi. Əsgər ağa öz xalqının təhqirini və təqibini görür, vəziyyətdən çıxmaq üçün yollar axtarır, get-gedə bu biganəliyin məxəzinə, məcrasına doğru irəliləyirdi və aydın olanda ki azərbaycanlılara qarşı mənfi münasibətin kökündə ayrı-ayrı qubernatorlar, yerli idarəetmə nümayəndələri deyil, üsuli-idarənin, quruluşun özü dayanır, mübarizə taktikasını dəyişir, inqilabçı tələbələrə dostluq edir, gizli dərnəklərin üzvü olur. Bu dərnəklər öz qaynaqlarını görkəmli rus şairi, mütəfəkkiri Nikolay Qavriloviç Çernişevskinin nəşr etdiyi “Sovremennik”

və “Russkoye slovo” jurnallarından, Feyerbax və Buxner kimi alman mütəfəkkirlərinin əsərlərindən alırdı. XIX əsrin 60-cı illərində başlanan çar üsuli-idarəsinə başağrısı verən, sonradan onun yığılmasının təməlini qoyan bu hərəkət yatırılmağa da... “Bir neçə il sonra Moskva, Peterburq və digər şəhərlərin ali məktəblərində döyüşkən tələbələr yenidən baş qaldırdılar. 70-ci illərin əvvəllərində Moskvada Petrovski-Razumovski Akademiyasında başlanmış inqilabi çıxışlar-

da başqa millətlərin nümayəndələri olan tələbələrə birlikdə vaxtilə Bakıda Zərdəbinin şagirdi olmuş azərbaycanlı gənclər də fəallıq göstərirdilər: Nəcəf bəy Vəzirov, Əsgər ağa Adıgözəlov (Gorani), Əbülfət Şahtaxtinski, Məhəmmədağa Əlizadə və başqaları... (Əziz Mirəhmədov. “Əkinçi”, “Avrasiya-press”. Bakı-2005, sah.5).

Petrovski-Razumovski adına Kənd Təsərrüfatı Akademiyasını bitirən Əsgər ağa Adıgözəlov vətəninə qayıdıb ömrünün sonuna kimi müxtəlif vəzifələrdə çalışdı. Daha doğrusu, məhkəmə, prokurorluq orqanlarında fəaliyyət göstərdi. Yelizavetpolun (Gəncənin) bələdiyyə rəisi oldu. Harada işləməsindən, çalışmasından asılı olmayaraq vücutunda gəzdirdiyi Adıgözəl bəyin, Mirzə Fətəli Axundzadənin, Həsən bəy Zərdəbinin ruhlarına xəyanət etmədi, akademiya təhsil aldığı illərdə formalaşmış düşüncəsini – xalqına, insanlığa xidməti başlıca məramı saydı. Dram əsərləri yazdı, məktəblər açdırdı. Əlindən nə gəlsə, xalqı üçün etdi. Onun “Qocalıqda yorğalıq” əsəri dəfələrlə tamaşaya qoyuldu.

xalqı üçün etdi. Onun “Qocalıqda yorğalıq” əsəri dəfələrlə tamaşaya qoyuldu.

“Deyirlər, insandan qurban olmaz. Görəsən, hansı mənada? Məncə, o rakursdan ki, insan başqalarının nəfsinə görə qurban getməməlidir. Amma Tanrı əmanəti canımız elə onun yolunda da qurban edilə bilər və bu o zaman baş verir ki, vücutunda əsl ziyalı və qəhrəman ruhu qərar tutsun. (Belə əmələ fədakarlıq da deyilir.) Həmin ruh isə insanda böyük şəxsiyyətlərin qoyub getdiyi irs nəticəsində formalaşır. Onu da deyək ki, hər kəsə belə xoşbəxtlik nəsis olmur. İnsana zahirən əzab-əziyyət verən, hətta bəzən ölümə aparan yolun daxilində bir həzz, ləzzət dayanır. Bəşər övladına ömürdən sonrakı ömrü verir. Elə Əsgər ağa Adıgözəlov (Gorani) kimi ziyalıların ruhunun əbədiliyi də bundan qaynaqlanır və deyərdim ki, bu özü də çox böyük bir möcüzədir. ♦

Atababa İsmayıloğlu,
Əməkdar mədəniyyət işçisi



Ver sözə ehya ki..



*Ver sözə ehya ki, tutduqca səni xəbi-əxəl,
Edə hər saat səni ol uyqudan bədar söz.*

*... Artıran söz qədrini sidqilə qədrin artırar,
Kim, nə miqdar olsa, əhlin eylər ol miqdar söz.*

Allah məkanını behişt eləsin, Mövlana Məhəmməd Füzulinin. Zamanın o başında elə bir fikir, hikmət qalası qurdu, kəlam, irfan ağacı göyərti ki, 500 ildir söz xiridarları “hey-rət, ey büt, surətin gördükdə lal eylər məni” nidaları ilə qarşısında diz çökür, kölgəsinə sığınıb nəfəslərini dərməklə bahəm, kökündən, dibindən qaynayıb axan çeşmədə elmə, mərifətə, fəlsəfəyə, idraka olan təşnələrini də sirab edirlər...

Kimsənin də şübhəsi yoxdur ki, hələ neçə əsrlər, eralar bundan sonra, ümumiyyətlə, dünya durduqca belə də olacaq. Çünki dahi Ustadımız və onun kimi neçə-neçə söz-sənət korifeyi doğulub böyüdükləri sərhədləri çoxdan aşıb, vaxtdan qat-qat yuxarıda qərar tutublar. Onların ayaqları altıdan əsən sərt ruzigarlar məqamlarına təsir göstərmək imkanına malik deyil. Təkcə bir faktı vurğulamaq kifayətdir ki, tarixən yalnız Şirvan ədəbi məktəbinin dünya mədəniyyəti xəzinəsinə bəxş elədiyi mütəfəkkirlər sayca bütün planetin sayılıb-seçilən şair-yazıçılarından çoxdur...

Məşhur rus təhqidçisi V.Belinskinin belə bir deyimi var: “Poeziya hər şeydən əvvəl həyat, sonra incəsənətdir”. Kainat da sözlə yaradılıb, bəşər övladı daim nəgməyə, obrazlı ifadəyə, fikir mübadiləsinə ehtiyaclıdır; gəlişi layla, oxşama, gedışı ağı, mərsiyə ilə müşayiət edilir. Deməli, poeziya özü və ona məhəbbət qüdrətdəndir, fitrətdəndir.

Söz sənətinin həm də ilahi motivlərdən qaynaqlandığı, bəşəri duyğularla süsləndiyi, humanist dəyərlər – sülh, sevgi, dostluq... tərənnümünə görə isə Yer kürəsinin ən müxtəlif nöqtələrində yaşayıb-yaradan fikir adamları həmrəydir, biri digərinin dərdinə şərik çıxır, azadlıq, bərabərlik, əmin-amanlıq ideyaları uğrunda mübarizənin, zülmə, ayrı-seçkiliyə, savaşa qarşı barışmazlığın təbliğatçılarıdır. Necə ki Cənubi Afrika Respublikasında yeridilən aparteid (Afrikanın bantu xalqlarına, qeyri-avropalı, yaxud qarışıq mənşəli etnik qruplara qarşı qəddar ayırı-seçkiliyə əsaslanan irqi sequeqasiya) siyasətinə qarşı çıxdığına görə 27 il həbsxana divarları arasında qalmış Nelson Mandela 1993-cü ildə Nobel sülh mükafatına layiq görüləndə dönməz əqidə şairimiz Xəlil Rza Ulutürk yazırdı:

*Əziz Nelson Mandela – səngərdəşim, qardaşım.
Əli alimə çatmaz arkadaşım, sirdaşım.
Salam! Nelson Mandela! Gözün aydın, günaydın!
Yurdun kişi övladı yurda bir də qayıdır.
Bu gün “Viktor Ferster” barmaqlığı sökülür.
Coşqun təbrik gülləri dağ başına tökülür.*

Beləcə, qalırdı ancaq həmin çoxsaylı və qırılmaz əməkdaşlığın, ünsiyyətin şərəfinə konkret günün müəyyənləşməsi ki, bu təklif də qardaş ölkədən gəldi. Tür-



Molla Pənah Vəqif



Səməd Vurğun



Məhəmməd Füzuli



Xəlil Rza Ulutürk



Bəxtiyar Vahabzadə

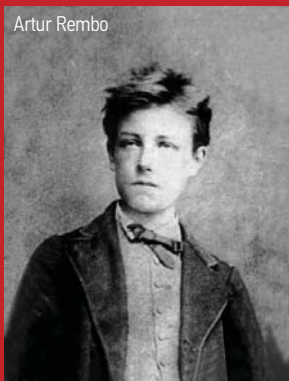
kiyənin tanınmış mədəniyyət xadimi, şair-dramaturqu Tarik Günerselin təşəbbüsü ilə beynəlxalq poeziya gününün təsis olunması təklifi istər sənət aləmində, istərsə də xalqlar arasında hörmətlə qarşılandı. **1999-cu ildə YUNESKO-nun 30-cu iclasında martın 21-i Beynəlxalq Poeziya Günü elan olundu.** Bu hadisə bizim üçün ikiqat bayrama çevrildi. Çünki daim ruhun musiqisi adlandırılan bəşəri poeziya müəllifi kimi tanınan xalqımız həmin ərəfədə eyni zamanda baharı – oyanan, tumurcuqlanmağa, çiçəklənməyə hazırlaşan ecazkar təbiəti, paklıq və vəhdət rəmzi Novruzunu salamlayır.

“Əslində, Azərbaycan adlı məmləkətin əhatə elədiyi coğrafi arealda tarixən tolerantlıq olub, həmin məkanda başqa millətlərin mövcudluğuna, onların baxışlarına, yaşam tərzinə, inanclarına, düşüncələrinə hörmətlə yanaşılıb; özümüz kimi, ədəbiyyatımız, mədəniyyətimiz də beynəlmiləldir. On dörd əsrdir ki, sülhpərvər, humanist ideyalarına tapındığımız islam dini elmə, şeirə, tərəqqiyə böyük önəm verir: Qurani-Kərimdə bu barədə müvafiq buyruqlar – “Şüəra” surəsi var; ilahi qanunlar toplusunun Yer üzərindəki banisi Həzrət Məhəmməd ətrafındakılara tövsiyə edirmiş ki, Allahı xatırladan, iman yüklü mənzum parçalar əzbərləyin, çünki digər müsbət keyfiyyətlər aşılamaqla yanaşı, poeziya dili düzəldir, danışığı, nitqi gözəlləşdirir.

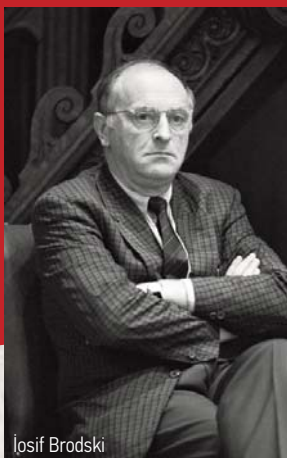
Elə neçə min illərin dərinliyindən qaynaqlanan folklorumuz, İzzəddin Həsənoğludan üzü bəri yazılı nümunələrımız, üç dildə yaranan Xaqani, Nizami, Nəsimi, Füzuli imzalı ədəbi və əbədi abidələrimiz, ana dilinin şirinliyini daddıran Xətai, Vəqif, Zakir, Ələsgər, Sabir poeziyası bütün insanların sülh içərisində, birlikdə, xoşbəxt, bərabər yaşadıkları ideal cəmiyyətin tərənnümçüsü deyildi? Bütün xalqların dostluq və əməkdaşlıq şəraitində qurub-yaratmasını təbliğ edən Mikayıl Müşfiq, Əhməd Cavad, Məhəmməd Hadi, Hüseyn Cavid ənənələri mental-mənəvi dəyərlərin keşiyində durmaqla bahəm, milli sərhədləri aşaraq bu gün də bəşəri əhəmiyyətini saxlamaqdadır. Doğrudur, “qırmızı imperiya” dövründə şair-yazıcılarımız internasional ruhda yazmağa məcbur idilər; ilk növbədə, bunu hakim ideologiya çox sərt tələb şəklində qoymuşdu. Lakin həmin məcburiyyət fonunda da yüksək sənətkarlıq məziyyətlərinə malik əsərlər meydana çıxır, müxtəlif xalqların söz adamları və yaradıcılıq mühitləri qaynayıb-qarışırdı. Şübhəsiz ki, həmin prosesin gedişatında ədəbi-bədii tərcüməçilərin üzərinə ağır və məsuliyyətli yük düşürdü. Ara-sıra orijinaldan çevirmələrə rast gəlinərsə də, dünya ədəbiyyatının maraqlı nümunələri rus dilindən tərcümə olunurdu.

*Axıtdım alnımın inci tərini,
Yanmadım ömrümün iki ilinə.
Rusiya şeirinin şah əsərini
Çevirdim Vəqifin şirin dilinə –*

Artur Rembo



Boris Pasternak



İosif Brodski

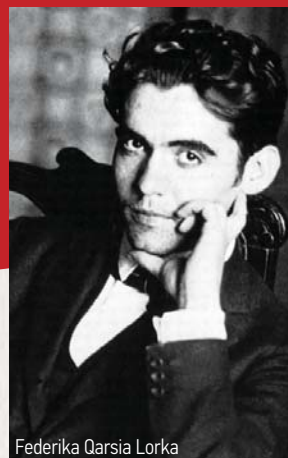


Andrey Voznesenski

Anna Axmatova



Milorad Pavlović



Federika Qarsia Lorka



Marina Svetayeva

söyləyən Səməd Vurğun A.S.Puşkinin “Yevgeni Oneyin”ini müvəffəqiyyətlə tərcümə sevincini bölüşməklə yanaşı, qələmə aldığı “Zəncinin arzuları” kimi beynəlmiləl poemada irqçiliyin, hüquqsuzluğun əzdiyi amerikalının fəryadına səs verirdi. Dahi şairimiz məşhur “Azərbaycan” şeirində yalnız vətənin gözəlliklərini vəsf eləməklə kifayətlənmiş, digər qitələrdə və ölkələrdə yaşayanların da vəziyyətini çatdırmağa çalışır:

*Keç bu dağdan, bu arandan,
Astaradan, Lənkərandan.
Afrikadan, Hindistandan
Qonaq gəlir bizə quşlar,
Zülm əlindən qurtulmuşlar...*

Sovet ədəbiyyatının formalaşdığı illərdə də milli və beynəlmiləl poetik ruhun daşıyıcıları olan şairlərimiz – Süleyman Rüstəm, Nəbi Xəzri, Məmməd Araz, Cəbir Novruz, Bəxtiyar Vahabzadə və başqaları həm zəngin təxəyyüllərinin məhsulu kimi, həm də xarici ölkələrə yaradıcılıq ezamiyyətlərinin nəticələrindən doğan silsilə şeirlər qələmə almışlar ki, külliyyatlarında ayrıca bir bölmə şəklində oxucuların ixtiyarına verilmişdir. Ötən əsrin doxsanıncı illərində xalqımızın yenidən əldə etdiyi dövlət müstəqilliyi müxtəlif sahələrlə yanaşı, ədəbi-mədəni

əlaqələrdə də təzə üfüqlər açdı; Azərbaycan ədibləri beynəlxalq arenaya birbaşa, müstəqil təşəbbüslərlə çıxış, istedadlı sənət mübadilələri imkanı qazandılar. Artıq yeni ünsiyyət körpülərinin inşasını siyasi sifarişlər – sinfi mübarizənin tərənnümü, sosialist realizmi deyil, müraciət olunan müəllifin dünya çapında mövqeyi, əsərlərinin aktuallığı, oxucularımızda aşılayacağı müsbət keyfiyyətlər müəyyənləşdirirdi. Bu yanaşma vaxtilə kommunizm ideyaları ixracına boyun əymədiklərinə, yaxud kapitalizmin vəhşi təbiəti, diktatorların despotizmi önündə susmadıqlarına görə öz vətənlərində “burjua cızma-qaraçıları”, “zərərli ünsürlər”, “KQB agentləri”, “bolşevik tör-töküntüləri” ittihamları ilə damğalanmış şəxslərin və əsərlərin taleyində yaşıl işıq yandırdı.



Artur Rembo, İosif Brodski, Federika Qarsia Lorka, Saygio, Pol Elüar, Anna Axmatova, Corc Bayron, Milorad Paviç, Nəcib Fazil Qısakürək, Culi O’Kallahan, Foruq Fərruxzadə, Marina Svetayeva, Zbiqnev Herbert, Andrey Voznesenski, Nüar əl-Qəbbani, Biansamaria Trabolta, Busso, Boris Pasternak, Davide Qualteri və başqaları sərhədləri aşaraq bütün şeirsevərlərin üz tutduqları mənbələrə, məxəzlərə çevrildilər.



Çox illər öncədən respublikamızda mükəmməl tərcüməçilik ənənələri yaranıb, amma müstəqillik illərində bu sahə dövlətin qayğı göstərdiyi bir struktur halında təkmilləşdi. Azərbaycan Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi ilə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin Bədii Tərcümə və Ədəbi Əlaqələr Mərkəzi belə vacib və xeyirxah işin öhdəsindən lazımi səviyyədə gəlməyə çalışır. Həmin qurumların "Dünya ədəbiyyatı", "Körpü", "Xəzər", "Kitabçı", "Aydın yol", www.ayb.az qəzet, jurnal və saytları, ümumiyyətlə, ölkədə işıq üzü görən sözügedən sferaya daxil və digər nəşrlər, dünya xalqlarının ədəbi irsinin oxucularımıza çatdırılmasında mühüm rol oynayırlar.

Bu mənada 21 mart – Beynəlxalq Poeziya Günü və tənimizin söz, sənət elitası tərəfindən də ürəkdən, peşəkarcasına, kütləvi şəkildə qeyd olunur. Azərbaycan Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Yazıçılar Birliyi və "Azər-su" ASC-nin yaxından dəstəyi ilə keçən il martın 18-dən 23-nə qədər *"Sözün də su kimi lətafəti var"* devizi altında reallaşan I Bakı Beynəlxalq Poeziya Festivalı miqyasına görə daha çox diqqəti cəkdi. Beynəlxalq tədbirə səkkiz ölkədən on qonaq – Türkiyədən görkəmli şair, tərcüməçi Ataol Bəhramoğlu və müğənni Haluk Çətin, Rusiyadan tanınmış şair Sergey Qlovyuk, Serbiyadan Melisa Eftimieviç-Liliç, Finlandiyadan Tomi Kontio Kalevi, Belarusdan istedadlı şair, nasir Tatyana Sivets, Ukraynadan Marianna Kiyanovska, İrlandan şairlər Kamran Rəsulzadə və Abbasəli Araz, Özbəkistandan isə görkəmli filoloq və tərcüməçi, professor Saodat Muhammadova təşrif buyuraraq müzakirələrdə fəal iştirak edib, təkliflərini söyləyiblər. Mərasimin proqramındakı "100 dəqiqə şeir" şöləni də lirik-romantik duyğuların müşayiəti ilə böyük maraq doğurub.

Sözsüz ki, belə təşəbbüslər və layihələr sayəsində təşkilatçı ölkə öz mədəniyyətini, ədəbiyyatını, poeziyasını tanıtmaq, təbliğ etmək üçün geniş imkanlar qazanır.

Ədəbiyyatımızın mövzu dairəsi zəngin, ideya istiqə-

mətləri çoxşaxəlidir. Qalır yalnız həmin xarakterizəyə "yayıla hüdudları nəhayətsizdir" əlavəsi ki, yaxın gələcəkdə bu arzularımız, gözləntilərimiz də həqiqətə çevrilər inşallah. Kiçik araşdırma bu istiqamətdə də humanizm və qonaqpərvərlik cizgimizin aşkarlanmasına – azərbaycancaya çevrilənlərin dilimizdən tərcümə olunanlardan müqayisəyəgəlməz dərəcədə çoxluğu qənaətinə əsas verir. Lakin prosesin nisbətən zəif nöqtələrini nəzərə almaq, bu istiqamətdə təxirəsalınmaz plan-proqramlar işləyib həyata keçirmək gərəkdir – strateji cəhətdən: Vətənimizdə, soydaşlarımız arasında da söz sənəti üzrə nüfuzlu ödüllər, Nobel mükafatı sahiblərinin olması və ən azından "kiçik xalqların böyük ədəbiyyatı olmur" deyimini yalanlamaqdan ötrü...

Azərbaycan poeziyası isə mühafizəkarlığın hakim olduğu min il bundan əvvəl də, modernizmin, postmodernizmin meydan suladığı müasir dövrümüzdə də beynəlmillədir, bəşəridir. Çünki "çalış öz xalqının işinə yara, geysin əməlindən dünya zərxara" tövsiyəsini verən Şeyx Nizami, "çöl daşını çöl quşuna atma, qardaş, kərəm eylə" təmənnalı Şah Xətai, "fəhlə, sən də özünü insanmı sanırsan; ayə, pulsuz kişi, insanlığı asanmı sanırsan" satirali Sabir öz müraciətlərini mənsub olduqları, yaxud konkret millətin nümayəndəsinə deyil, bütün bəşəriyyətə ünvanlayıblar. Bəlkə elə mərhum Vəqif Səmədoğlu da bu misraları qələmə alanda bir şair fəhmi ilə, məcburən Qarabağdakı doğma yurd-yuvasından didərgin düşən soydaşlarımızla yanaşı, məmləkətimizə pənah gətirəcək suriyalı qaçqınları da nəzərdə tutubmuş:

Qabrim üstə

*nə daş qoyun, nə abidə,
Bir cüt ayaqqabı qoyun.
ayaqyalın geyib getsin... ♦*

Qurban Cəbrayıl

Könül gözlülər...

Bu kitabxanada
ən gənc oxucunun 6,
yaşlısının isə
82 yaşı var!

Bir "Remark bahanesi" ilə yolumuzu burdan – Gözdən Əlillər Kitabxanasından saldıq. Görmə qabiliyyəti qüsurlu olanlar üçün belə bir mədəniyyət müəssisəsinin kollektivi ilə çoxdan tanış olmaq, onlarla söhbətləşmək istəyirdik...



ONLAR HƏM SİNİF, QRUP, HƏM DƏ
İŞ YOLDAŞLARIDIR!

Dünya işığından məhrum olsalar da, onların həyat, yaşamaq, inkişaf həvəsi sönməyib, bir sözlə, bəsirət gözləri açıqdır. Sanki oxuduqları əsərlərin qəhrəmanlarından ilham alırlar. Bəzi qəhrəmanlardan

rəmanlar adlandırsaq, heç də yanlışlıq. Belə qətiyyətlə danışmağımızın səbəbi müsahibim – **Nazlı xanım** oldu. O qədər qeyri-adi enerjiyə, yüksək ovqata, ruh halına, elmə sahibdir ki, bunu sözlə təsvir etmək belə çətindir. Gərək həmsöhbət olasan! Elə bizim kimi... Nazlı Əliyeva 15 ilin kitabxanaçısıdır. Özü də elə Respublika Gözdən Əlillər Kitabxanasında... I qrup gözdən əlil olan müsahibim hələ orta məktəbdən bu kitabxananın fəaliyyətindən yararlanıb:

“ – Kitab oxumayanda sanki nəfəs almıram, həmin gün yaşamıram. Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanaçılıq və informasiya fakültəsinin məzunu olmuşam. Məktəb və tələbə illərindən kitabxananın oxucusuyam. Təəssüf ki, görmə qabiliyyəti məhdud olan şəxsin vaxtını səmərəli keçirməsi üçün kitab oxumaqdan başqa bir vasitə yoxdur! Çalışıram kitabxananın bütün imkanlarından yararlanım.

BİR AZ DA BRAYL ƏLİFBASINDAN

Lui Brayl – fransız yazıçısı – gözdən əlil olub, bu əlifbanı icad etdiyi üçün onun adı ilə bağlıdır. Uzun illərdir ki, dünyada Brayl əlifbasından bütün gözdən əlillər istifadə edirlər. Burada bütün hərflər, rəqəmlər, işarələr 6 nöqtənin əsasında

yazılır. Kitabxanada olan brayl nəşrləri – nağıllar, atalar sözləri, romanlar, klassik ədəbiyyat əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi və Heydər Əliyev Fondunun maliyyə dəstəyi ilə nəşr olunur. Bir sözlə, ölkəmizdə bu mədəniyyət müəssisəsinin analoqu yoxdur. Respublikada yeganə kitabxanadır ki, oxucular Brayl əlifbası, kaset və kompakt disk (CD) variantında kitablardan yararlanırlar.

...SƏYYAR KİTABXANAÇI

Təkcə özləri oxumaqla kifayətlənmirlər! Tam fiziki imkansız olan oxucularına səyyar xidmət də göstərilir. Kitabxana əməkdaşları rayonlara ezam olunub kitabları Gözdən Əlillər Cəmiyyətinin müəyyən idarəsinə, ya da Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sisteminin müvafiq şöbələrinə təhvil verirlər. Gələ bilməyən oxuculardan ötrü isə kitablar ta evlərinə kimi çatdırılır. Ezam olunduqları məntəqələri də nəzərdə tutulan kitablarla təmin edirlər. Kitabxananın səyyar kitabxanaçı ştatı yoxdur. Amma insanlıq borcu kimi bu yaxşı əməli həyata keçirməyi özlərinə vəzifə bilən kitabxana işçiləri var ki, "Gözdən əlillərin kitab oxumasına heç bir əngəl ola bilməz!" şüarı ilə çalışırlar! Onlara göstərilən xidmət bununla bitmir! Kitabxanada oxucularla motivasiya görüşləri keçirilir, diskussiya aparılır, fonda gətirilən kitablarda onların istəkləri, tələbləri nəzərə alınır.



Nazlı Əliyeva

fərqli olaraq bədbin görünməyi, məğlub olmağı heç sevməzlər. Sözünl əsl mənasında və birmənalı olaraq onları anadangəlmə müsbət qəh-

Müsaibimiz Nazlı xanım kitabxana ilə yaxından tanışlığımız məqsədilə oxu zalını, kitab fondunu bizimlə gəzib oxucu tələbatını ödəyə biləcək qədər kitabların olduğunu dedi. CD kitablara gəldikdə isə bunu tanınmış diktorlar və tələbələr, ümumiyyətlə, könüllülər reallaşdırırlar. Könüllü demişkən, kitabxanada olduğumuz zaman Aysu Zaman adlı gənc xanımın "Psixologiya" dərslisinin səsyzmasını həyata keçirdiyinin şahidi olduq.



Gəlişimin məqsədini unutmamışam. Rəflərin birində oxumaq istədiyim Erix Mariya Remarkın "Seçilmiş əsərləri"ni gördüm. Rəflərdə klassiklərdən tutmuş çağdaş dövrümüzün yazarlarının əsərləri, kitabları oxucunun tələbatını ödəyə biləcək qədər idi. Amma müasir və gənc yazarlarımızın kitabları nədənsə gözümüzə dəymədi.

– Nazlı xanım, müasir yazarların kitabları niyə yoxdur?

– Ona görə ki onlar bizə kitablarını təqdim etmirlər. Biz çox istərdik ki, onlar öz əsərlərini kitabxanamıza gətirsinlər. Biz də onun CD variantını hazırlayıb oxucularımıza paylayaq! Mənim özüm də müasir gənc yazarlarla tanış olmaq istəyirəm ki, görüm necə yazırlar!

...Fondu gəzməkdə davam edirik. Üst-üstə yığılan kitab toparlarında yerlərini gözləyən Qurani-Kərim kitabları da diqqətimizi çəkir!

BRAYL ƏLİFBASI İLƏ QURANI-KƏRİM

Dünyanın müxtəlif ölkələrində müxtəlif dillərdə Qurani-Kərim nəşr olunub və bu gərəkli iş davam etməkdədir. Xeyrxah təşəbbüs Gözdən Əlillər Kitabxanasından da yan keçməyib. Kitabxana oxucularının Tanrı kəlamına ehtiyacını düşünərək öz studiyasında müqəddəs kitabın Azərbaycan dilinə tərcüməsini həm CD variantında səsləndirib, həm də Brayl əlifbası ilə nəşr edib.

Söhbətimizə kitabxananın direktoru **Şəhla Vəliyeva** da qoşuldu.

– Respublika Gözdən Əlillər Kitabxanasının

oxucuları yalnız gözdən əlillərdirmi?

– Son zamanlar belə problemi olmayanlara da xidmət edirik. Bizdə adi kitablar da var; məsələn, əlil oxucunun yanında qonşusu, qohumu gəlir və onu hansısa kitab cəlb edir. Götürüb oxuyurlar. Kitablarımız əvvəllər babinə, sonra disklərə yazılıb. Hazırda MP3, bir də brayl formatında kitablarmız var!

Biri var gözdən əlillər, biri də var ki, zəif görmə qabiliyyətlilər! Bizə indi zəif görənlərcün uşaq ədəbiyyatı gəlib ki, bu da bir az iri şriftlərlə yazılıb. Belə böyük şriftlərlə olan uşaq əsərlərinin müəllifi Gülzər İbrahimovadır. Görmə qabiliyyəti tam məhdud olanlarsa MP3 formatında kitablardan istifadə edirlər.

– Kitabxananın daimi oxucularına Brayl kitablarını oxumaq çoxmu çətinidir?

– Xeyr. Gözdən əlillər xüsusi internat məktəbində təhsil alırlar. Həmin təhsil ocağında gözdən əlil uşaqlar adı şagirdlər kimi 1-ci sinifdən 11-ci sinfə kimi dərslə gedib Brayl əlifbası ilə oxuyub- yazmağı öyrənirlər. Əsasən bu məktəbi bitirən və ya oxuyan şagirdlər bizim oxucularımızdır.



...Söhbət əsnasında Şəhla xanımdan onu da öyrəndik ki, kitabxananın ən gənc oxucusunun 6, ən yaşlısının isə 82 yaşı var!

XİDMƏT BUNUNLA BİTMİR!..

Gözdən Əlillər Kitabxanası həm də abituriyentlərin ali məktəbə hazırlaşmaları məqsədilə Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyasının dərş vasaitlərinin CD formatını hazırlayır. Ümumiyyətlə, Gözdən Əlillər Cəmiyyətinin nəzdindəki "Brayl nəşrləri" MMC kitabxanasının oxucularına hərtərəfli xidmət göstərir. Rusiyanın Gözdən Əlillər Cəmiyyətindən alınan kitabları Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi maliyyələşdirir. CD variantında olan kitablar isə Türkiyədən gətirilir. Brayl əlifbası ilə yazılarcün alətlərin – dəzgah və qreflin Azərbaycanda istehsalı olmadığına görə onlar Rusiya və Türkiyədən alınır.



– Fondunuzda nə qədər kitab var?

– Rus, türk və Azərbaycan dilində iyirmi üç min kitabımız var. İyirmi üç min kitabın içində görməyənlər üçün onları üstünlük təşkil edir. "Dənizlər" kitabları kütləvi istehsal edilmədiyindən və onların istifadəçisi əsasən gözdən əlillər olduğundan fonda yeni kitabların mədaxili nisbətən ləng gedir. Özbəkistan Respublikasında hazırlanan "Qurani-Kərim" kitabları Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin təşəbbüsü ilə gətirilib.

BİR AZ DA TARİXDƏN

Respublika Gözdən Əlillər Kitabxanası 1981-ci il iyunun 1-də Azərbaycan Korlar Cəmiyyətinin təşəbbüsü ilə həmin cəmiyyətin tabeliyində "Mərkəzi Korlar Kitabxanası" kimi fəaliyyətə başlayıb. Kitabxananın vəzifəsi I və II qrup gözdən əlillərə kitabxana-informasiya xidməti göstərməkdir. Fondu 23.000 nüsxə ədəbiyyat təşkil edən kitabxananın 1061 nəfər oxucusu var. 1994-cü il yanvarın 1-dən etibarən kitabxana Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin tabeliyinə keçib və "Respublika Korlar Kitabxanası" adlanıb. 1999-cu ildən Rusiya ilə əlaqələr zəminində yeni kitablar əldə edilib. 2002-ci ildən isə Azərbaycan Gözdən Əlillər Cəmiyyətində yaradılmış studiyada milli dildə kitab yazılışına, 2006-cı ildən isə yeni yaradılmış mətbəədə Brayl şrifti ilə kitabların çapına start verilib.

2005-ci ildə kitabxananın əsaslı təmirindən sonra təntənəli açılışı olub. Təmir zamanı mədəniyyət ocağı yeni texniki avadanlıqlarla təchiz edilib, həmçinin müasir səsyzma studiyası yaradılıb. Ümumilikdə kitabxananın 20 nəfər işçisi var! ♦

Gülşənə Mustafayeva

Hər sənəd bir tarixdir

Azərbaycan Dövlət Teatr Muzeyi



Milli səhnə sənətimizi tarixləşdirib qoruyan bu mədəniyyət ocağı 1934-cü ildə Bakıda yaradılıb. Əvvəlcə Akademik Milli Dram Teatrının binasında fəaliyyət göstərüb. Hazırda Muzey Mərkəzi kompleksində yerləşir. Muzeyin təşkilatçısı və ilk direktoru görkəmli teatr xadimi, pedaqoq, Bakı Türk İşçi Teatrında çalışan Ağakərim Şərifov olub. Üzeyir bəy Hacıbəyli, Ədurrəhim bəy Haqverdiyev, Cəfər Cəbbarlı, Əzim Əzimzadə, Əziz Şərif bu işdə ona yaxından köməklik ediblər. Azərbaycan Xalq Komissarları Şurasının 8 mart 1935-ci il tarixli qərarı ilə muzey görkəmli dramaturq Cəfər Cəbbarlının adını daşıyır.

Muzeyin əsas fondunda 130.000-dən artıq eksponat qorunur. Bunlar milli teatrın yaranma tarixini, inkişaf yollarını, teatr korifeylərinin həyat və yaradıcılıqlarını əks etdirir. Materialların mütləq əksəriyyəti orijinaldır. Muzeydə arxiv-memuar, eskiz-maket, foto-neqativ fondları, fonoteka, ekspozisiya-kütləvi iş şöbələri, kitabxana və fotolaboratoriya fəaliyyət göstərir. Arxiv-memuar fondunda müxtəlif tamaşaların nadir proqram və afişaları, əlyazmalar, rol dəftərləri, məktublar, rejissor eksplikasiyaları, teatr kostyumları, rekvizitlər, şəxsi əşyalar və s. qorunur. Burada Hüseynqulu Sarabskinin, Cəfər Cəbbarlının, İsmayıl Hidayətzadənin, Sıdqi Ruhullanın, Aleksandr Tuqanovun, Mirzəğa Əliyevin, Cəfər Cəfərovun, Ədil İsgəndərovun, İmran Qasimovun, Həqiqət Rzayevanın, Möhsün Sənaninin, Ələsgər Ələkbərovun, Barat Şəkinskayanın, Hökumə Qurbanovanın, Şəmsi Bədəlbəylinin, Əfrasiyab Bədəlbəylinin, Lütfuli Abdullayevin, Leyla Vəkilovanın və yüzlərlə başqa sənətkarın şəxsi arxivləri, onlara məxsus yazılı sənədlər, xatirə əşyaları, nadir qədimi kitablar (məsələn, Mirzə Fətəli Axundzadənin 1853-cü ildə Tiflisdə nəşr olunmuş povest və komediyaları) saxlanılır.

Foto-neqativ fondunda müxtəlif illərdə hazırlanmış ayrı-ayrı tamaşalardan çəkilmiş şəkillər, sənətkarların həyat və yaradıcılıqlarına aid foto və neqativlər mühafizə olunur. Muzeydə

Bakıda, Tiflisdə, İrəvanda, Azərbaycanın müxtəlif şəhərlərindəki teatrlarda çalışmış səhnə sənətimizin qüdrətli ustalarının yaradıcılıqlarına aid zəngin material toplanıb. Qədimi neqativlərin bir qismi şüşə üzərindədir və buna görə də onları qoruyub mühafizə etmək çətindir. Bu çətinliyi nəzərə alan muzey kollektivi həmin neqativləri müasir texnologiyalar sistemində köçürməklə həssaslıqla qoruyur.

Eskiz-maket fondunda teatr rəssamlarının səhnə tərtibatına və geyimlərə verdikləri eskizlər, tamaşaların müxtəlif pərdələrinin maketləri mühafizə olunur. Teatr rəssamlarından Əzim Əzimzadənin, Rüstəm Mustafayevin, İsmayıl Axundovun, Mixail Tixomirovun, Nikolay Ovçinnikovun, Sergey Yefimenkonun, Nüsrət Fətullayevin, İzzət Seyidovanın, Bədurə Əfqanlının, Kazım Kazımzadənin, Ənvər Almaszadənin, Əyyub Fətəliyevin, Həsənağa Mustafayevin, Altay Səidovun, Elçin Məmmədovun və başqalarının müxtəlif tamaşalara çəkdiyi bir sıra eskizlər böyük maraq doğurur. Burada müəyyən tamaşaların bədii tərtibatının kiçik modeli olan maketlər də qorunur.

Fonoteka şöbəsində keçən əsrin teatr tamaşalarının, ayrı-ayrı sənətkarların səslərinin yazıldığı lent yazıları var. Cəbbar Qaryağdıoğlunun, Seyid Şuşinskiyinin, Məcid Behbudovun və bu kimi ustad sənətkarların ifaları olan qrammofon valları şöbə-



nin nadir eksponatlarındandır. Abbasmirzə Şərifzadənin «Şeyx Sənan», «Hamlet» tamaşalarındakı monoloqları, Mərziyə Davudovanın, Sıdqi Ruhullanın, Fatma Qədrinin, Ələsgər Ələkbərovun, Mirzağa Əliyevin, Hökumə Qurbanovanın, Bülbülün, həmçinin digər səhnə korifeylərinin səsləri, müxtəlif tamaşalardakı çıxışları yazılmış lentlər bu şöbədə saxlanılır. Səs xəzinəsi əsasən tamaşalardan seçmələrdir. Eyni zamanda hansısa sənətkarın xatirələri, onlarla aparılmış müsahibələr də teatr tariximizi öyrənmək baxımından çox dəyərlidir.

Kitabxana fondu ədəbi tənqiddə, teatr tənqidinə və tarixinə, sənətkarların həyat və yaradıcılıqlarına həsr olunmuş müxtəlif illərin qəzet və kitab nəşrləri ilə zəngindir. Fondun zənginliyini əsasən dramaturgiya və teatr tarixinə aid kitablar, sənətkarların həyat və yaradıcılıqlarına həsr edilmiş monoqrafiyalar təşkil edir.

Fotolaboratoriya mövsümi tamaşaların çəkilişi istiqamətində fəaliyyət göstərir. Teatrlarda oynanılan yeni tamaşalardan şəkillər çəkilib arxivdə saxlanılır. Fotoların və neqativlərin toplandığı dolablar teatrlar üzrə bölünüb.

Muzeyin ekspozisiyasında Azərbaycan teatrının ayrı-ayrı inkişaf mərhələlərinin bədii-estetik xarakterini, ruhunu özündə əks etdirən müxtəlif xarakterli eksponatlar sərgilənir.

2011-ci ildən muzeyin 3D texnologiyası əsasında hazırlanmış veb-saytı internet istifadəçilərinin ixtiyarına verilmişdir. Həmin xəzinə bölmələr üzrə sistemləşdirilib. İzləyicini maraqlandıran hər bir incə suala vizual və səsli cavab tapmaq olur.

“ **Muzeyin sərgi salonları bir özgə aləmdir. Buraya daxil olan tamaşaçı sanki XIX əsrdən üzü bəri illəri addımlaya-addımlaya keçib gəlir. Müxtəlif tamaşalarda aktyorların geyindikləri qiymətli libaslar, 100 yaşını adlamış proqram və afişalar asılıb. Arakəsmələr teatrlar üzrə bölünüb. Tiflisdə, İrəvanda, Aşqabadda, Təbrizdə fəaliyyət göstərmiş teatrlara aid sənəd və müxtəlif əşyalar da burada sərgilənir.**

Muzeyə daxil olan hər bir teatrsevər cəhnə sənətimizin tarixini və məkanını əsrlərin, qərinələrin və illərin ardıcılığı ilə izləyə bilər. Azərbaycan Dövlət Teatr Muzeyi bəşəri mahiyyət daşıyan milli incəsənətimizin əvəzsiz xəzinələrindən biridir. Eyni zamanda xalqımızın qürur məkanıdır. ♦

İ.Rəhimli

Sənətinin ağası Həsənə

*Xalq artisti Həsən Turabovu (24.3.1938 - 23.2.2003)
həzin və kövrək duyğulu xatırlamalar*

*“Aktyorları qoruyun, onların hər biri dövrün canlı, yığcam tarixçəsidir...”
Şekspirin sözləridir və teatr sənəti mövcud olandan indiyə qədər təcrübə
göstərir ki, bu fikrin estetik, fəlsəfi tutumu nəhayətsizdir. Həmin mətləbi
bilə-bilə, dərk edərək nəinki aktyorlarımızı, hətta bütün sənətçilərimizi
qorumaqdan çox... sonradan (onlar dünyasını dəyişəndə) təəssüflənirik.*

Bu işdə həmçinin biz teatrşünasların da günahı çoxdur. Amma və di gəl ki həyatın, sənətin və xüsusən səhnə sənətinin öz sərt, “düzülməz”, tale hökmünə tabe olmayan qanunları da var. Yüz, iki yüz, beş yüz... il sonra da bəstəkarın əsərinə qulaq asa, rəssamın tablosuna baxa bilərik. Aktyorun isə sənəti bilavasitə onun öz sağlığında mövcuddur, canlıdır, yaşayır. Teatr sənətində aktyor ancaq səhnədə aktyordur, başqa sözlə, yalnız səhnədə yaşayır. Yox, əgər aktyorun nəfəsi səhnənin havasından hərarət götürmürsə, ruhu tamaşaçı ruhuna qovuşub ondan təkən almırsa, deməli, sənəti də sona çatdı...

Yaxşı ki, kino böyük mənada aktyor sənəti klassiklərinin yaradıcılığının müəyyən məqamlarını əbədləşdirə bilir... müəyyən tamaşalardan qısaca şəkildə lentə alınmış parçalar nə qədər qiymətli təbərrük olsa da, aktyorun (əlbəttə, söhbət sənətkardan gedir) yaradıcılığının yalnız xəzan yarpağıdır...

Nə etmək olar? Bu da teatr aktyorunun taleyinə qismət olan ağırlı-acılı həqiqətdir. Həyat və sənət həqiqəti!..

Bu həqiqətin doğurduğu kövrəkliklə səhnə sənətimizin klassiklərini xatırlayıram... Korifeylərimizin nümayəndəsi dünyasını dəyişəndə dizimizə döyüb “ay aman, ay dad, bir



iş görə bilmədik, filankəsin filan rolunu lentə almadiq, söhbətlərini eşitməklə kifayətləndik..." və

cılığından gələcək nəsillərə nə saxlaya biləcəyimiz barədə düşünürəm.

“ Fikirləşirəm ki, Həsən Turabovun səhnə ömürlülüyündə “dövrün canlı, yığcam tarixçəsinə” çevrilmiş Xəyyam, İsgəndər, Kamran, Aydın, Şeyx Xiyabani, Hamlet, Floriano, Nicat, Mirzə Cəlil, Qurban... rollarının poetik vüsətini, siq-lətini, seyrini sözlə ifadə etmək olarmı? Hiss edirəm və açıq-aydın görürəm ki, yox! Bununla belə, yenə sözün gücünə, qüdrətinə güvənirəm, çünki ad-larını çəkdiyim rolların, Florianodan başqa, hər birinə Həsənin ifasında on dəfələrlə baxmışam. Hətta baş rollarda oynadığı və teatrda bədii rəhbər ol-duğu illərdə neçə-neçə başqa tamaşaların qurama məşqlərinin, demək olar, hamısında iştirak etmişəm. Aktyorun məşqinə, rejissorlarla mübahisəsinə diqqətlə göz qoymuşam. Bütün bunlar və onun yaradıcılığının son 35 ilinə çox yaxın bələdliyim, şəxsi dostluğum yazmaq cəsarətimi artırır.

sair və ilaxır təəssüflərlə təsəlli tapmağa, özünübəraətə çalışırıq. Dəhşət ondadır ki, mən, sən, o... hər kəs laqeydliklə başqasını günahlandırır. Günahlandırırıq və elə bu həyat ritmində də yaşı-ötən başqa bir sənətkarımızın ömür hekayətindən laqeydliklə yan keçirik.

Bax bu “yankeçmələrin” soyuq, ancaq susuz yağışında “islana-islana”, onun sazağında üşə-nə-üşənə çağdaşımız olan sənətkarların yaradı-

Deyim ki, Həsən Turabov barədə adi məqalə yazmaq onun kimi qüdrətli aktyor barədə çağ-daşlarının görməli olduqları işin vur-tut bir-cə faizidir. Həsən barədə, onun zəngin yaradıcılığı haqda, sənət barədə söhbətləri haqqında filmlər çəkməliyik.

Sənətkarın milli səhnə sənətimizə gətirdiyi bədii-estetik yeniliklərin, ifadə vasitələrinin fə-l-səfi dərinliyinin, poetik göstəricilərinin elmi-nə-

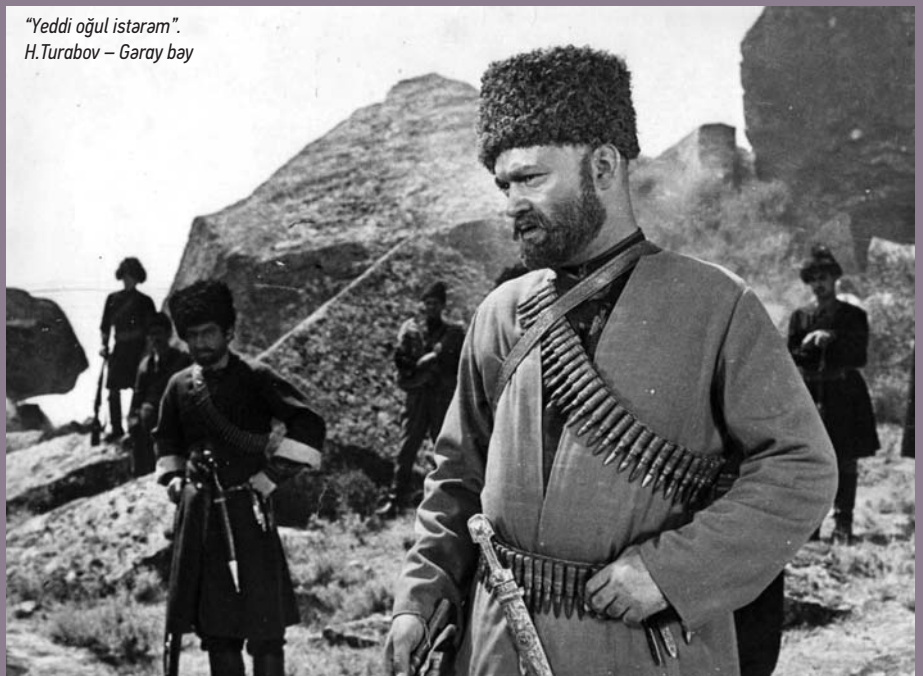
zəri əsaslarını işləyib hasilə gətirməliyik. Ənənə və çağdaş teatr estetikasında Həsən Turabov fe-nomeninin oynadığı misilsiz rolun idraki dəyərini açıqlamalayıq.

Azərbaycanda lirik-psixoloji aktyor məktə-binin banisi Həsən Turabov sayılır. Həsən Sə-tar oğlu Turabov 1938-ci il martın 24-də Bakı-da doğulub. Yeddinci sinfə qədər Bakıdakı 31 sayılı məktəbdə oxuyub və orta təhsilini 14 saylı məktəbdə başa vurub. Azərbaycan Dövlət Teatr İnstitutunda təhsil ala-ala (1956–1960) həm ra-dioda, həm də yenidən açılan televiziya da diktor işləyib. İnstitutu komik aktyor kimi qurtarıb və diplom tamaşasında Nəcəf bəy Vəzirovun ey-niadlı komediyasında Hacı Qəmbəri oynayıb. 1960-cı ildən müəyyən qısa fasilələrlə Akade-mik Milli Dram Teatrında aktyor olub. 1962-ci ildə teatrdan uzaqlaşaraq Bakıdakı Odessa Də-nizçilik İnstitutuna daxil olub və az sonra yenə səhnəyə qayıdaraq təhsilini yarımçıq saxlayıb.

Həsən Turabov SSRİ Ali Sovetinin deputatı seçilib (1989). İlyas Əfəndiyevin “Mahnı dağlarda qaldı” (1972) tamaşasındakı Nicat və “Atları yə-hərləyin” (“Qaçaq Nəbi”. 1986) filmindəki Qaçaq



"Hamlet".
H.Turabov – Hamlet



"Yeddi oğul istəram".
H.Turabov – Garay bəy

Nəbi rollarına görə Dövlət mükafatı laureatıdır. Respublikanın əməkdar artisti (29 aprel 1971) və xalq artisti (1 dekabr 1982) fəxri adlarına layiq görülmüş. 1991 və 1996-cı illərdə Azərbaycan Teatr Xadimləri İttifaqının prezidenti seçilib. Avropa Türkləri İslam Birliyinin qızıl medalı ilə təltif olunub (1994).

Görkəmli aktyor 1987-ci il fevralın 18-də kollektivin səsvərməsi ilə Akademik teatra direktor seçilmişdi. 1989-cu il yanvarın 15-dən həm də sənət ocağının bədii rəhbəri idi. 2001-ci il dekabrın 13-dən öz ərizəsi ilə hər iki vəzifədən istefa verib.

Həsən Turabovun aşağıdakı rolları milli teatrimızın klassik obrazları siyahısına daxil olub:

Vahid. "Kəndçi qızı", Mirzə İbrahimov (1962, 21 dekabr).

Floriano. "Dəlilər", yaxud "Valensiya dəliləri", Lope de Vega.

Tərcüməçi Talat Əyyubov (1963, 14 iyun).

İsgəndər. "Ölülər" (Cəlil Məmmədquluzadə. 1966, 12 noyabr).

Hamlet. "Hamlet" (Uilyam Şekspir. Tərcüməçi Cəfər Cəbbarlı. 1968, 15 mart).

Kamran. "Unuda bilmirəm" (İlyas Əfəndiyev. 1968, 1 noyabr).

Qurban. "Pəri Cadu" (Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev. 1969, 30 iyun).

Xəyyam. "Xəyyam" (Hüseyn Cavid. 1970, 12 mart).

Nicat. "Mahnı dağlarda qaldı" (İlyas Əfəndiyev. 1971, 12 fevral).

Aydın. "Aydın" (Cəfər Cəbbarlı. 1972, 26 may).

Valid. "Nağıl başlananda" (İmran Qasımov. 1973, 17 fevral).

Qiyas. "Şəhərin yay günləri" (Anar. 1977, 16 dekabr).

Qədir. "Quşu uçan budaqlar" (Əkrəm Əylisli. 1978, 29 dekabr).

Polkovnik Əmir. "Səhra yuxuları" (Anar. 1981, 28 fevral).

Şeyx Xiyabani. "Şeyx Xiyabani" (İlyas Əfəndiyev. 1986, 20 dekabr).

Hacı Əsədulla. "Mənsiz dünya" (Nəbi Xəzri. 1987, 10 sentyabr).

Kamran. "Bizim qəribə taleyimiz" (İlyas Əfəndiyev. 1988, 9 aprel).

Həsən Turabovun kinoda ən parlaq rolları Gəray bəy ("Yeddi oğul istəram"), Kəbirlinski ("Dantenin yubileyi"), Afşin ("Babək"), Üçgöz Cəfər ("Qorxma, mən sənənləyəm"), eyniadlı filmdə Qaçaq Nəbi, Əsəd ("Bəyin oğurlanması"), Qəzənfər Mamedoviç ("Yaramaz") obrazlarıdır.

Qırx il ərzində aktyor teatrın səhnəsində ayrı-ayrı dramaturqların əsərlərinin tamaşalarında epizod, ikincidərəcəli, əsas obrazlar olan müxtəlif xarakterli rollar oynayıb. Onlardan ən əsasları bunlardır: Özdəmir, Birinci dəliqanlı, İblis ("Şeyx Sənən", "Səyavuş" və "İblis", Hüseyn Cavid), Əli

bəy, İlyas və Vaqif, Şahbaz ("Vaqif" və "İnsan", Səməd Vurğun), Kamal ("Əliqulu evləni", Sabit Rəhman), Qurbət ("Bağlı qapılar", Həsən Seyidbəyli), Erix ("Uzaq sahillərdə", İmran Qasımov və Həsən Seyidbəyli), Katib ("Alov", Mehdi Hüseyn), Misirxanov, Tərən ("Əcəb işə düşdük" və "Sənsiz", Şıxəli Qurbanov), Azər, Lenin ("Yaxşı adam" və "Közəran ocaqlar", Mirzə İbrahimov), Lenin ("Tufandan əvvəl", Arif Süleymanov), Xan-su ("Mənim günahım", İlyas Əfəndiyev), Elgün ("Mənziliniz mübarək!", Seyfəddin Dağlı), Müstəntiq ("İstintaq", Rüstəm İbrahimbəyov), Cəlil Məmmədquluzadə ("Sizi deyib gəlmişəm", Anar), Birinci qasid, Eros ("Otello" və "Antoni və Kleopatra", Uilyam Şekspir), Anastasis ("Gözəllik və sevgi adası", Aleksis Parnis), Lionel ("Orlean qızı", Fridrix Şiller), Nil ("Meşşanlar", Maksim Qorki), Qatil ("Şöhrət və ya unudulan adam", Nazim Hikmət), Vasili ("Tufanlı il", Aleksey Kapler), Aryaka ("Hind gözəli", Yuri Osnos və Viktor Vinnikov), Cəllad ("Mariya Tüdor", Viktor Hüqo), Lenin ("Kreml saati", Nikolay Poqodin), Umud ("Qisas qiyamətə qalmaz", Nəhid Hacızaadə. Aktyorun səhnədə son təzə roludur).

"Azərbaycanfilm"-in istehsal etdiyi kinolentlərindən "Qara daşlar" (Radist Hüseyn), "Telefonçu qız" (Hüseyn), "Yun şal" (Cəlal), "Sən niyə susursan?" (Milis mayoru), "Sevil" (Rüstəmov), "Axırncı aşırım" (Xəlil), "Var olun, qızlar" (Şəmsi), "Xatirələr sahili" (Kamran), "Qızıl qaz" (Fəzilov), "Səmt küləyi" (Biçeraxov), "Ömrün ilk günü" (Mehdi), "Çarvadarların izi ilə" (Aqil), "Qatır Məmməd" (Səlimov), "Çətimiz buludlardı" (Qə-

dirov), “Dörd bazar günü” (Nicat), “Ürək... ürək...” (Murad), “Dərviş Parisi partladır” (Rəşid bəy), “Sevinc buxtası” (Əlizadə), “Bayquş gələndə” (Rəşid), “Mən mahnı bəstələyirəm” (Ata), “Qəribə adam” (“Mosfilm”-in istehsalı. Arif), “İstintaq” (General), “Anlamaq istəyirəm” (Neftçi Həsən), “Qızıl uçurum” (Usta Bağır), “Əlavə iz” (Əli), “Qaladan tapılan mücrü” (Qəyyum), “İliq dənizdə buz parçası” (Sərt kişi), “Park” (Mədən müdiri), “Nizami” (Müzəffər), “Gümüşgöl əfsanəsi” (Ağazəki), “Qoca padşahın nağılı” (Qoca), “Tənha narın nağılı” (Əli), “İşərni dənizdən gözləyin” (Baş nazir), “Şəhərli biçinçilər” (Səlim), “Qəm pəncərəsi” (Mirzə Cəlil Məmmədquluzadə), “Gənc qadının kişisi” (Rauf), “Gecə qatarında qətl” (Nağıyev), “Şahid qız” (Polkovnik), “Təhminə” (Dadaş), “Nakəs” (Həbsxana rəisi), “Ailə” (Qoca), “Bu gözəl, gözəl, gözəl dünya” (Müstətiq), “Gözlə məni” (Böyük bəy) bədii filmlərində müxtəlif xarakterli və psixoloji durumlu rollara çəkilib.

Rejissor kimi “Tənha narın nağılı” (Şamil Mahmudbəyovla birgə) və “Atları yəhərləyin” (“Qaçaq Nəbi”. Əbdül Mahmudovla birgə) filmlərini çəkib.

Həsən Turabov həssas duyumu, keçmişlə çağdaşlığı, baxanla (tamaşaçı) baxılanı (obraz) doğmalaşdırmaq məharəti, səmimiyyət yaratmaq istedadı ilə qəhrəman-xarakterin yaşadığı dövrlə salon arasındakı zaman-məsafə ayırmasını məharətlə dəf edirdi.

Klassik faciə rollarında xarakterin psixoloji dərinliyini həm emosional ifadə vasitələrinin heyratəmiz rəngarəngliyi, həm də sanki tükənməyən texniki vərdiş-fəndləri ilə tamaşaçılara təqdim edə bilirdi. Belə vəhdətdə obrazın faciəvilik əzəməti daha canlı, daha təsiredici, düşündürücü, həyəcanlandırıcı ovqat bağışlayırdı.

Böyük ehtiraslar aktyoru, güclü faciə xarakterli sənətkar idi. O, səhnədə özünün emosional

enerjisini gərilməmiş yay kimi həmişə tarıma çəkilməmiş gərginlikdə saxlamağı qətiyyətlə bacarırdı.

Bədii təsvircə mürəkkəb, xaraktercə təzadlı, xasiyyətə sabit davranış ölçülərini pozan, bəzən hərəkət-həddən danışmaqdan çəkinməyən, hərdən xudbin, ədalətli görünən... səhnə və ekran rollarında da cəsarətlə insanlıq və həyatsevərlik axtarmağın riskinə gedirdi.

“**İctimai mənsubiyyətindən asılı olma-
yaraq Həsən Turabovun oynadığı rol-
larda intim qılıqlıq, doğma məhrəm-
lik var. Ürəyinin hərərəti və idrakının
ziyası onun sənətkarlığının, səhnədə
və ekranda yaratdığı “həyatın” əsas
təkanvericisi idi. Böyük bir mono-
loqun görə bilmədiyi “iş” baxış və
hərəkətlə nəzərə çatdırır, vəziyyətin
psixoloji ovqatını iki, üç... planda ta-
maşaçıya göstərirdi.**

Obrazın psixologiyasındakı ovqat dəyişikliyi öz oyununda böyük ustalıqla, heyratəmiz yüngüllüklə, psixoloji dəqiqliklə verə bilirdi. Aktyor bunu “özləşmə” vərdişlərinin ən incə vasitələri ilə və heç vaxt ölçü hissini itirmədən məharətlə icra edirdi.

Janrından, mövzusunun, dövründən asılı olmayaraq bəyəndiyi ssenaridə oynayacağı rolun məqsəd və qayəsinin əsas leytmotivini dəqiq və aydın müəyyənləşdirməyi fəhmələ duyurdu.

Həsən Turabov milli kinomuzda hərəkət sərbəstliyinə, plastika yumşaqlığına, ağayana (eleqant) jestlərin meyar dəqiqliyinə, harmonik davranışını filmin parçalanmaz üzü kimi təqdim etmək məharətinə görə seçilir, fərqlənir, örnək kimi qəbul olunurdu.

Nadir aktyorlardandır ki, səhnədə istedadının

arxasında gizlənmək üçün çoxsaylı zahiri ifadə vasitələrinə güvənmirdi. Onun ali məqsədi bu idi ki, həyat hadisələrinin doğurduğu suallara teatr və ekran dili ilə cavab tapsın.

Pasportda adı Həsən idi. Ancaq tələbə vaxtından ağayanaqlığı ilə seçildiyi, öz ləyaqətini uca tutduğu üçün dostları ona Həsənağa deyirdilər. Ayı-ayrı tamaşaların əksər proqramlarında, bir qisim resenziyalarda, barəsində yazılmış bəzi portret-oçerklərdə də o, Həsənağa Turabov kimi təqdim olunur. Onu da deyim ki, rəhmətlik Tofiq Kazimov onu həmişə “Turab” deyə çağırırdı. Tofiq müəllimə baxıb bəzi yaxın dost-tanışları da ona bu adla müraciət edirdilər. Aktyorların arasında Turabov deyənlər də çox idi.

Ortaboylu ydu.

Saçları cavan vaxtlarından tökülmüşdü.

Asta, ancaq səlis və aydın danışdırdı...

Bəlağətli cümlələrdən qaçır, üstünlüyü fikrin dərinliyinə və məntiqin gücünə verirdi.

Danışanda mütləq müsahibinin gözüünün içinə baxırdı. Söhbətə qoşulduğu yondaşından da ona baxmağı tələb edirdi.

Haqsızlığa qarşı sərt və barışmaz idi.

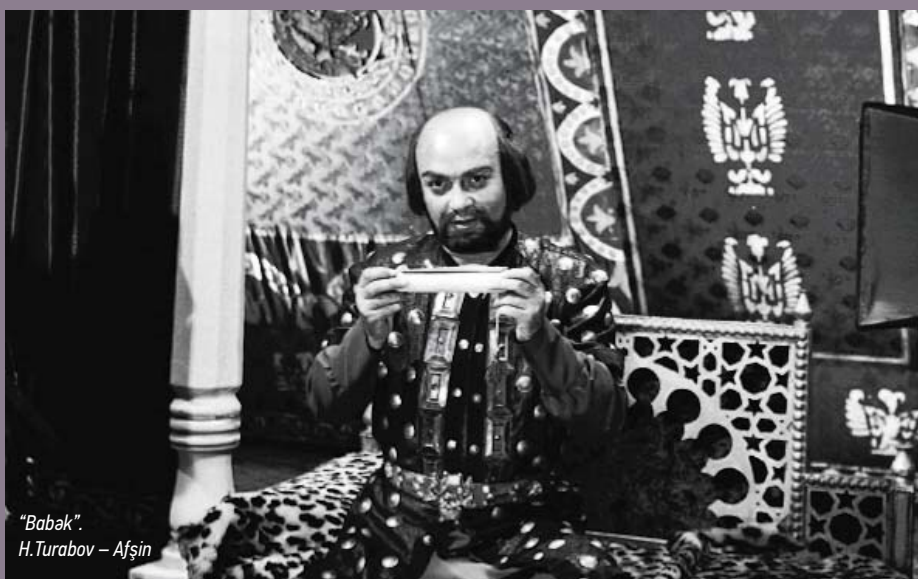
Emosional və kövrək təbiətli ydi. Bəzən ki-minsə faciəsi haqqında, hətta tanımadığı adamın müsibəti barədə onunla söhbətləşəndə gözləri yaşayırdı...

Özünə aid problemləri, şəxsi fikir və dərindən ürəyində çəkməkdə son dərəcə iradəli, dözümlü və qətiyyətli ydi.

Dostcanly ydi.

Səmimiyyətinə tam inandığı doğmalarının üstündə yarpaq kimi əsirdi... ♦

İlham Rəhimli



“Babək”.
H. Turabov – Afşin



“Aydın”.
H. Turabov – Aydın,
Ş. Məmmədova – Gültəkin

“Oyuq”

teatr studiyası

Abdulla Şaiq adına Azərbaycan Dövlət Kukla Teatrı nəzdindəki “Oyuq” teatr studiyasının istedadları daha bir beynəlxalq müsabiqənin baş mükafatlarını qazanıblar. Studiyanın fəalları Azərbaycanı Rusiya Federasiyası Mədəniyyət Nazirliyinin dəstəyi ilə Sankt-Peterburq Dövlət Mədəniyyət İnstitutu və onun nəzdində fəaliyyət göstərən uşaq incəsənət məktəbinin təşkilatçılığı ilə keçirilən II Beynəlxalq “Caz karuseli” adlı müsabiqədə uğurla təmsil ediblər...

24–29 fevral tarixlərində baş tutan nüfuzlu müsabiqədə studiyanın Azərbaycan xalq nağıllarından seçmələrlə tərtib edilən tamaşa-konserti (tamaşanın müəllifi “Oyuq” teatr-studiyasının uşaq qrupunun rəhbəri Səidə Haqverdiyeva, quruluşçu rejissoru Cəmilə Allahverdiyeva, quruluşçu rəssamı isə İqbal Əliyevdir) baş mükafata – “Qran-pri”yə layiq görülmüşdür. Bununla yanaşı, 6-18 yaş arası uşaq və gəncləri əhatə edən müsabiqənin uşaq solo ifaçılığı nominasiyasındakı birinciliyi də studiyanın gənc artistləri qazanıblar. Belə ki, Selcan Müseyibova və Aylin Nəcəfli 1-ci dərəcəli diploma layiq görülmüblər.

Onu da qeyd edək ki, müsabiqənin təşkilində məqsəd istedadlı uşaq və gəncləri üzə çıxarmaq və onların fəaliyyətini daha geniş miqyasda təbliğ etməkdir. ♦





Selcan Müseyibova və
Aylin Nəcəfli

КОМПОЗИТОР ЗАКИР БАГИРОВ – ЛИЧНОСТЬ И ВРЕМЯ

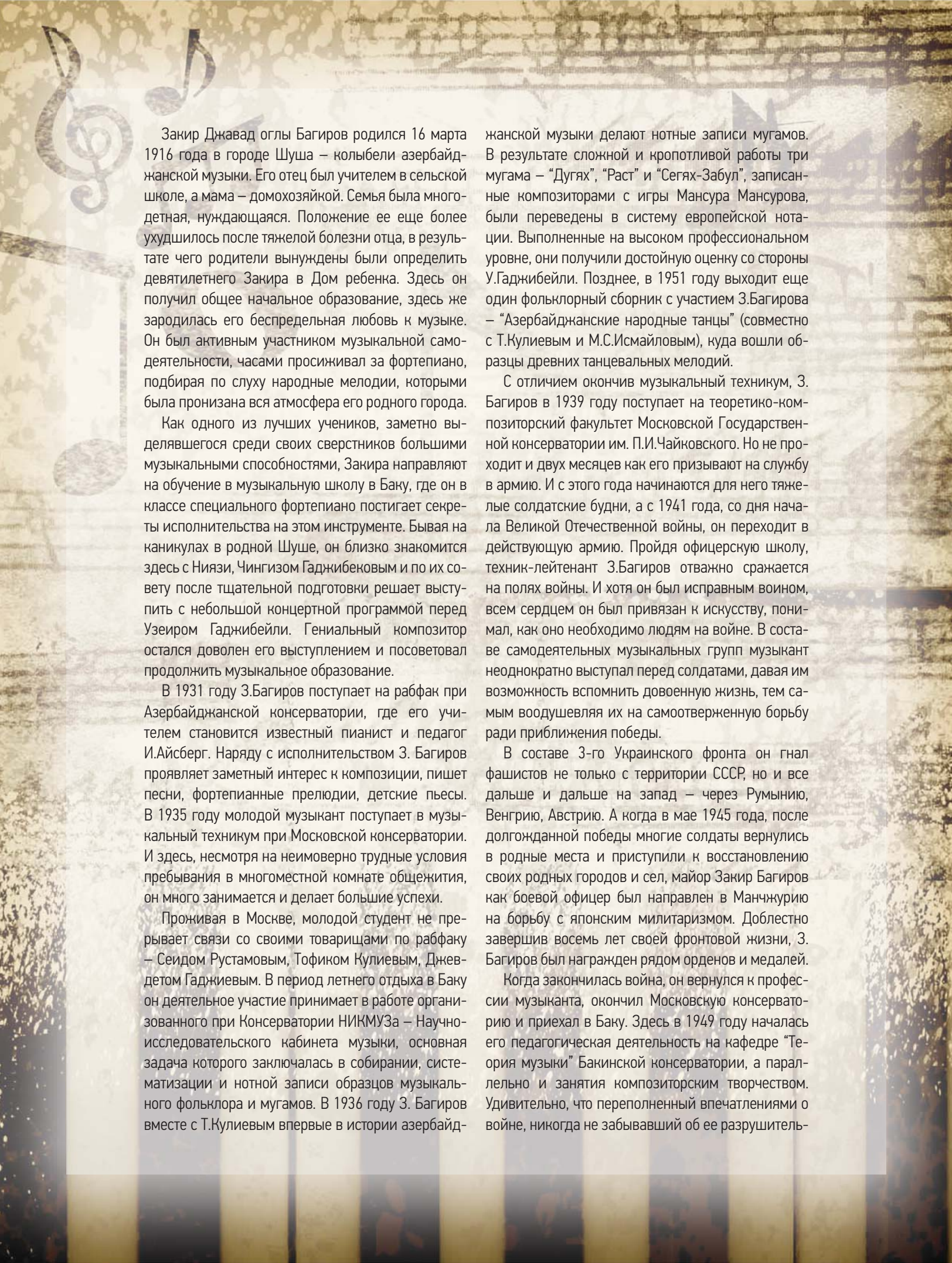
к 100-летию со дня рождения



В истории азербайджанской музыки особое место принадлежит тому поколению композиторов, которым довелось стать первыми продолжателями дела основоположника профессионального музыкального искусства нашей страны Узеира Гаджибейли. В конце 30-х, в начале 40-х годов молодые Кара Караев, Фикрет Амиров, Ниязи, Афрасияб Бабабейли, Солтан Гаджибеков, Джевдет Гаджиев, Тофик Кулиев, приняв эстафету непосредственно из рук корифея, уже ярко заявили о себе как приверженцы его музыкально-эстетических принципов и творческих заветов. Своей дальнейшей музыкально-общественной и композиторской деятельностью они способствовали прогрессивному развитию музыкального искусства республики, вывели его на орбиту международной известности. К этому же славному поколению принадлежат композиторы Ашраф Аббасов, Сулейман Алескеров, Джангир Джангиров, Саид Рустамов, Гаджи Ханмамедов, а также и герой нашего сегодняшнего повествования – композитор Закир Багиров, столетие которого отмечается 16 марта этого года.

Творческое наследие заслуженного деятеля искусств Азербайджана Закира Багирова охватывает произведения разных жанров. Он автор 2-х опер, 2-х музыкальных комедий, балета, Концертов для различных инструментов с оркестром, сочинений для оркестра народных инструментов, для органа, арфы, фортепиано, музыки к кинофильмам, к театральным постановкам, песен и романсов. Музыка З.Багирова, тесно связанная с национальными корнями, легко находит путь к сердцам слушателей. Она покоряет

их мелодичностью напевов, красочностью гармоний, незамысловатостью образов, романтичностью и искренностью чувств. И не важно, что многие из его произведений написаны более полувека назад: они не потеряли своей свежести и сегодня, слушаются с таким же интересом, как и раньше. Время, самый строгий и неумолимый судья, оказалось не властно над ними. Напротив, музыка Закира Багирова, перешагнув XX век, сегодня продолжает привлекать внимание не только у себя на родине, но и за ее пределами. Но... обо всем по порядку.



Закир Джавад оглы Багиров родился 16 марта 1916 года в городе Шуша – колыбели азербайджанской музыки. Его отец был учителем в сельской школе, а мама – домохозяйкой. Семья была многодетная, нуждающаяся. Положение ее еще более ухудшилось после тяжелой болезни отца, в результате чего родители вынуждены были определить девятилетнего Закира в Дом ребенка. Здесь он получил общее начальное образование, здесь же зародилась его беспредельная любовь к музыке. Он был активным участником музыкальной самодеятельности, часами просиживал за фортепиано, подбирая по слуху народные мелодии, которыми была пронизана вся атмосфера его родного города.

Как одного из лучших учеников, заметно выделявшегося среди своих сверстников большими музыкальными способностями, Закира направляют на обучение в музыкальную школу в Баку, где он в классе специального фортепиано постигает секреты исполнительства на этом инструменте. Бывая на каникулах в родной Шуше, он близко знакомится здесь с Ниязи, Чингизом Гаджибековым и по их совету после тщательной подготовки решает выступить с небольшой концертной программой перед Узеиром Гаджибейли. Гениальный композитор остался доволен его выступлением и посоветовал продолжить музыкальное образование.

В 1931 году З.Багиров поступает на рабфак при Азербайджанской консерватории, где его учителем становится известный пианист и педагог И.Айсберг. Наряду с исполнительством З. Багиров проявляет заметный интерес к композиции, пишет песни, фортепианные прелюдии, детские пьесы. В 1935 году молодой музыкант поступает в музыкальный техникум при Московской консерватории. И здесь, несмотря на неимоверно трудные условия пребывания в многоместной комнате общежития, он много занимается и делает большие успехи.

Проживая в Москве, молодой студент не прерывает связи со своими товарищами по рабфаку – Сеидом Рустамовым, Тофиком Кулиевым, Джевдетом Гаджиевым. В период летнего отдыха в Баку он деятельное участие принимает в работе организованного при Консерватории НИКМУЗа – Научно-исследовательского кабинета музыки, основная задача которого заключалась в собирании, систематизации и нотной записи образцов музыкального фольклора и мугамов. В 1936 году З. Багиров вместе с Т.Кулиевым впервые в истории азербайджанской

музыки делают нотные записи мугамов. В результате сложной и кропотливой работы три мугама – “Дугях”, “Раст” и “Сегях-Забул”, записанные композиторами с игры Мансура Мансурова, были переведены в систему европейской нотации. Выполненные на высоком профессиональном уровне, они получили достойную оценку со стороны У.Гаджибейли. Позднее, в 1951 году выходит еще один фольклорный сборник с участием З.Багирова – “Азербайджанские народные танцы” (совместно с Т.Кулиевым и М.С.Исмаиловым), куда вошли образцы древних танцевальных мелодий.

С отличием окончив музыкальный техникум, З. Багиров в 1939 году поступает на теоретико-композиторский факультет Московской Государственной консерватории им. П.И.Чайковского. Но не проходит и двух месяцев как его призывают на службу в армию. И с этого года начинаются для него тяжелые солдатские будни, а с 1941 года, со дня начала Великой Отечественной войны, он переходит в действующую армию. Пройдя офицерскую школу, техник-лейтенант З.Багиров отважно сражается на полях войны. И хотя он был исправным воином, всем сердцем он был привязан к искусству, понимал, как оно необходимо людям на войне. В составе самодеятельных музыкальных групп музыкант неоднократно выступал перед солдатами, давая им возможность вспомнить довоенную жизнь, тем самым воодушевляя их на самоотверженную борьбу ради приближения победы.

В составе 3-го Украинского фронта он гнал фашистов не только с территории СССР, но и все дальше и дальше на запад – через Румынию, Венгрию, Австрию. А когда в мае 1945 года, после долгожданной победы многие солдаты вернулись в родные места и приступили к восстановлению своих родных городов и сел, майор Закир Багиров как боевой офицер был направлен в Манчжурию на борьбу с японским милитаризмом. Доблестно завершив восемь лет своей фронтовой жизни, З. Багиров был награжден рядом орденов и медалей.

Когда закончилась война, он вернулся к профессии музыканта, окончил Московскую консерваторию и приехал в Баку. Здесь в 1949 году началась его педагогическая деятельность на кафедре “Теория музыки” Бакинской консерватории, а параллельно и занятия композиторским творчеством. Удивительно, что переполненный впечатлениями о войне, никогда не забывавший об ее разрушитель-



Закир Багиров среди коллег-композиторов.
Слева направо – Ашраф Аббасов, Закир Багиров,
Тофик Гулиев, Гамбар Гусейнли,
Сулейман Алескеров.

ной силе, Закир Багиров в своем творчестве как бы старался забыть былое, решительно отгородиться от трагедии тех лет. Он писал музыку необыкновенно лучезарную, полную радости жизни, светлых надежд и мечтаний, доброго юмора. Это было отражением его собственного характера – мягкого, интеллигентного, доброжелательного, чему свидетелем были несколько поколений студентов (в том числе и автор этих строк), обучавшегося у него по предмету “полифония строгого стиля” и другим музыкально-теоретическим дисциплинам.

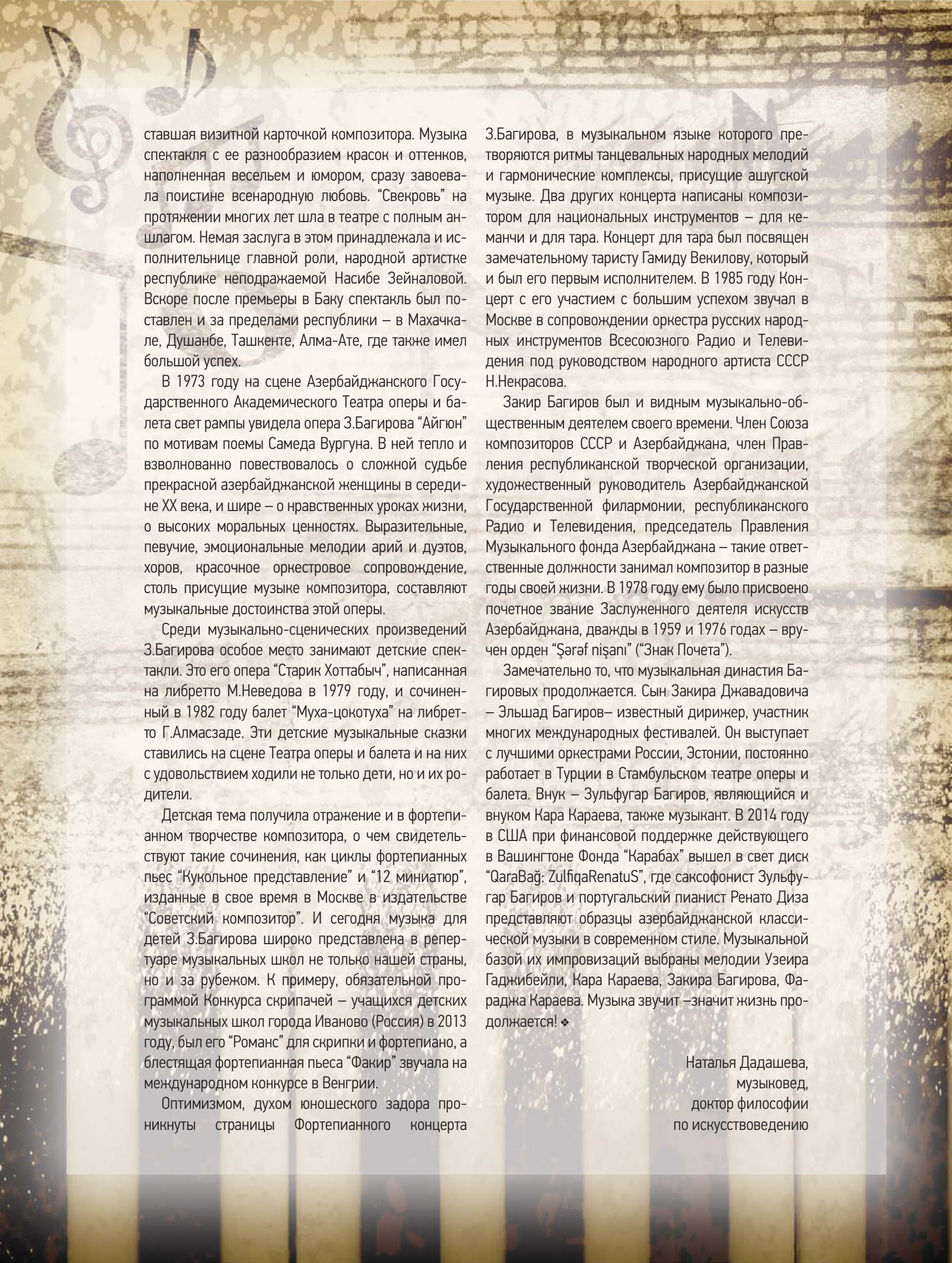
Творческий путь Закира Багирова, начавшийся в 50-х годах, охватил почти полувековой период. Первыми сочинениями, принесшими ему известность стали песни. Они звучали в исполнении таких мастеров, как Рашид Бейбутов, Шовкет Алекперова, Сара Кадымова, Мирза Бабаев. Как лучшие образцы эстрадного искусства того времени достаточно вспомнить его песни “Gəl, gəl”, “Ay qız”, “Könlüm sənindir”, “Ay qaşı-gözü qara qız”, которые сразу же после написания полюбили слушателей и широко исполнялись на радио и телевидении. И теперь их можно встретить в эфире, в репертуаре современных певцов – Гюльяз и Гюльянаг Мамедовых, Ильгара Мурадова, Айтян Магеррамовой, группы “Айпара” и др.

Ярким произведением З. Багирова начала 50-х годов стала Фантазия для арфы “Чахаргях”. Для слушателей и музыкантов своего поколения композитор фактически открыл арфу как сольный концерт-

ный инструмент. Фантазия “Чахаргях” стала первой в азербайджанской музыке концертной пьесой для арфы и один из редких образцов национальной музыки для этого инструмента. Мелодичная, эмоционально наполненная, она с первого же исполнения получила большую популярность и сегодня сохраняется в репертуаре. О популярности Фантазии говорит, в частности, тот факт, что существует множество широко исполняемых переложений этого произведения для различных инструментов.

Вслед за Фантазией появляется еще несколько сочинений для арфы, в том числе замечательный “Лирический вальс”, Рапсодия для 2-х арф на темы оперы “Шах Исмаил” М.Магомаева, Рапсодия для 4-х арф. Заинтересовавшая московских артистов Рапсодия для 4-х арф неоднократно исполнялась Российским Государственным квартетом во многих городах бывшего Советского Союза. А в 2010 году “Рапсодия”, аранжированная для камерного оркестра, звучала в программе Международного музыкального фестиваля “Шелковый путь” под управлением дирижера Т.Геокчаева.

Основное место в творчестве З. Багирова заняли крупные музыкально-сценические произведения. Первой пробой пера в этой области была музыкальная комедия “Песни нашего села” (на либретто К.Керимова), написанная в 1957 году. А через четыре года после нее на сцене Театра Музыкальной комедии была поставлена другая его оперетта – “Свекровь” (на либретто М.Шахмалова), вскоре



ставшая визитной карточкой композитора. Музыка спектакля с ее разнообразием красок и оттенков, наполненная весельем и юмором, сразу завоевала поистине всенародную любовь. “Свекровь” на протяжении многих лет шла в театре с полным аншлагом. Немая заслуга в этом принадлежала и исполнительнице главной роли, народной артистке республики неподражаемой Насибе Зейналовой. Вскоре после премьеры в Баку спектакль был поставлен и за пределами республики – в Махачкале, Душанбе, Ташкенте, Алма-Ате, где также имел большой успех.

В 1973 году на сцене Азербайджанского Государственного Академического Театра оперы и балета свет ramпы увидела опера З.Багирова “Айгюн” по мотивам поэмы Самеда Вургунa. В ней тепло и взволнованно повествовалось о сложной судьбе прекрасной азербайджанской женщины в середине XX века, и шире – о нравственных уроках жизни, о высоких моральных ценностях. Выразительные, певучие, эмоциональные мелодии арий и дуэтов, хоров, красочное оркестровое сопровождение, столь присущие музыке композитора, составляют музыкальные достоинства этой оперы.

Среди музыкально-сценических произведений З.Багирова особое место занимают детские спектакли. Это его опера “Старик Хоттабыч”, написанная на либретто М.Неведова в 1979 году, и сочиненный в 1982 году балет “Муха-цокотуха” на либретто Г.Алмасзаде. Эти детские музыкальные сказки ставились на сцене Театра оперы и балета и на них с удовольствием ходили не только дети, но и их родители.

Детская тема получила отражение и в фортепианном творчестве композитора, о чем свидетельствуют такие сочинения, как циклы фортепианных пьес “Кукольное представление” и “12 миниатюр”, изданные в свое время в Москве в издательстве “Советский композитор”. И сегодня музыка для детей З.Багирова широко представлена в репертуаре музыкальных школ не только нашей страны, но и за рубежом. К примеру, обязательной программой Конкурса скрипачей – учащихся детских музыкальных школ города Иваново (Россия) в 2013 году, был его “Романс” для скрипки и фортепиано, а блестящая фортепианная пьеса “Факир” звучала на международном конкурсе в Венгрии.

Оптимизмом, духом юношеского задора проникнуты страницы Фортепианного концерта

З.Багирова, в музыкальном языке которого претворяются ритмы танцевальных народных мелодий и гармонические комплексы, присущие ашугской музыке. Два других концерта написаны композитором для национальных инструментов – для кеманчи и для тара. Концерт для тара был посвящен замечательному таристу Гамиду Векилову, который и был его первым исполнителем. В 1985 году Концерт с его участием с большим успехом звучал в Москве в сопровождении оркестра русских народных инструментов Всесоюзного Радио и Телевидения под руководством народного артиста СССР Н.Некрасова.

Закир Багиров был и видным музыкально-общественным деятелем своего времени. Член Союза композиторов СССР и Азербайджана, член Правления республиканской творческой организации, художественный руководитель Азербайджанской Государственной филармонии, республиканского Радио и Телевидения, председатель Правления Музыкального фонда Азербайджана – такие ответственные должности занимал композитор в разные годы своей жизни. В 1978 году ему было присвоено почетное звание Заслуженного деятеля искусств Азербайджана, дважды в 1959 и 1976 годах – вручен орден “Şərəf nişanı” (“Знак Почета”).

Замечательно то, что музыкальная династия Багировых продолжается. Сын Закира Джавадовича – Эльшад Багиров – известный дирижер, участник многих международных фестивалей. Он выступает с лучшими оркестрами России, Эстонии, постоянно работает в Турции в Стамбульском театре оперы и балета. Внук – Зульфугар Багиров, являющийся и внуком Кара Караева, также музыкант. В 2014 году в США при финансовой поддержке действующего в Вашингтоне Фонда “Карабах” вышел в свет диск “QaraBağ: ZulfıqarRenatuS”, где саксофонист Зульфугар Багиров и португальский пианист Ренато Диза представляют образцы азербайджанской классической музыки в современном стиле. Музыкальной базой их импровизаций выбраны мелодии Узеира Гаджибейли, Кара Караева, Закира Багирова, Фараджа Караева. Музыка звучит – значит жизнь продолжается! ♦

Наталья Дадашева,
музыковед,
доктор философии
по искусствоведению

Dənizin səsinə dinləmək istəsən...

Dəniz adlı bir neçə nəfər tanıyıram. Adlarının xarakterlərinə nə qədər uyğun gəldiyini, onları nə qədər ifadə etdiyini düşünəndə görürəm ki, Dəniz ismi hər birinə fərqli tərzdən yaraşır. Birinin gözləri dəniz suları rəngindədir, o birinin xarakterində çılgınlıq var, digəri qəlbini, düşüncələrini hər kəsdən gizlətməyə çalışdığından hələ kəşf edilməmiş dərin dənizlərə bənzəyir. Bu yazımızın qəhrəmanının da adı Dənizdir. Özünə də çox yaraşır: səsi dəniz suları kimi qulağayatımlıdır. Arada dağ çayının dənizə qovuşduğu yerdəki təki gur çağlayır. Amma bu səs yaxınlaşan fəlakətin xəbərdarlıq çığırtsı yox, Allah vergisinin təzahürü, maləklərin şarqısını söyləyəcək qədər şirin avazdır...

Müsaibim vokalçıların Bülbül adına IV Beynəlxalq müsabiqəsinin “Qran-pri” mükafatçısı, İstanbul Opera və Balet Teatrının solisti, adı səsinə yaraşan Dəniz Yetimdir. Azərbaycanda özünü doğmalarının arasındakı kimi hiss edən Türkiyə türkləri ilə müqayisədə ölkəmiz, paytaxtımız Dəniz xanımdan ötrü daha doğmadır. Bura onun üçün tək qan bacı və qardaşlarının vətəni yox, həm də sənətinin ən böyük mükafatlarından birini qazandığı məkan, səhnəsində sevə-sevə çıxış etdiyi teatrın yerləşdiyi şəhərdir. Bu dəfə isə Dəniz Yetim bizim Akademik Opera və Balet Teatrında S.Puççininin “Toska” operasında əsas partiyani ifa etmək məqsədilə Bakıda idi. Biz də fürsəti qaçırmayıb tamaşanın məşqindən sonra bu gözəl xanımla həmsöhbət olduq:

– İnanmırsınız, Bakıda özümü evimdəkindən daha rahat hiss edirəm. Bu şəhər, bu teatr mənə o qədər doğmadır ki... Hər dəfə Bakıya gələndə İstanbulda çalışan azərbaycanlı dostlarımla xahişi ilə onların buradakı qohumlarına baş çəkirəm, şəhəri dolaşıram. Teatrın solistləri ilə də dostlaşmışam. İstanbulda onlar üçün darıxıram. Bu dəfə gələndə maraqlandım ki, yayda Almaniyada keçiriləcək opera festivalına Bakıdan qatılan olacaqmı? Müsbət cavab alanda çox sevindim. Orda da birlikdə olacağıq.

– **Dəniz xanım, adətən, vokalçılar arasında belə bir prinsip var: hansısa mü-**



hüm bir müsabiqədə öz bacarıqlarına uyğun gələn mükafat qazandıqdan sonra kənara çəkirlər: yəni özümü tanıtdım, sevdirdim, indi də yalnız karyerəmlə məşğul olmalıyam. Amma siz neçə müsabiqədə mükafat qazandıqdan sonra da sənət yarışlarında iştirak edirsiniz...

– Mən yarışmağı, müsabiqə həyəcanını duymağı sevirəm. Həm də yarışa hazırlaşarkən təzə nəşə öyrənirəm, öz üzərimdə işləyirəm, həm özümü, həm də səsimi formada saxlamağa çalışıram. Uğurlu nəticə əldə etməyəndə də dərinlən fikirləşirəm,

səbəblərini axtarıram ki, bir daha həmin səhvlərə yol verməyim. Artıq otuz yaşındayam. Zəhmətə iki ildən sonra yaş senzinə görə müsabiqəyə buraxılmıyacağam.

– **Bu həvəs haradan başlayıb sizdə? Neçə yaşında bildiniz ki, vokal səsiniz var?**

– Yadıma gəlmir. Anam deyir ki, 4-5 yaşım olanda ona demişəm mənə operaçı yap (yəni vokalçı et). Səbəbini bilmirəm – bəlkə də televizorda gördüyüm hansısa cizgi filmindən, ya da opera tamaşasından bu həvəsə düşmüşəm. İndi demək çətindir. Lap kiçik yaşlarımdan anam mənə piano dərslərinə yazdırıb, müxtəlif uşaq xorlarına aparıb. Valideynlərim musiqiçi deyillər, bəlkə də mənim bu istəyimə qarşı çıxardılar, həvəsimi ciddi qəbul etməzdilər, mən də səsimdən xəbərsiz böyüyərdim. Nə yaxşı ki, atam da, anam da mənə həmişə dəstək olublar, belə valideynlərimə görə xoşbəxtəm. Sonra da çox yaxşı müəllimlərə ras gəlmişəm. Uşaq xorunda müəllimim Ulduz İbrahimova adlı bir azərbaycanlı qadın olub. Çox gözəl müəllim idi. Sonradan Azərbaycandan gəlmiş müəllimlərlə, pianoçularla çox işləmişəm. Sizin ünlü pianoçunuz – Zöhrab Adıgözəlzadə Türkiyə üçün xeyli musiqi müəllimi, ifaçı yetişdirdi. Nur içində yatsın, çox böyük ifaçı və öyrətmən idi. Bu gün də İstanbulda dostluq etdiyim xeyli azərbaycanlı musiqiçi yaşayır.

– *Mənə elə gəlir ki, insanın hər hansı qabiliyyəti barədə göylərdən gələn xəbərləri mələklər onun qulağına pıçıldayır. Kim ki həmin pıçılığını eşidir, öz istedadından, bacarığından xəbərdar olacaq, həmin yolu seçib uğur qazanacaq. Eşitməyənlər də hələ uzun illər özlərini axtarırlar, bəzən də elə gec tapırlar ki...*

– Ayyy.... Nə gözəl dediniz... Yəqin, mən də balaca qız ikən mələklərin səsinə eşitməşəm...

– *Mən buna əminəm. Bülbül adına müsabiqənin ilk turunda sizi dinləyəndə inanmışdım ki, qaliblərdən biri olacaqsınız. Sonradan da səsinizi çox dinləmişəm. Əməksevərliyiniz, sənətinizə vurğunluğunuz da göz qabağındadır. Əgər İstanbul operasının baş rejissoru olsaydım, yəqin, bütün operalardakı birinci soprano partiyalarını sizə tapşırırdım...*

– Heç tamaşalarda çıxış etdiyim yox ki... Teatrın böyük səhnəsi nə zamandır ki, təmirə bağlanıb. Kiçik səhnəmiz də, orkestr çuxuru da çox kiçik olduğundan böyük əsərləri oynamaq mümkün deyil. Bizdə qərribə bir təzad var: Türkiyənin Anadolu hissəsində böyük opera və balet teatrları var, davamlı tamaşalar oynayırlar, amma Avropa tərəfdə opera teatri, demək olar ki, işləmir. Buna görə də mən davamlı olaraq xaricdə çıxış edirəm. Ömrümün ən yaxşı, ən məhsuldar illərini nələrsə gözləyərək boş keçirmək istəmirəm.

– *Avropa bəstəkarlarının əsərlərində də tərs kimi, ən önəmli soprano partiyaları gənc xanımlar üçündür...*

– Təəssüf ki, elədir. 50 yaşında Mikaela, Viola, Toska partiyasını oxumaq yersiz görünür. Konsertdə ifa etmək olar, amma tamaşada – yox. Həm də vokalçılıq ağır sənətdir. Mütləq savadlı və tələbkər bir vokal müəllimi lazımdır ki, səninlə məşğul olsun. Yaxşı bir həkimin olmalıdır ki, səsinə qoruya biləsən, xəstələnəndə tez sağalasan. Digər tərəfdən səhnə qiyafələri, geyimlər də bəla başa gəlir.

– *Həm də az, amma qüvvətli yeməklər yeməlisən ki, oxumağa gücün çıtsın, artıq kilo da almayasan. Yeri gəlmişkən, yaman dəyişmişiniz...*

– Elədir. İdmanla, pəhriz saxlamaqla xeyli çəki atdım. Yoqa ilə də məşğul oluram

C.Puççini – Toska.
Dəniz Yetim – Floria Toska,
Fərid Əliyev – Kavaradossi



ki, əhvali-ruhiyyəmə pozulmasın. Piyada gəzməyi çox sevirəm. İstanbulda saatlarla sahilboyu gəzərim, yorulmaram.

– *Bəs ünlü vokalçı Dəniz Yetim nələrə qulaq asır, hansı musiqiləri dinləməyi sevir?*

– Qulağıma yatan hər cür musiqini dinləyə bilərəm. Mən Əzizə Mustafazadənin heyranıyam. Əskişəhərdə tələbə ikən özüm də caz oxumuşam. Türk pop musiqisini heç sevmirəm. Harmoniya, musiqi baxımından onda önəmli heç nə yoxdur. Türk musiqisində maraqlı sintezdə çıxış edən bir neçə nəfər var ki, onları həvəslə dinləyirəm. Siz Ceylan Ərtəni, Bülənd Ortacı dinlədinizmi?..

– *... Biz Türkiyə telekanallarının səsləndirdiyi müğənniləri tanıyırsınız...*

– Onların ifalarını tapıb dinləyin. Əsl musiqiçidirlər, klip yox, albom yaparlar. Ruhunuz dincələcək. Mən Azərbaycan muğamını da çox sevirəm. İstanbulda Bakıdan olan musiqiçi dostlarımla bir yerə yığılanda saatlarla muğam dinləyirəm, yorulmuram.

– *Dəniz xanım, güclü səsiniz, səhnəyə yaraşan görkəminiz var, zəhmətsevər, savadlı bir xanımsınız. Davamlı olaraq Avropada, Amerikada çıxış edirsiniz. Orada bir qısqanclıq hiss etdinizmi? Yəni deyən oldumu ki, nəyə görə türk qızı gəlib dilimizdə bizdən də yaxşı oxuyur?*

– Avropada bunu üzə deməzlər, amma kömək də etməzlər. Bilirsiniz, həm də biz Türkiyə və Azərbaycan türklərinin səsinə şirinlik, duyğusallıq var, Avropa səslərində isə bu, çox azdır. Dinləyirsən, görürsən ki, əla vokal texnikası var, amma səs adamın ürəyini titrətmir. Bizlər texnikaya yaxşı yiyələnəndə onlar qarşımızı kəsə bilmirlər. O da var ki, əgər Güney Afrikadan bir soprano Avropaya gələrsə, mütləq onu dəstəkləyəcəklər, biz isə əziyyət çəkməli olacağıq. Bircə dəfə, ötən il İtaliyada müsabiqədə ikinci yeri tutanda münslərdən biri, Fransanın Tulon operasının direktoru mənimlə qeyd-şərtsiz müqavilə bağladı. İnşallah, sentyabrda həmin teatrdə tamaşada çıxış edəcəyəm.

– *Uğurlar! Bəs Türkiyədə necə, tamaşa da olmasa, konsertlərdə çıxış edirsiniz?*

– Bəli. Elə Bakıda "Toska"nı oxuyub qayıdan kimi konsertim var. "Çelliistanbul və dostları" adlanır. Barokko üslubunda "8 çello (violonçel) və soprano" üçün bir konsert olacaq. Bir həftənin içində Bakıda tamaşa oynamaq, İstanbulda da konsert vermək məni həyəcanlandırır.

– *Bəs musiqidən kənarda Dəniz Yetimin hansı maraqları var?*

– Yemək bişirməyi çox sevirəm. Amma axır zamanlar pəhriz gözlədiyimdən bişirdiklərimi paylayıram. Dibçək gülləri yetişdirməkdən zövq alıram. Adi qızlartək tikmə ilə, muncuqlarla məşğulluq kimi bir hobbim var. Həvəsim gələndə evimin divarında da rəsm çəkirəm.

– *Dənizin eşqinə qarq olmaq istəyən yoxmu?*

– Var. Sadəcə, həyatda bəzi xoşagəlməz, yorucu olaylar yaşadım. Hələ ki zamanımı özümə, karyerama həsr etmək istəyirəm.

Dəniz Yetimlə söhbətimizə sizli-bizli, xanım müraciəti ilə başladıq: yəni ilk dəfə iş üçün görüşən iki nəfər kimi, həm də müsahibə janrının tam çərçivəsində. Amma söhbətimiz irəlilədikcə necə mehribanlaşdıqsa, artıq müraciətimiz "Dənizcim", "abləm" həddinə yetişdi. Tamaşadan sonra görüşməyə də, gələcəkdə Bakıda, İstanbulda bir-birimiz aramağa da söz verdik. Görüşənədək, Dənizcim! ♦

Gülcəhan Mirməmməd

Kinoda vətənpərvərlik

Təqdim edilən filmlər həm faciə, həm də qəhrəmanlıq səhifələrimizin nümayişidir

Hər birimizin qəlbində müqəddəs bir hiss – Vətən məhəbbəti yaşayır. Bu sevgi fətrətdir, insanın özündən asılı olmadan yaranan bir ümmandır. İnsan doğulur və ilk addımlarını atdığı torpaqla təmas yaranır. Həmin təmasdan doğan hərarət zaman keçdikcə o qədər artır ki, insan bir an belə vətənsiz yaşaya bilmir. Haradan başlanır Vətən?! Vətən – gözəlliyinin şahidi olduğumuz atlatz çəmənlərdən, yamyaşıl meşələrdən, dumduru bulaqlardan, doğma Xəzərdən başlanır...

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi 2015-ci il noyabrın 23-dən 30-dək ilk dəfə "Vətənpərvərlik kinosu günləri"nə start verdi. Artıq ikinci ildir ki, davam edən layihə daha sonra "Milli qəhrəmanlar" silsiləsi ilə davam etdi. "Salnamə" və "Yaddaş" sənədli filmlər studiyasında vətən torpaqları uğrunda döyüşlərdə igidlik nümayiş etdirən Azərbaycanın Milli Qəhrəmanları haqqında 12 filməndən ibarət siyahıya bu gün 40-dan artıq sənədli ekran nümunəsi daxildir.

Nazirlik tərəfindən xalqımızın qan yaddaşının bugünkü və gələcək nəsillərə çatdırılması, Xocalı faciəsi və ümumilikdə Ermənistan – Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, ölkəmizin məruz qaldığı hərbi təcavüz bərdə həqiqətlərin daha global miqyasda yayılması üçün müxtəlif layihələr həyata keçirilir ki, "Milli Qəhrəmanlar" da həmin silsilənin davamıdır.

Lentə alınan ekran əsərləri xalqımızın qəhrəman oğullarına həsr edilib. Bu günə qədər 40-dək Milli Qəhrəmanımız haqqında film çəkilib. Filmlər gənclərimizin vətənpərvər ruhda tərbiyə olunması, qəhrəmanlıq səhifələrimizin unudulmaması üçün mühüm töhfə, vətən oğullarının göstərdikləri qəhrəmanlıqların gələcək nəsillərə ötürülməsi baxımından dolğun əyani vəsaitdir. Kino lentlərində onların keçdiyi döyüş yolu ilə yanaşı, həmin dövrdə baş verən hadisələr də öz əksini tapıb.

Təbii ki, tarixin yaşaması üçün təkcə siyasi addımlar kifayət deyil. Hadi-

sələrin yaradıcı insanlar tərəfindən qiymətləndirilməsi, tarixdə yaddaşılması vətəndaşlıq vəzifəsi və borcundan irəli gələn məsələdir. Çəkilən hər sənədli film bir daha o dəhşətli anları unudulmağa qoymur. Təqdim edilən əsərlər həm faciə, həm də qəhrəmanlıq səhifələrimizin nümayişidir. Biz bu filmlərdə bir daha Azərbaycan oğullarının öz vətənlərinə nə qədər sadıq qaldıqlarının şahidiyik.

Tariximizin 20 Yanvar, Xocalı faciəsi, ümumilikdə Qarabağ müharibəsi səhifəsi incəsənət əsərlərində əksini tapdıqca yaddaşlarda daha dərin izlər buraxaraq həkk olunur. Hadisələr Azərbaycan rejissorlarının vətəndaşlıq mövqeyindən daim müraciət etdikləri mövzu olaraq qalmaqdadır. Elə bu səbəbdən də son zamanlar çəkilən filmlərdə həm milli tariximiz, həm tələyüklü məsələlərimiz əksini tapır, 20 Yanvar və Xocalı faciəsi, Qarabağda gedən döyüşlərlə bağ-



lı qəhrəmanlıq göstərən oğulların həyat və mübarizəsi, Azərbaycan tarixinin şanlı səhifələrinə həsr edilən sənədli filmlər istehsal edilərək kinoxronikamızda özünəməxsus yer tutur.

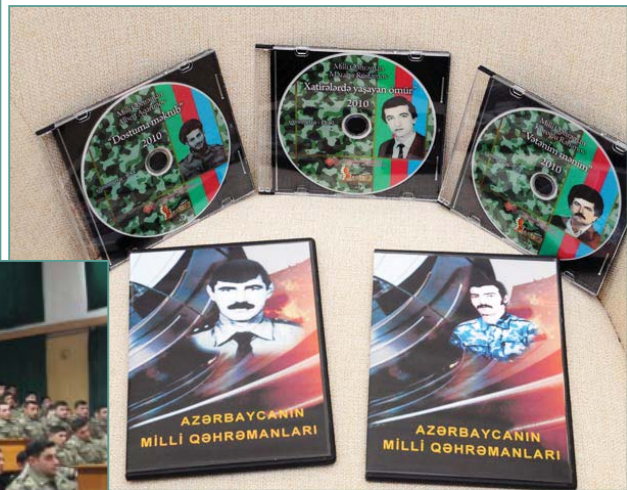
Hadisələrin ildönümü ərəfəsində Nizami Kino Mərkəzində, universitetlərdə, ali və orta ixtisas məktəblərində, Ali Hərbi Məktəbdə, Naxçıvanski adına Hərbi Liseydə, Silahlı Qüvvələrin Təlim-Tədris Mərkəzində, hərbi hissələrdə, mədəniyyət evlərində, Laçın rayon İcra Hakimiyyəti ilə birgə Ağcabədi rayonunda və digər bölgələrdə nümayiş edilən filmlər tamaşaçılar tərəfindən maraqla qarşılanmaqdan əlavə, həm də gənc nəslin təlim-tərbiyəsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

“Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin Milli Qəhrəmanlara həsr olunan sənədli filmlər layihəsi çox təqdirəlayiq addımdır. Çünki xalq öz qəhrəmanlarını tanımalıdır və bu işdə sənədli filmlərin müstəsna rolu var”, – bu fikirləri nazirliyin kinematoqrafiya şöbəsinin kino yaradıcılığı sektorunun böyük məsləhətçisi Almaz Sultanzadə bildirdi: Milli Qəhrəmanlar haqqında “Salnamə” və “Yaddaş” studiyalarında dövlət sifarişli ilə ekranlaşdırılan filmlər indiyədək Bakı və Sumqayıtda, Ağdam, Oğuz, Göyçay, Quba, Biləsuvar, Xaçmaz və digər rayonlarda ictimaiyyətə təqdim edilib”.

Filmlərdə Milli Qəhrəmanların keçdiyi şərəfli döyüş yolundan bəhs edən kadrlar, döyüşçü dostları və yaxınlarının fikirləri yer alıb. Filmlər sırasında “İlk komandir”, “Xocalının zamini” və “Pəhləvan komandir”, “Vətənə bağlanan ömür”, “Salatın Əsgərova”, “Laçın qartalı”, “Vətən sevgisi” və digərlərinin adını qeyd edə bilərik. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin təşkilatçılığı və Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti Kino Xidməti İdarəsinin dəstəyi ilə keçirilən “Vətənpərvərlik kinosu günləri”ndən sonra maraq və tələbat “Milli Qəhrəmanlar” silsilə layihəsinə rəvac verdi. Çox şadiq ki, qədirlən xalqımız “Heç kim və heç nə unudulmur” deyimini əməldə göstərir. Qəhrəman oğullarımız, tariximizin parlaq səhifələri gənc nəsle ötürülür və yaşadırlar.

Vətən, torpaq uğrunda canından keçənlər, özlərini fəda edənlər ölmürlər. Aylar, illər keçdikcə onların göstərdikləri igidliklər dillərdə gəzir, nəşildən-nəslə ötürülür. Beləliklə, xalq öz igid, qəhrəman övladlarına qəlbində əbədi heykəl ucaldır. Bu heykəlin daha da möhtəşəm və təsirli olmasında isə inanırıq ki, ərəşəyə gələn filmlərin də böyük əhəmiyyəti olacaq. ❖

Lalə Azəri



LEONUN “OSKAR”I İLK

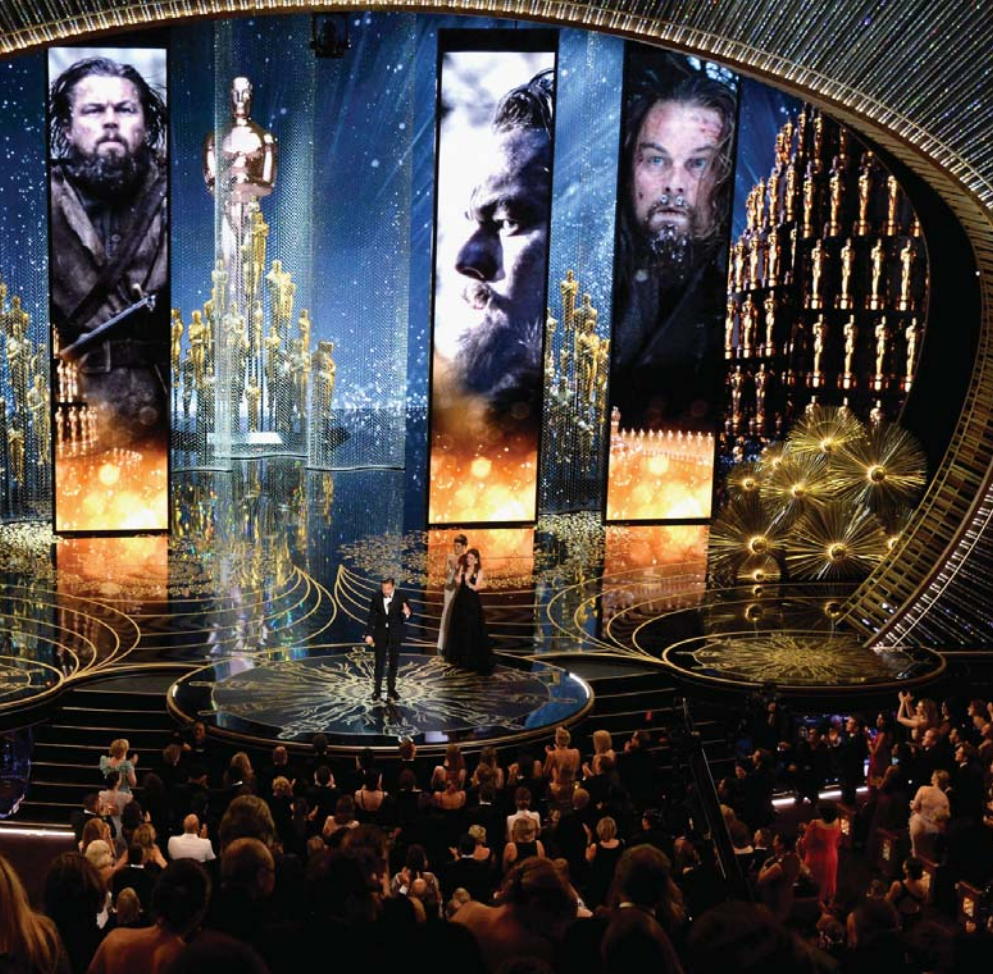
**...Nominantlar hələ
14 yanvar 2016-cı il tarixdə
elan olunmuşdu**

*Səbirsizliklə gözlənilən mükafatın təqdim-
etmə mərasimi fevralın 28-də reallaşdı.
Dünyanın ən nüfuzlu kino mükafatının ABŞ-ın
Los-Anceles şəhərində “Dolby Theatre” zalın-
da Amerika kinoakademiyasının təsis etdiyi
88-ci “Oskar”ın təqdimatına Hollivudun məş-
hur ulduzları qatılmışdı. Növbəti “Oskar”ın
aparıcısı isə populyar amerikalı komediya
ustası Kris Rok idi. İlin unudulmaz “Oskar”
mövzusu tanınmış Hollivud aktyoru Leonardo
di Kaprionun, nəhayət, çoxdan həsrətini çək-
diyi “mükafata “Sağ qalmış” (“The Revenant”)
filminə görə sahiblənməsi oldu.
2016-nın “Oskar”ı da – məhz bu hadisə ilə
yaddaşlara yazıldı.*

MEKSİKALI REJİSSORUN “OSKAR”I

Ötən il “Ən yaxşı film” və “Ən yaxşı rejissor” mükafatlarına layiq görülən meksikalı rejissor Alejandro Gueles İnyarritu bu il “Sağ qalmış” filmiylə “Ən yaxşı rejissor” mükafatını əldən vermədi. O, Con Ford və Jozef L.Mankieviçdən sonra ikinci “Oskar” alan 3-cü rejissor oldu. Sevimli Leo da, nəhayət ki, öz “Oskar”ına qovuşdu. O, “Sağ qalmış” filmində yaratdığı obraza görə “Ən yaxşı kişi aktyoru” nominasiyasında qalib gəldi. “Ən yaxşı qadın oyuncusu” mükafatını isə aktrisa Bri Larson aldı.





Qeyd edək ki, Leonardo Di Kaprio daha öncə də beş dəfə "Oskar" mükafatına namizəd göstərilmiş və hər dəfə də əliboş qayıtmalı olmuşdu. O, ilk dəfə 1994-cü ildə 20 yaşında ikən "What's Eating Gilbert Grape" filmi ilə "Ən yaxşı yardımçı aktyor" nominasiyasında təqdim edilmişdi. Hər səfərində mükafatını başqalarının qazanmasına fürsət yaradan aktyorun bu dəfə bəxti gətirdi.

"Oskar" 2016-nın yaddaqalan anlarından biri də uzun illərin həsrətindən sonra qovuşulan qızıl heykəlciyin restoranda unudulması idi. Mükafatlandırma mərasimindən sonra restoranlarda dostları ilə qələbəni qeyd edən Kaprio əyləncə mərkəzinə tərk edərkən heykəlciyi orada unudur. Restoran əməkdaşlarından biri qaçaraq özünü Leonun mindiyi avtomobilə çatdırır və heykəlciyi ona verir. Aktyorun mükafat qazanması üçün, demək olar ki, bütün pərəstişkarları səfərbər olmuşdu. Məhz bu üzdən də onun "Oskar" qazanması xəbərini "Twitter"də bir dəqiqə ərzində 440 min nəfər paylaşım etdi.

MÜKAFAT SEVİNCİNİN QARIŞIQ NİTQİ

Leonardo Di Kaprio karyerasının ilk "Oskar"ını aldı və bu, uzun zamandır gözlənilən bir sevinc idi. Mükafatın qəbulu üçün səhnəyə qalxan aktyor heykəlciyi əlinə alaraq hamını təəccübləndirəcək nitqlə çıxış etdi. 42 yaşlı aktyor uzun zaman "Oskar" gözləntisindən əlavə, həm də mükafat alarkən çıxışı ilə də tarixə düşdü desək, yanılmarıq. İlk növbədə Leo digər həmkarları kimi göz yaşları içində səhnəyə qalxmadı; tam fərqli mövzuda danışdı. Aktyor nitqini insanlar və təbiət arasındakı münasibətlərə, iqlim dəyişikliyinə həsr etdi. Leo ilk növbədə üzünü onunla razılaşmayan siyasətçilərə tutdu:

– "Sağ qalmış" filmi insan və təbiət arasındakı münasibətlər haqqındadır... İqlim dəyişikliyi realdır. Bu, hazırda da baş verir. Qlobal istiləşmə bütün canlılara təsir göstərən təhlükələrdəndir; hətta qışın ən sərt vaxtında ərşəyə gətirilən "Sağ qalmış" filminin də çəkilişlərinə çətinlik törətdi. 2015-ci ildə istilik rekord həddə çatıb. Biz filmin çəkilişləri üçün sadəcə lazımı qarı tapmaqdan ötrü planetin şimal uclarına doğru getməli olduq. Tarixi dərk etmək və yerli torpaqlarınızı korporativ maraqlardan qorumağın əsl vaxtıdır. Bütün dünya liderlərinin dəstəyinə ehtiyacımız var, o liderlər ki, öz şəxsi maraqları üçün deyil, bütün bəşəriyyət üçün çalışırlar. Mən bugecəki möhtəşəm mükafat üçün hamıya təşəkkürümü bildirirəm. Gəlin bu planeti hədiyyə olaraq görməyək. Mən bu mükafatı da hədiyyə kimi qəbul etmirəm".

2016-CI IL "OSKAR" QALİBLƏRİNİN SİYAHISI BELƏ SİRALANDI:

Ən yaxşı rejissor: Alexandro Qonsales İnyarittu – "Sağ qalmış"
 Ən yaxşı aktyor: Leonardo Di Kaprio – "Sağ qalmış"
 Ən yaxşı aktrisa: Bri Larson – "Otaq"
 İkinci planda ən yaxşı aktyor: Mark Raylens – "Casus körpüsü"
 İkinci planda ən yaxşı aktrisa: Alisiya Vikander – "Danimarkalı qız"
 Ən yaxşı orijinal ssenari: Tomas Makkarti – "Diqqət mərkəzində"
 Ən yaxşı uyğunlaşdırılmış ssenari: Çarlz Rendolf və Adam Makkey – "Alçalmaq uğrunda böyük oyun"

Ən yaxşı qısametrajlı animasiya filmi: "Ayı hekayəsi"
 Ən yaxşı animasiya filmi: "Tapmaca"
 Xarici dildə ən yaxşı film: "Saulanın oğlu" (Macarıstan)
 Ən yaxşı film saundtreki: Ennio Morrikone – "İyrənc səkkizlik"
 Ən yaxşı film mahnısı: "Writings On The Wall"
 ("007: Spekr" Sem Smitin ifasında)

Ən yaxşı operator işi: Emmanuel Lyubetski – "İtirmiş"
 Ən yaxşı vizual effektlər: "Maşından"
 Ən yaxşı səs: "Ağılsız Maks: qəzəb yolu"
 Ən yaxşı qrim və saç: "Ağılsız Maks: qəzəb yolu"
 Ən yaxşı dizayn geyim: "Ağılsız Maks: qəzəb yolu"
 Ən yaxşı montaj: Marqaret Siksel – "Ağılsız Maks: qəzəb yolu"
 Ən yaxşı quruluşçu rəssamı: Kolin Gibson və Lisa To mpson – "Ağılsız Maks: qəzəb yolu" ♦

Lalə Azəri

Fransa memarlığının incisi – **NAPOLEONUN EVİ** (Malemezon)

Fransa Respublikası Qərbi Avropada zəngin mədəniyyətə, tarixi abidələrə və muzey sərvətlərinə malik ölkələrdən biridir. Hələ inkişaf etmiş orta əsrlərdən hakimiyyətdə olan krallar ölkənin tarixini zənginləşdirmək məqsədilə dekret və fərmanlar vermiş, fəth etdikləri ərazilərin maddi mədəniyyət nümunələrini Parisdə toplamağa çalışmışlar. Bundan əlavə, Fransada dövlətçilik tarixinin atributlarını özündə əks etdirən əşyaların sərgiləndiyi memorial xatirə ev-muzeyləri də çoxluq təşkil edir. Belə ünvanlardan biri də Fransa dövlətçilik tarixində özünəməxsus yer tutan Napoleon Bonapartın evidir.

Fransa tarixində bu evi Malmeyon adlandırırlar. İlk baxışda olduqca sadə görünən bina qədimliyi ilə diqqəti çəkir. Binaın ön fasad tərəfində düzbucaqlı-çıxıntılı sütun üzərində hər biri iki ədəd olmaqla ümumilikdə 8 heykəltəraşlıq əsər yonulub. Səliqə-sahmanı ilə göz oxşayan həyat geniş parkın bir hissəsidir.

Napoleon Bonapartın gələcək arvadı olacaq Jozefinin (1763–1814) 21 aprel 1799-cu ildə aldığı bu ev Paris yaxınlığında yerləşir və XVII əsrə aid memarlıq abidəsidir. Evin Jozefinaya məxsus olduğu deyilir. Çünki mənbələrə görə, Napoleon uzun illər kasıblıq və çətinlik içərisində yaşayıb və hələ Jozefina ilə ailə qurana qədər öz yaşayış ehtiyaclarının öhdəsindən tam şəkildə gələ bilmirmiş. Əlbəttə, tarixə kiçik ekskurs etməyimizlə təfərrüatları



Napoleona məxsus otaqlardan biri

öyrənmək mümkündür. Napoleonun ölümündən sonra isə onun dul qalmış arvadı binanı saxlamaq iqtidarında olmur və 1828-ci ildə satmaq qərarına gəlir. Bir neçə sahibdən sonra bu tarixi ev III Napoleona (1808–1873) həvalə edilir. Nəhayət, Daniel İffla adlı xeyriyyəçi tərəfindən alınır və 1905-ci ildən muzey kimi fəaliyyətə başlayır.

Ev-muzey 3 hissədən ibarətdir: aşağı mərtəbə, 1-ci mərtəbə və 2-ci mərtəbə. Aşağı mərtəbədə İmperator kitabxanası, iclas zalı, yemək otağı, dəhliz, bilyard otağı, istirahət yeri, musiqi salonu yerləşir. Muzeyin ekspozisiya zallarına ekskursiya etməzdən əvvəl Napoleonun həyat və fəaliyyətinə qısaca nəzər salaq.

...Napoleon Bonapart 1769-cu il avqustun 15-də Fransanın Korsika adasındakı Ayaçço şəhərində yerli zadəgan Şarl Mari Bonapartın (1746–1785) ailəsində doğulub. Atası gələcəkdə oğluna Korsika yox, fransız tərbiyəsi verməyi qərara almışdı. Napoleon yeniyetmə yaşına çatanda isə onu dövlət hesabına Fransa hərbi məktəblərindən birinə düzəltməyə nail oldu. Hələ uşaqlıqda Napoleon xaraktercə hövsələsiz və narahat adam idi; qaraqabaq və əsəbi böyümüşdü. Anası Letisiya Ramolino (1750–1836) hədsiz sevgisinə rəğmən, onu və digər övladlarını kifayət qədər sərt tərbiyələndirmişdi. 1779-cu ilin yazında 10 yaşlı Napoleon Fransanın şərqində yerləşən Briyenin şəhərindəki hərbi məktəbə köçürüldü. O, hərbi məktəbdə əla qiymətlərlə oxuyur, yunan və Roma tarixlərini yaxşı bilir, həmçinin riyaziyyat və coğrafiya elmləri ilə maraqlanırdı. 1784-cü ildə 15 yaşında kursu müvəffəqiyyətlə bitirdikdən sonra təhsilini ordu üçün zabitlər hazırlayan Paris hərbi məktəbində davam etdirdi.

...Aşağı mərtəbədəki iclas otağı və kitabxana dahi sərkərdə və dövlət xadiminin öz siyasi ambisiyalarını yerinə yetirməsi üçün yorulmadan çalışdığı məkandır. Burada Napoleonun zəngin kitabxanası saxlanılır. O, elmlərə və alimlərə hamilik etməsi ilə öyünməyi sevirdi. Riyaziyyatçılara, kimyaçılara, astronomlara, fiziklərə hədsiz rəğbət bəsləyirdi; elmi misirşünaslığın təməli onun Misirə səfəri ilə əlaqələndirildiyindən misirşünaslara böyük hörmət göstərirdi. Ki-

tabxananın rəflərində Napoleona məxsus kitablar saxlanılır. İclas otağında da stol-stullar yerləşdirilib ki, Bonapart generalı bu salona yığıaraq ən mühüm qərarlar verib. Yazı masasının üstündəki qlobus mühafizə olunan əşyalar içərisində mühüm yer tutur. Muzey bələdçisinin sözlərinə görə, Napoleonun bu qlobusu saxlamaq məqsədi dünyanı fəth etmək azularından irəli gəlirdi. Muzeydə Napoleonun iş otağının yanında divarda nəhəng bir rəsm öz göz-

zəlliyi ilə diqqəti cəlb edir. Rəssam Luis Davidin yaratdığı əsər “Alp dağlarından keçərkən” adlanır. Tablodakı Napoleonun çox cəsarətli, qələbələrə doğru böyük ümidlərlə hərəkəti təsvir olunub. Jozefina ilə toylarından iki gün sonra, 1796-cı il martın 11-də Napoleon arvadı ilə vidalaşaraq müharibəyə gedib. 1796-cı il aprelin 9-da Bonapart qoşunlarını Alp dağlarından hərəkətə gətirib. Onun hərbi səfərlərinin çoxcildlik tarixinin məşhur müəllifi, isveçrəli general Jomini yazırdı ki, Napoleondakı hədsiz cəsarət və qorxaqlığa nifrət komandanlığa başladığı ilk günlərdən özünü büruzə verirdi: qərarqahı ilə ən təhlükəli, lakin qısa yolla Alp dağlarının məşhur dənizsahili “Karniz” dağ silsiləsini ötüb-keçmişdir.

“**Hərbi tarixçilər Bonapartın ilk döyüşlərini “6 gündə 6 qələbə” adlandıraraq bütöv bir vuruşma hesab edirdilər. Həmin günlərdə Napoleonun əsas prinsipi tamamilə aşkara çıxdı: böyük qüvvələri tez bir zamanda cəmləşdirmək, həddindən artıq mürəkkəb manevrlərə yol vermədən düşmənin qüvvələrini parçalayaraq bir strateji vəzifədən digərinə keçmək. Rəssam sözügedən qətiyyəti, şücaəti və döyüşlərdə qələbə qazanmaq ümidlərini açıq-aşkar təsvir edib. Əlbəttə, əsl hərbiçilərə xas keyfiyyətlər ona həqiqi qələbə qazandırır.**

...Yemək otağında Napoleon və xanımı Jozefinaya məxsus çini qablar, daş-qaşlarla işlənmiş gümüş qaşiq-bıçaq dəstləri yer tutur. Ən maraqlı əşyalar isə məhz üzərində imperator və arvadının təsvirləri olan çay dəstləridir. 1802–1803-cü illərdə hakim ailənin xüsusi sifarişilə hazırlanmış bu çay dəstinin üzərindəki nəbati ornamentlərdə Napoleon və Jozefinin portretləri əks olunub.

Yemək otağından dəhliz vasitəsilə bilyard otağına keçilir. Burada Bonapartın sevdiyi bilyard stolu yer alır. Müvəqqəti dincəlmə zalı isə musiqi salonu ilə yanaşıdır. Məlumdur ki, Napoleonun musiqi zöv-

qü çox güclü idi və bu salsonda mümkün qədər çox dincəlməyə üstünlük verirdi. Musiqi otağında 2 ədəd qədim royal və ud aləti saxlanılır. Otağın sağ divarında rəsm əsərləri, sağ və sol künclərində isə qədim yunan riyaziyyatçıları-nın büstləri qoyulmuşdur. Bu da riyaziyyat elmlərinə güclü marağına və yunan riyaziyyatçı alimlərinə xüsusi rəğbətə təzahürüdür.

Birinci mərtəbədəki mənzillərin bəzək elementləri orijinal xarakterlidir: imperatorun istirahət və yataq otağı ilə başlayır. Burada onun yataq dəsti nümayiş etdirilir. Xüsusi zövqlə hazırlanmış yataq dəsti enli və nisbətən hündür çarpayı, stol-stullar və divandan ibarətdir. Çarpayının başlıqları kiçik ölçülü ağacdan yonulma insan təsvirli heykəltarəşliq elementləri ilə bəzədilib.

"Alp dağlarından keçərkən".
Rəssam Luis David



“ Napoleon öz dövründə 60-a yaxın böyük və kiçik döyüşlər keçirmişdir. Bu, sayca Makedoniyalı İsgəndər, Hannibal, Sezar və Suvorovun apardığı vuruşmalardan müqayisəolunmaz dərəcədə çoxdur. 1794-cü il 14 yanvar tarixli qərarla Napoleon Bonaparta briqada generalı rütbəsi verildi. Bu zaman onun 24 yaşı vardı...

imperatorun yanına axışib gələn əsgərlərin coşqun təbrik sədələri altında geniş düzəngahla keçib-gedirdi. Bu döyüşdə 15000-ə yaxın rus və Avstriya əsgəri öldürülmüş, təxminən 20000 əsir alınmış, düşmən artilleriyası, demək olar ki, bütünlüklə ələ keçirilmişdi. Rəssam bu tabloda Bonapartın öz silahdaşları ilə məsləhətləşmələrini qrafik üslubda ustalıqla işləmişdir.

Napoleonun tarixi karyerasında ikinci böyük müharibəsi – Misir səfəri xüsusi yer tutur. Bu cəhd Fransanın müstəmləkə istilaları tarixində də müstəsna rol oynayır. Misir səfəri – 50 dərəcə isti və daha artıq dərəcədə yandırıcı günəşin altında gedən müharibə üçün, ucu-bucağı görünməyən susuz və kölgəsiz qızmar qum səhralarını keçməkdən ötrü dözümlü adamlar seçməli idi. 1798-ci il mayın 17-də hər şey hazır idi: Bonapartın donanması Tulondan yola düşdü. Artilleriya ilə birlikdə 300 min nəfərlik ordu yerləşdirilmiş böyüklü-kiçikli təqribən 350 gəmi və barka, demək olar ki, bütün Aralıq dənizini keçdi. Demək lazımdır ki, misirşünaslıq tarixində Bonapartın səfəri çox böyük rol oynamışdır. Bəşər sivilizasiyasının ən qədim ölkəsini elm aləmi üçün ilk dəfə, demək olar ki, onunla gələn alimlər kəşf etmişlər. Misir səfərindən zəngin qənimət-



İmperator ailəsinə məxsus
süfrə çay dəsti (1802–1803-cü illər)

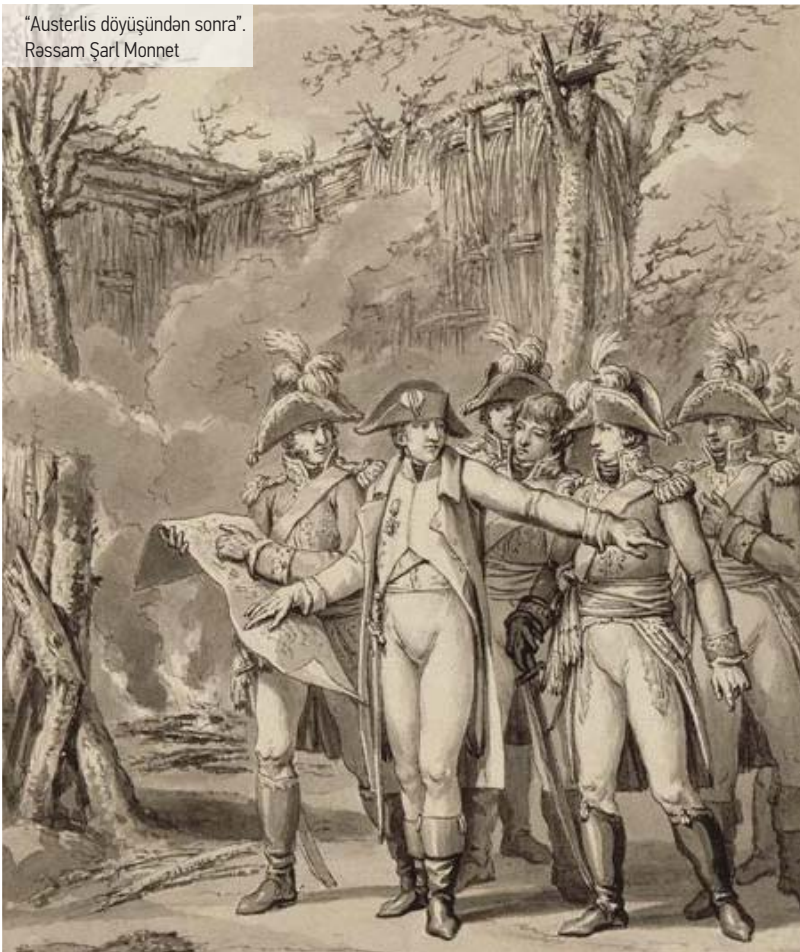
lə qayıdan Bonapart özü ilə gətirdiyi əntiq əşyaları evində yerləşdirdi. Silahların saxlandığı otaq da həmin qəbildəndir. Belə ki, burada Misir səfəri zamanı əldə edilən və ona hədiyyə verilən xəncərlər mühafizə olunur. Sonluğu və qını qızıldan işlənmiş polad xəncərlər Şərq silahlarının ən nəfis və gözəl nümunələri sayılırdı. Kəsər hissəsi və qını üzərində müxtəlif bəzək elementlərindən ibarət döyülmüş ornamental təsvirlər xəncərlərə xüsusi gözəllik verir. Nümayiş etdirilən bu cür silahların sayı 6 ədəddir.

Silahlar saxlanılan məkandan sonra imperatorun xanımı Jozefinanın otağıdır. Burada ona məxsus istirahət otağı, daha sonra isə yataq otağı yerləşir. Çarpay, dəyirmi masa və ətrafında qu quşu təsvirindən xüsusi zövqlə işlənmiş oturacaqlar, çarpayının başı üzərindəki yunan ilahəsi heykəlciyi sanki bir-birini tamamlayır.

Qeyd olunduğu kimi, gənc general Napoleon gözlənilməz yüksəlişindən azacıq sonra, terror zamanı edam olunmuş general Boqarnenin dul arvadı Jozefinanı ilk dəfə görərək ona vurulub. Ondan altı yaş böyük, həyatı boyu çoxlu eşq macəraları yaşamış Jozefina Boqarne təzəcə tanış olduğu Bonaparta elə də coşqun hisslər bəsləməirdi. Jozefinanı bu işə maddi maraq sövq eləmişdi, çünki Napoleon diqqət mərkəzində idi və artıq mühüm vəzifə tuturdu. Gözlənilmədən eşq azarına tutulan Bonapart da dərhal toy tələb edir və evlənilir. Napoleona həsr olunmuş və məşhur bibliograf Kirheyzen, habelə digər mütəxəssislər tərəfindən qeydə alınmış 200 minə yaxın əsər içərisində Jozefina ilə və ümumiyyətlə, qadınlarla əlaqələrinə dair külli miqdarda ədəbiyyat vardır. Onun Jozefinadan sonra ikinci arvadı avstriyalı Mariya-Luiza, daha sonra xanım Remüzə, aktrisa madmazel Jorj, qrafinya Valevskaya ilə münasibətləri ev-muzeyində nümayiş olunan rəsm əsərləridə açıq-aydın əks olunmuşdur. Hər bir xanıma məxsus avtoportret otaqlarda sərgilənir. Napoleonun yalnız Mari-Luizadan bir oğlu olmuşdur. Bu, gələcək Roma kralı II Napoleon (1811–1832) olub.

...İkinci mərtəbə müvəqqəti ekspozisiya zallarından, ev-

"Austerlis döyüşündən sonra".
Rəssam Şarl Monnet



muzeyinin sənədləri və zinat əşyalarının saxlandığı otaqlardan ibarətdir.

Jozefina daim qalanı zinatlandırməkdə və park ərazisini genişləndirməkdə idi. Həyətdəki park 6 hektar ərazini əhatə edir. Xanım bu parkda çoxlu sayda incəsənət əsərinin yerləşdirilməsinə nail oldu: burada heykəllər, kiçik abidələr, süni yaradılmış çay və şalələ var.

Beləliklə, Fransa memarlıq abidələrinə diqqətlə nəzər yetirsək, tarixi yadigarların inşa olunanından bu günə qədər keçdiyi yolu uğurlu saymaq olar. Ona görə ki zaman-zaman hakimiyyətdə olan kral və imperatorlar Fransada maddi-mədəni irsin qorunmasına və gələcək nəsillərə çatdırılmasına hər vaxtlə çalışmışlar. Bunun nəticəsidir ki, ölkənin

muzey və ev-muzeylərindəki ekspozisiyalarda çoxlu sayda zəngin maddi mədəniyyət nümunələrinin nümayiş etdirilməsi ilə mühüm elmi və praktik nəticələrin əldə olunmasına şərait yaradıldığını müşahidə etmək mümkündür. ♦

Anar Ağalarzadə,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru



Samançı oğlu milyonçu...



Sovetlər dövründə qadağan edilən mövzulardan biri də Azərbaycanda neft milyonçularının xeyriyyəçilik işlərinin araşdırılması idi. İmperiyanın ideoloqları "istismarçı" damğası vuraraq ölkənin, millətin inkişafında böyük xidmətlər göstərmiş həmin şəxsləri ləkələməyə çalışırdılar. Amma XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq bu mesenatlar əməlləri ilə millətin yaddaşına elə həkk olundular ki, sovet ideoloqları onları tarixdən silməyə nail olmadılar. Belə şəxsiyyətlərdən biri də milyonçu – mesenat Ağsa Musa Nağıyev idi.

Arxivlərdə, eləcə də tarixi kitablarda Ağsa Musa Nağıyevin iri neft maqnatı olması və onun tikdirdiyi binaların sonrakı taleyi haqda çox səthi və qısa məlumatlar verilib. Xeyriyyəçiliyi haqqında isə bir kəlmə də yazılmayıb.

Lakin müstəqillik illərində, elə ondan əvvəl də bu sahədə müəyyən tədqiqat işlərinin aparıldığı məlum idi. Xalq arasında, məclislərdə, müəyyən mərasimlərdə Hacı Zeynalabdin Tağıyev, Şəmsi Əsədullayev, Ağsa Musa Nağıyev, Murtuza Muxtarov və s. milyonçu – xeyriyyəçilərin adları həmişə böyük hörmətlə yad edi-

lirdi. Bakının inkişafında, xüsusilə millətin maariflənməsi sahəsində misilsiz xidmətlər göstərdikləri barədə dönə-dönə danışır, ruhlarına dualar oxunurdu.

Müstəqillik illərindən başlayaraq bu görkəmli şəxsiyyətlərin həyat və fəaliyyəti, onların Azərbaycan xalqı qarşısında xidmətləri barədə yazılar dərc edilməyə, tədqiqatlar aparılmağa başlandı. Bu sahədə A.M.Nağıyev adına "Milli Dəyərlərin Qorunması" İctimai Birliyinin sədri, milyonçunun nəvəsi və tədqiqatçısı Dilarə xanım Nağıyevanın zəhməti xüsusi qeyd edilməlidir.

– Dilarə xanım, çox zaman tanınmış insanlar, millət qarşısında tarixi xidmətləri olan adlı-sanlı şəxsiyyətlər haqqında rəsmi məlumatlar quru, statistik xarakter daşıdığından oxucuda geniş təsəvvür yaratmır və onlar sıradan biri kimi qəbul edilir. Belə də olur ki, xalqın sevgisindən, rəğbətindən doğan hisslər nəticəsində o qədər də real olmayan müxtəlif əhvalatlar, hekayələr, hətta baməzə lətifələr də dillərdə dolaşır. O cümlədən tədqiqatçısı olduğunuz babanız Ağa Musa Nağıyev barədə də...



Dilarə Vəliyeva

– Ağa Musa Nağıyev 1849-cu ildə Biləcərində, samancı Nağı kişinin ailəsində doğulub. Dörd qardaşdan biri olub. Ailə kasıbçılıqla, çətinliklə yaşayıb. Qardaşlarından bir qədər fərsətlisi olan Ağa Musa 11 yaşında ikən şəhərə üz tutub gəmi limanında hamballıq edir. Onun uşaqlıq

illərindən danışanlar söyləyirlər: elə olurdu ki, o, iki saat işləyirdisə, yorulub yerdə uzanır, saatlarla yatırdı. Uşaq idi, hələ sümükləri bərkiməmişdi, bel fəqərəsi ağır palanın altında davam gətirə bilmirdi. Odur ki qazancı da az olurdu. Buna baxmayaraq həmin qəpik-quruşa çörək, bir qədər qənd alıb evə gətirəndə, anasının necə sevindiğini görəndə qururlanır, özünə inanmağa başlayırdı. Bir müddət beləcə işləyir, əlinin qabarı, ayaqlarının döyənəkləri hesabına qazandığı puldan qəpik-qəpik qənaət edib kiçik torpaq sahəsi də alır. O zaman Musa ağlına da gətirə bilməzdi ki, vaxt gələcək, çətinliklə topladığı qəpiklər hesabına aldığı kiçik torpaq sahəsində quyu qazdırarkən su əvəzinə neft fontan vuracaq və bu neft fontanı onu Bakının ən varlı milyonçularından, iri məqnatlarından birinə çevirəcək.

– İşlədiyiniz "Ağa Musa Nağıyevin xeyriyyəçilik və ictimai fəaliyyəti" elmi mövzuda maraqlı məlumatlara rast gəlirik; məsələn, Ağa Musa Nağıyevə məxsus təkcə Binəqədi neft mədənlərində hasil olunan neftin 1900-cü ildə 10 milyon puda, 1904–1908-ci illərdə isə 12.328 milyon puda çatmasından, bu mədənlərdə 800 nəfərədək fəhlənin çalışdığından yazırsız. Yəqin ki, müəyyən tarixi mənbələrə, arxiv materiallarına əsaslanırsız...

– Əlbəttə, deyim ki, mənim başçılıq etdiyim "Milli Dəyərlərin Qorunması" İctimai Birliyinin işi təkcə Ağa Musa Nağıyevin həyat və fəaliyyətinin tədqiqi ilə məhdudlaşmır, biz o dövrün digər görkəmli şəxsiyyətlərinin, milyonçuların, xeyriyyəçilərin, ziyalıların fəaliyyətini də araşdırır, ictimaiyyətə məlum olmayan faktları aşkarlayırıq. Sadələdiyiniz faktlar Bakı Qəza Komitəsinin materiallarında var. Təəssüf ki, bu barədə nə Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasında, nə də tarix kitablarında bir cümlə də yazılmayıb. Eləcə də Ağa Musa Nağıyevin Azərbaycan neft sənayesinin inkişafında xidmətlərinin, sahibkarlıq, habelə xeyriyyəçilik və ictimai fəaliyyətinin tədqiqi diqqətdən kənarda qalıb. Biz düşünrük ki, tariximizin daha bir qaranlıq sə-



Oğlu İsmayıl Nağıyev

hifəsinə həqiqət işığı salmaq baxımından, həm də bu insanların əməlləri müqabilində onların ruhu qarşısında heç olmasa mənəvi borcumuzu ödəmiş olarıq. Eyni zamanda vətəndaşlıq mövqeyi baxımından bu bizim üçün vacib bir vəzifədir.

– Kitabda həmçinin Ağa Musa Nağıyevin varislərinin sovet repressiya illərində məruz qaldıqları ağır həyat tərzindən, mesenatların varislərinin başına gətirilən müsibətlər, sıxıntılar, həbslərdən danışılır. Mənə elə gəlir ki, bəzi məqamların açıqlanmasına ehtiyac duyulur...

– Bildim nə deyirsiniz... Mən Ağa Musa Nağıyevin bilavasitə doğma nəvəsi deyiləm.

Atam Fərəc kişi Ağa Musanın qardaşı oğludur. İsmayıl bəy 1902-ci ildə rəhmətə gedəndən sonra Ağa Musa qardaşı Ağəlinin oğlu Fərəc oğulluğa götürür. Atam onun yeganə varisidir. Mən özümün və bacım Solmazın varisliyi ilə bağlı məhkəmə qərarını əldə etmişəm. Ağəli oğluna Ələsgər adı qoymuşdu. Fərəc adını isə ona Ağa Musa verib. "Fərəc" sözü ərəb dilində kədərdən sonra gələn sevinc deməkdir. Atam ailənin beşinci övladı olub. Qardaşları onun əmgəyinə iynə batırıb öldürmək istəyiblər ki, Ağanın var-dövlətinə onlar sahib çıxsınlar. Belə olub ki, 1919-cu ildə Ağa Musanın varidatı, 1924-cü ildə isə tikdirdiyi bütün mülklər əlindən alınıb.

İndi çalışırıq ki, öz vərəsəlik hüququmuzdan istifadə edərək əmlakın heç ol-



Bakının mərkəzində
Ağa Musa Nağıyevin evi



"İsmailiyyə"



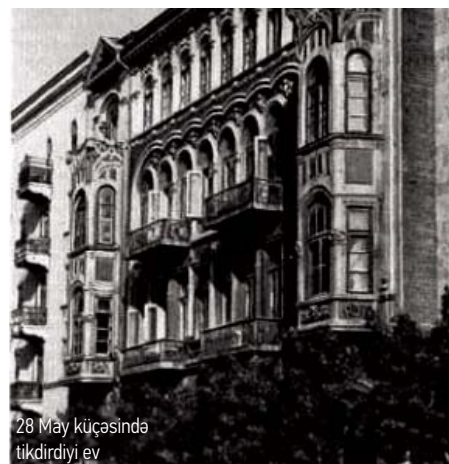
Musa Nağıyevin
tikdirdiyi hospital



Musa Nağıyevin
tikdirdiyi xəstəxana



Rəsul Rza küçəsində
tikdirdiyi ev



28 May küçəsində
tikdirdiyi ev



28 May küçəsində
tikdirdiyi ev



Nizami küçəsində
tikdirdiyi ev

Ağa Musa Nağıyevin Bakıda tikdirdiyi binalardan bir neçəsini sadalayım ki, nəsilərin yaddaşında qalsın. Ağa Musa memar Ploşkonu 3 il İtaliyaya göndərir. Ploşko orada Avropa memarlıq incəsənətinin bütün sirlərini öyrənərək tikdiyi binalara Şərq üslubunu da əlavə edir. Bir çox binalarda islami ornamentlərdən istifadə edir, divarlarına Qurandan ayələri yazdırır. Binaların bəzilərinə bu sözləri oxuya bilərsiniz: "Oxumaq üçün Çinə də gedin". Məsələn, ən çox seçilən binalardan "İsmailiyyə", Ana və Uşaq Pediatriya İnstitutu, 28 May küçəsindəki əkiz binalar, həmin küçədə daha altı bina, o cümlədən Nizami küçəsindəki Şərq ornamenti ilə bəzədilən, bişmiş kərpiclə hörülən üçmərtəbəli bina, keçmişdə "Qış evi" kimi məşhur olan indiki Zabıtlar evi; ARDNŞ-nin binası, "Astoriya" mehmanxanası, hazırkı "Məhkəmə ekspertizası" yerləşən bina, ilk yeddimərtəbəli "Novaya Yevropa" mehmanxanası, "LUKOYL"un Bakı ofisinin yerləşdiyi bina, Realnı Məktəb, Dövlət İqtisad Universitetinin yerləşdiyi bina. 1898-ci ildə Bakıda kimsəsiz uşaqlar üçün Yetimlər evinin tikintisinə başlanılır. İlin sonunda məlum olur ki, toplanan vəsait azlıq edir. O zaman Ağa Musa Nağıyev və Şəmsi Əsədullayev ilk olaraq iri məbləğdə ianə verirlər. Ağa Musa eləcə də vərəmlə mübarizə üzrə "Qafqaz Cəmiyyəti"nin sədri olub. Oğlu İsmayıl vərəmdən dünyasını dəyişəndən sonra indiki Musa Nağıyev adına xəstəxananın binasını tikdirib ki, orada xəstələr müalicə olunsunlar. 1904-cü ilin maliyyə hesabatına görə, Ağa Musa Nağıyevin qızıl pul ilə yetmiş milyona yaxın varidatı olub. Saymaqla qurtaran deyil. Dediyim kimi, tikdirdiyi 98 binanın hər biri əsl sənət əsəridir.



masa müəyyən hissəsinə sahib çıxmaq. Əgər buna hüquqi yolla nail ola bilsək, ilk növbədə əlavə iki bina tikdirib Ağa Musanın vəsiyyətini yerinə yetirəcəyik. Ağa sağlığında Bakıda 98 bina inşa etdirmişdi. O vəfat edəndə deyib ki, "100 ev tikdirdiydim, yüz il yaşayardım". Həm də çalışırıq ki, küçələrin birinə Bakı üçün bu qədər iş görən xeyriyyəçi Ağa Musa Nağıyevin adı verilsin, "İsmailiyyə" binasının divarına onun xatirə lövhəsi vurulsun. Sonralar Ağanın sayagəlməz buruqları, 49 gəmisi, zavodları, fabrikləri olub. Özünün hasil etdiyi neftdən əlavə, bütün Bakı milyonçularının nefti onun Qaraşəhərdəki neftayırma zavodunda emal olunub.

– **Dilərə xanım, bəzən düşünürsən ki, XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində Bakı milyonçuları elə bil gözəl, yaraşıqlı binalar inşa etdirmək yarışına girmişdilər. İndi də həmin binalara diqqətlə baxanda o dövrdə tikilən imarətlərdə Şərqlə Qərb mədəniyyətinin uyarlı sintezini görmək olar. Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti bolşeviklər tərəfindən devrilməsəydi, bir neçə il**

ayaq üstə dura bilsəydi, neft milyonçuları Bakını dünyanın ən gözəl şəhərinə çevirərdilər...

– Elədir. Çox düz deyirsiniz. Uzun illər Bakıya yaraşlıq verən elə həmin binalardır. Milyonçular memarları Avropadan gətirərdilər. Amma Ağa Musa tikintiyə olan meylini atasının vəsiyyəti ilə izah edir. Atasına deyibmiş ki, oğul, Allah ev tikənin ömrünü uzun edər. Yadında saxla, nə qədər ev tikdirsən, ömrün bir o qədər uzanar".

Onu da deyim ki, Ağa binaların bir hissəsini qumarxanada udulan varlılardan alıb. Alışb yanan qumarbazların 70 min dəyərində olan binalarını 20 min manata endirmiş. İqtisadçı Fətulla Rüstəmbəyov həmişə onun yanında olarmış və dərhal bu alış-veriş sənədləşdirirmiş. Bu da həqiqətdir ki, Ağa sonra həmin binaları elə onların özünə qat-qat yüksək qiymətə satıb. Bunun da mənası vardı...

Bakının on bir milyonçusundan ən varlısı Ağa Musa Nağıyev idi. Vərəsəlik aktında onun 413 milyon qızıl pulunun olduğu göstərilir (Fərəc Nağıyevin arxiv

sənədləri). Hazırda 77 milyon qızıl pulu İsveçrə bankında, 314 milyonu İngiltərə banklarındadır.

– **Ailə həyatı çox keşməkeşli olub, deyirlər. Müsəlman kişilərinə xas xüsusiyyətlər ondan da yan keçməyib...**

– Ağamusa bakılı Kərbəlayi Cəfər qızı Ümmə Səlmə ilə ailə qurub. Oğlu İsmayıl rəhmətə gedəndə anasını onun cənazəsinə yaxın buraxmadığından Ruqiyyə xanım Ağadan üz döndərüb. Ağa İsmayılı Kərbəladə dəfn edib.

Murtuza Muxtarovla Zərgərpalan döngəsində Ağa Musanın ikimərtəbəli binası vardı, Ruqiyyə xanım orada qalırdı. Bacısı oğlanları ona qulluq edirdilər. Həmin oğlanlardan biri kosmonavtika sahəsində şöhrət qazanmış general Kərim Kərimovun atası idi.

– **Deyilənə görə, Ağa Musanın Yelizaveta Qriqoryevna adlı məşuqəsi olub. Bu səbəbdən xanımı ondan üz döndərrib...**

– Gözəl qadınların vurğunu olub da... Amma seyid qızını ovcunun içində saxlayıb. Həmin Liza haqqında danışmaq istə-

Ağa Musa Nağıyevin
hayat yoldaşı



Uşaqları İsmayıl və Banu



Nəvəsi Banin

mirəm. Günahı deyənlərin boynuna. Danışılar ki, o sonradan Ağa Musanın kürəkəni Şəmsi Əsədullayevin oğlu ilə görüşməyə başlayıb. İkisi əlbir olub Ağanın balışının altından seyfın açarına kimi oğurlatdırıblar. Ağanı neçə dəfə qarət ediblər. Liza hər qonaqlığa gedəndə üstündə 700 qram daş-qaşı, zینət əşyaları olarmış. Liza çox gözəl imiş. Ağa Musa onu Dumada öz xanımı kimi təqdim edirdi. Ağa rəhmətə gedəndən sonra gürcü-yəhudi qardaşları ona zəng edib deyirlər ki, var-dövlətin çoxdur, sənin başını yeyərlər, gəl bizim yanımıza. Onlar Lizanın nəyi vardı əlindən aldılar. Təzədən Bakıya qayıdıb qoca bir yəhudi kişi ilə yaşamağa başladı. Taleyin gərdisinə bax ki, o qadın 1968-ci ildə Təzəpir məscidinin yaxınlığında yoxsulluq içində öldü.

– *Ağanın həddindən artıq xəsisliyi barədə söhbətlər dolur. Yoxsullara əl tutmaqla*

da arası olmayıb. Deyirmiş ki, atam-atam, Allah məsləhət bilsəydi, ona da var-dövlət qismət edərdi...

– Qənaət olmayan yerdə dövlət də ola bilməz. Ağa deyirmiş ki, 99 qəpiyin üstünə 1 qəpiyi qoymasın, 1 manat düzəlməz. Deyirlər, guya Ağa xəsisliyindən oğlunu müalicə etdirməyib. Bu, ağ yalandır. İndi QİÇS-in, xərcəngin müalicəsi olmadığı kimi, o vaxtlar da vərəmin müalicəsi yox idi.

“ **Ağa Musa Nağıyev mühafizəçi saxlamayıb. Bunu israfçılıq hesab edirdi. Belə də olub ki, sifarişlə qoçular onu girov götürüb şəhər kənarında bir zirzəmidə saxlayıblar. Azad olunması üçün 100 min manat tələb edir, əks təqdirdə onu öldürəcəkləri ilə hədələyirlər. Ağa Musa hər bir çətin**

vəziyyətdən çıxmağı bacaran çox tədbirli adam idi. O, qoçulara deyir: "Öldürsəz, bu pul da əlinizdən çıxacaq". Axırda cəmi 10000 manat verməklə canını qurtarır.

Ağa Musa Nağıyev xeyriyyə axşamlarının birində məcməyiyə ianə olaraq kiçik bir məbləğ qoyur. Pulun azlığını görən həmkarlarının baxışları nəzərindən yayınmır. "Nəsə qaydasında deyil?" – deyə nəzakətlə soruşur. Eşidəndə ki, bir az əvvəl oğlu İsmayıl böyük məbləğdə pul ianə verib, özünü o yerə qoymayıb hazırca-vablığını onlara nümayiş etdirir: – "Təəcübü nə var ki, verər də, axı o, milyonçu Ağa Musanın oğludur, mən kiməm ki, səmansatan Hacı Nağının oğlu".

– **Dilarə xanım, məlum olub ki, Ağa Musa Nağıyev heç hərfləri tanımayıb. Buna adamın inanmağı gəlmir...**

– Fərasət məsələsi Ağa Musada da, Tağıyevdə də Allah vergisi idi. Tağıyev imza atanda üç dənə xətt çəkirmiş, Ağa Musa güclə "A" və "N" hərflərini yazmağı bilirmiş. Bisavad olublar bizim milyonçular...

– **Dilarə xanım, Nağıyevlər ailəsinin repressiya olunduğu illəri xatırlayırsız?**

– Bəli, atam rəhmətə gedənədək ancaq onu deyirdi ki, çox araşdırmayın. Mən Dərbənddə anadan olmuşam. Bir qardaşım Şəkiddə (Nuxada), bir qardaşım Aşqabadda, digər qardaşım bacım Bakıda doğulublar. Nağıyev fəmiyləsini daşıyanlara iş verilmirdi. Mən 1968-ci ildə kommunist partiyası sıralarına daxil oldum. 1975-ci ildə Mərkəzi Komitəyə çağırılıb sorğu-suala tutdular, axırda dedilər ki, sən kapitalist nəvəsisən, özün də partiya sıralarına "soxulmusan"...

– **Gərək ki, dediniz, banklardakı qızıl pullar sizin atanızın adına qoyulub. Almaq məsələsi nə yerdə qaldı? Bir şey aldə etdiniz?**

– Pullar həm atamın, həm də Ağanın öz adına qoyulub. Kodu tapmaq, bankı tapmaq lazımdır. Mən İsveçrə bankından başlamaq istədim. Dedilər ki, İsveçrədə 150 bank var, 1917-ci ilə qədər ora gedən



pulları axtarılıb tapmaq çox müşkül işdir. Bir tarixçi mənə bildirdi ki, Ağa Musanın əlində 314 milyon qızıl pulu qalanda İsveçrə bankına qoymaq istəyib, lakin sonradan London bankında yerləşdirib. Atam bizi qoymurdu o pulların adını çəkək, bankın adını da, kodu da bildirdi, amma qorxurdu deməyə. Atamı o zaman tutub aparıblar. Oradan qayıdanda kişi dəli kimi deyirmiş ki, "Məni cımcıqlayın, görüm sağam?" Pul la görə çağırılıbmış. Atam həm aktyor, həm rejissor, həm də rəssamlıq təhsili alıb, teatr direktoru olub. Bacım danışır ki, Mircəfər Bağirovun vaxtında evimizdə qara radio var idi, atam radionu göstərilib işarə edirdi ki, susun. Kapitalistlərin evinə belə şeylər qoyulurdu.

– **Bakıya Şollar suyunun çəkilməsi ilə bağlı fikirlər də müxtəlifdir...**

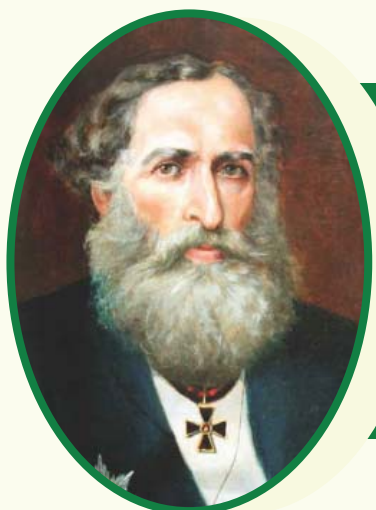
– Şollar suyunun çəkilişində 33 milyon manat lazım imiş. O pulun 75 faizini Ağamusa verib. Amma bunu çıxıblar Dumanın seçilmiş nümayəndəsi Tağıyevin

adına. Tağıyev bu işə Dumada təkən verib. Allah hamısına rəhmət eləsin. Məzarları nurla dolsun. Onlar xeyirxah əməllərinə görə həmişə Azərbaycan tarixində yaşayacaqlar.

Ağamusa 1919-cu il martın 4-də rəhmətə gedib. Vəfatından 80 il sonra – 1998-ci ildə dördüncü dəfə qəbrinin yerini dəyişiblər. Ağamızın ruhunu nə vaxtaca narahat edəcəklər? Fikirləşdik ki, Kərbəlada, oğlu İsmayılın məzarının yanında dəfn edilərsə, bir neçə ildən sonra tamamilə unudular. Qərara gəldik ki, sümüklərini yığıb doğulduğu Biləcəridə dəfn edək. Xırdalanlı xeyriyyəçi Hacı Əvəz bütün dəfn xərcini, məzarının üstünün götürülməsi ilə bağlı işləri öz üzərinə götürdü. Ağa Musa Nağıyevi Biləcəri məzarlığında torpağa tapşırıdım. Həmin 25 dekabrı Ağanın ad günü kimi qəbul etdik... ♦

Saminə Hidayətqızı

Mirzə Kazımbəyin “Türk–tatar dilinin qrammatikası” əsərinin nəşrlərinə ümumi baxış



Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Əlyazmalar İnstitutunda orta əsrlər Şərq əlyazmaları toplanır, sistemləşdirilir, mühafizə edilir və dərc olunur. Hazırda institutda Azərbaycan, türk, özbək, fars və ərəb dilində 40 000-ə yaxın sənəd var. Onlardan 11 000-dən çoxu qədim əlyazmalardır. Bu mətnlər bizə orta əsrlərdə azərbaycanlıların tibb, astronomiya, riyaziyyat, poeziya, fəlsəfə, hüquq, tarix və coğrafiya kimi elm sahələri barədə hansı fikirdə olduqları haqda çox geniş məlumat verir.

İnstitutun əsası 1924-cü ildə Bakıda Ümumazərbaycan Regional Konqresi keçirilən zaman qoyulub. Konqres qədim əlyazmalara və nadir kitablara həsr olunan şöbəyə malik elmi kitabxana yaratmağı qərara aldı. Əvvəl bu kitabxana Azərbaycanın elmi tədqiqat cəmiyyətinin bir hissəsi idi. Sonralarsa o, Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutuna birləşdirildi.

1955-ci ildə əlyazmalar şöbəsi Müstəqil Elmi Tədqiqat Mərkəzinə, sonralar isə Əlyazmalar İnstitutuna çevrildi. Institutda olan qədim əlyazmaların çoxu Abbasqulu ağa Bakıxanov, Mirzə Fətəli Axundov, Əbdülqani Əfəndi Xalisəqarizadə, Hüseyn Əfəndi Qaibov, Bəhmən Mirzə Qacar və Mir Möhsün Nəvvab daxil olmaqla XIX əsr və XX əsrin əvvəllərində yaşamış görkəmli düşüncə sahiblərinin xüsusi toplusundan alınıb. İnstitut bu günə

qədər də bütün Azərbaycan ərazisindən əlyazmalar, tarixi sənədlər və nadir kitablar toplamaqla məşğuldur.

Yuxarıda adlarını sadaladığımız bir neçə qədim mətn Əlyazmalar İnstitutunda mövcud olan nadir əlyazma əsərlərinin çox kiçik bir hissəsidir. Son iki yüz il ərzində yaşayıb-yaratmış Azərbaycan ziyalılarının yazılı irsi də böyük əhəmiyyət kəsb edir. İnstitutda həmçinin A.A.Bakıxanovun “Qanuni Qüdsi” (Tiflis, 1831), Mirzə Kazımbəyin “Tatar əlifbası kitabı” (Qazan, 1839), Həsən ibn Mehdiyin “Ana dili” (Təbriz, 1894), Mirzə Şəfi Vazehin “Müntəxəbatı-Türki” (Təbriz, 1855), Mirzə Həsən əl-Qədərinin “Məşhur Qafqaz və Azərbaycan şairlərinin şeirlər toplusu” (Leypsiq, 1867), “Dağıstan tarixi” (Sankt-Peterburq, 1894) və Həsən Bəhərlinin “Azərbaycan tarixi” (Bakı, 1921) kimi daşbasma və litoqra-

fiyalar (köhnə çap kitabları) da var (1). Onların əsərləri dünyanın bir çox əlyazma xəzinələrində, kitabxanalarında, o cümlədən AMEA-nın Əlyazmalar İnstitutunda mühafizə olunur.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda, müxtəlif arxivlərdə mühafizə edilən çap kitabları arasında Mirzə Kazımbəyin "Türk-tatar dilinin qrammatikası" əsəri də vardır. İnstitutda bu əsərin iki nüsxəsi qorunub saxlanılır. Birinci ilkin nüsxə 1839-cu ildə Kazanda nəşr olunan "Türk-tatar dilinin qrammatikası", ikinci isə 1846-cı ildə yenidən nəşr olunan "Türk-tatar dilinin ümumi qrammatikası" adlanır.

Adətən, Mirzə Kazımbəyin "Türk-tatar dilinin qrammatikası" adlı əsərini Azərbaycan dilinin ilk qrammatikası adlandırırlar (2, sah. 33). Mirzə Kazımbəyin dilçi alim kimi fəaliyyətinin başlıca məziyyətlərindən biri onun türk dili ilə məşğul olması və bu dilin qrammatik əsaslarını yazıb hazırlamasındadır. O vaxt türk dilinə elə ciddi önəm verilmirdi. Kazımbəy əsərinə başladığı dövrlər türk ləhcələri və dilləri dövrlərini əhatə edir. Bu dövr daha çox türk dillərinin tam diferensiasiyası, müstəqil dillər kimi özünəməxsus ədəbi dil xüsusiyyətləri qazanmadığı bir dövrdür. Hətta o zamanlar Rusiya imperiyasında əksər türk dilləri "Tatar" və ya "Türk-tatar" adlı vahid dilin ayrı-ayrı dialektləri kimi qəbul olunurdu. Azərbaycan dilinin tarixi ümumilikdə türk dili tarixinin bir hissəsi olduğundan dilin inkişaf mərhələlərinin hər bir pilləsinə bələd olmaq üçün yenə də türk dilinin tarixinə söykənmək gərəkdir. Mirzə Kazımbəy türk dilinə dair tədqiqatlarını bu sahəyə dilçilikdə diqqət yetirilmədiyi bir dövrdə başlayıb. "Türk-tatar dilinin qrammatikası" əsəri Azərbaycan türkcəsinin qrammatikası ilə bağlı yazılmış sonrakı dövrün tədqiqatları üçün açar rolunu oynadı. Bu əsərin digər kulturoloji dəyəri də tədqiqatın Avropa səpkisində yazılmasındadır. Ondan 1921-ci ildə Jan Denin "Türk dilinin qrammatikası" əsərinin nəşrinə qədərki dövrdə Avropa universitetlərində əsas istinad ədəbiyyatı kimi istifadə olunurdu. Əvəzsiz tədris vəsaiti sayılan bu əsər 1848-ci ildə alman alimi Senker tərəfindən alman dilinə tərcümə olunaraq Leypsiqdə nəşr edilmiş və Avropada fəxri yer tutmuşdu. Əsərdə Mirzə Kazımbəy "Azərbaycan dili" terminini ilk dəfə elmi surətdə əsaslandırmış və "Azerbican" formasında elmi dövrəyə daxil etmişdir. Bu "qrammatika" sayəsində nəinki rus, hətta Qərbi Avropa şərqşünaslarının, müəllimlərinin və Şərq dilləri mühazirəçilərinin parlaq pleyadası yetişdirildi. Əsər indi də öz elmi aktuallığını qoruyub saxlamışdır. Dünya türkoloqlarının tez-tez istinad etdikləri bir mənbəyə çevrilməsi də onun elmi dəyərinin göstəricilərindəndir.

Bu çap əsərinin hər iki nüsxəsinin tədqiqi zəruridir.

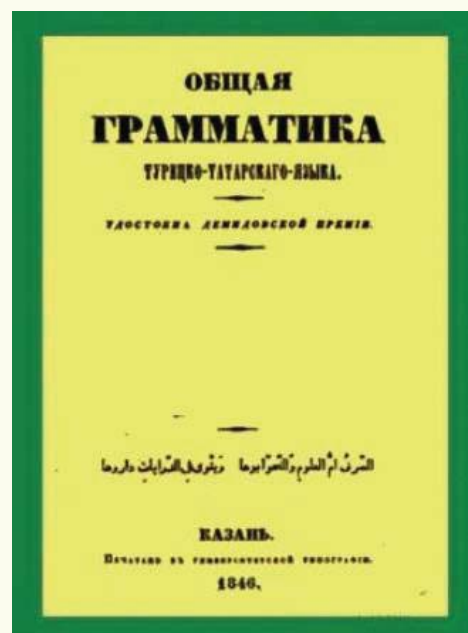
Hər iki nüsxədə müxtəlif dəyişikliyə yer verən Kazımbəy hətta müxtəlif məqamlara dair ziddiyyətli baxışlarını, öz fərdi münasibətini ikinci nəşrin ön sözündə bildirib.

Kitabın birinci nüsxəsi 523 səhifədən ibarətdir. Cildi yaşımtil rəngdə, kartondur. Özəyi isə qəhvəyi rəngdə dəridir. Bu çap kitabının təxminən Mirzə Muxtarov adlı şəxsə aid olduğu göstərilir. Daha sonra Yaqub Əliyev adlı şəxs həmin adın üstündən qırmızı qələmlə xətt çəkərək kitabın ona məxsusluğunu toplunun əvvəli və sonunda yazmaqla bildirmişdir. Bütün bunlar, təbii ki, mübahisəli olaraq qalır. Kitab mündəricat və 3 hissədən ibarətdir. 1-ci hissə 7, 2-ci hissə 11, 3-cü hissə isə 3 fəsilədən ibarətdir.

Kitabın II nüsxəsi naqisdir. Cildi sarımtıl rəngdə, kartondur. Özəyi isə açıq-qəhvəyi rəngdə parçadır. Hər iki nüsxə iki dəfə səhifələnmişdir. Birinci səhifə ön sözdən başlamış mündəricatdakı rum rəqəmləri ilə sıralanmışdır. İkinci sıralanma isə ərəb rəqəmləri ilə əsərdən başlanmışdır.

Birinci nüsxənin 2-ci hissəsinin 7-ci fəslində feilin şəkil kateqoriyalarından biri olan güman və ya şərt şəkli öz yerini tutur. Burada güman və ya şərt şəkil kateqoriyalarına aid nümunələr göstərilmişdir: əgər buyursaydın, mən yazardım. Если ты приказал бы, то я бы писал (3, sah. 300).

İkinci nüsxədə Mirzə Kazımbəy növbəti dəyişikliklər edərək feilin şəkil kateqoriyalarının yeni bir formasını əlavə etməklə qrammatikanı daha da zənginləşdirib. Kateqoriyaya daxil olan aydınlaşdırma forması 256-cı səhifədə yer alıb. Bir nümunədə bu formanın müəllif tərəfindən verilən şərhinin gedişatına orijinalda nəzər yetirək. "Когда вы были в Лондоне, я занимался учением в Париже" это значит, что ни вы не знали в то время о моих занятиях в Париже, ни я не знал о вашем пребывании в Лон., и что это объянилось после (4, sah. 257). Çox aydın, anlaşıqlı bir "dildə" oxcuya öz fikrini bəyan etmişdir. Aydınlaşdırma formasının bu nümunəsini dilimizə çevirəndə Kazımbəyin niyə məhz aydınlaşdırma formasını da kateqoriyaya əlavə etdiyinə zəruriliyinin bir daha şahidi olur. "Siz Lon-



donda olanda mən Parisdə təhsil alırdım” – buradan aydın olur ki, o vaxtı mənim Parisdəki təhsilim sizə və sizin Londonda olmağınız da mənə bəlli deyildi. Bu, sonradan aydın oldu”

Birinci nüsxədə müəllif diqqətimizi türk dilində söz onlüklərinin olmamasına yönəldir. O, sözün bu formasını qoşma adlandırmağı daha uyğun hesab edərək bir sıra qoşma nümunələrini sadalayır: ötrü, üzrə, əvvəl, üçün, kimi, başqa, doğru və s. (3, sah. 356-357).

Həmin qoşmaların içində hallanmayanlar həqiqi qoşma adlandırıla bilər. Bunlar sıradakılardır: üçün, ilə, belə, bura, tək, dək, kimi, görə və digərləri. İsim və zərflərlə işlənən digər qoşmalar cümlədə sözünü kimi istifadə olunanda hallanmır. Ancaq ikinci nüsxədə yuxarıda verilmiş, müəllifin sadaladığı nümunələrin əynisini sözünü adlandırıb. Lakin bu dəyişikliyin heç bir şərhini verməyib (4, sah. 445).

Bir məqamı da nəzərə çatdıraq ki, Kazımbəy cümlələrdə sözlərin sonluğunu yarı qoyub, sonadək bitirmədən, qrammatikanı işləmişdir. Bu da öz növbəsində çapda dəyişilməyib. Cümlələr oxucular tərəfindən anlaşılıqlı olduğu üçün heç bir çətinlik yaratmır. Belə sonluqsuz sozlər, demək olar ki, hər üç səhifədən bir qarşımıza çıxır (*Грам. Шмидта с. 261, Чув. языка с. 261, Татар. наречиях с. 266, начерт. правил. Чув. языка с. 290, прош. соверш. вторым с. 295*).

Kazımbəyin qrammatikasının yeddinci fəslı saylara həsr olunub. Müəllif əsərində qeyd edir ki, türklər iki cür, sıfırlar və hərflərlə sayırlar. Bu fəsildə sayın üç növündən (bölgü, miqdar, sıra sayları) bəhs edərək göstərir ki, sadə xalq dilində “on üç” sayı uğursuz hesab

edilir, ona görə də azərbaycanlılar çox vaxt on üç əvəzinə “ziyədə” sözünü işlədirlər (4, sah. 100).

Vurğusu sonuncu hecayə düşən “səksən” sözü farsca “itsən” anlaşıldığı üçün ədəbi cinaslardan qaçmaqdan ötrü Kazımbəy bu türk mənşəli sözü farsca “həşdəd” sayı ilə əvəzləmişdir (5, sah. 79).

II nəşrdə şərti işarələrin çox az işlənməsi də gözəndən qaçmır. Azərbaycan, türk və tatar dillərində olan nümunələr elə əski əlifbadakı kimi qalır (4, sah. 228). Lakin bu dillərin feillərinin müxtəlif hal və təsərif nümunələri cədvəlində, ora salınmış formaların tələffüzünün yerləşdirildiyini görmək olur. Müəllif ön sözündə bu sözlərin tələffüzünün zamanların, feil formalarının (4, sah. 250-274) və feillərin müxtəlif cinsləri (4, sah. 156-179) barədə bəndlərdə rastımıza çıxacağını bildirib (4, sah. 6-7).

Demək olar ki, mətnlərin hər yerində xeyli dəyişikliklər vardır. Öncəki nəşrdə təkrar və izahlar çoxluq təşkil edirdi. İkinci nəşrdə isə bu təkrarların, izahların çoxunun yetərinə ixtisarını aydın şəkildə görürük. Alimin özünün də qeyd etdiyi kimi, tələbələr üçün çətin anlaşılan yerlərin izahı məqsədilə çox tez-tez bəzi əlavələr etməyə vadar olmuşdur (2, II).

Demək olar ki, Mirzə Kazımbəy “Общая грамматика турецко-татарского языка” əsərində bütövlükdə Azərbaycan dilinin qrammatik quruluşunun qədim və özəl cəhətlərini ətraflı, asan dildə oxuculara çatdırabilmişdir. Bu da təsadüfüdür ki, Azərbaycan dilçiliyinin müxtəlif sahələri üzrə aparılan, demək olar, bütün tədqiqat işlərində Kazımbəyin qrammatikası etibarlı və ilkin elmi mənbə hesab edilir. ♦

Ədəbiyyat:

1. F.Ələkbərli. www.alakbarli.aamh.az
 2. Y.Seyidov. Azərbaycan dilində söz birləşmələri. Bakı universiteti nəşriyyatı – 1992.
 3. Мирза Казем-Бек. Грамматика турецко-татарского языка. Казань – 1839.
 4. Мирза Казем-Бек. Общая грамматика турецко-татарского языка. Казань – 1846.
 5. A.Əlizadə. “Azərbaycan dilinin morfolojiyasının öyrənilməsində Kazımbəyin “Общая грамматика турецко-татарского языка”.
- Azərbaycan Elmlər Akademiyasının xəbərləri – 1994, № 1–4.

Резюме

Среди различных старопечатных книг, хранящихся в институте рукописей имени М.Физули при НАНА, имеется сочинение М.Казимбека “Грамматика турецко-татарского языка”. В институте также хранятся два издания сочинения. В оба издания он включал различные изменения. В предисловии ко второму изданию, выразил свою позицию по различным вопросам. Важность сочинения сохранила свою актуальность и в настоящее время.

Ключевые слова: Мирза Казимбек, грамматика, издание, транскрипция.

Summary

Among a variety of old printed books protected archives Institute of Manuscripts named after M.Fuzuli of the Azerbaijan National Academy of Sciences, there is a work of Mirza Kazembek “Turkish-Tatar Grammar”. Two editions of the work protect in Institute. In both editions he included various changes. In the preface to the second edition he expressed his personal opinion, even, conflicting views on various issues. The importance of the work, remain relevant for today.

Key words: Mirza Kazembek, grammar, edition, transcription.

Ziyəddin Göyüşovun etikasında əxlaqi dəyərlər

XX əsrdə yaşayıb-yaratmış görkəmli Azərbaycan filosofu, əxlaq nəzəriyyəçisi Ziyəddin Göyüşov əxlaqın mahiyyəti haqqında yetkin və hərtərəfli fikir söyləyən mütəfəkkirlərimizdəndir. Ziyəddin Göyüşovun zəngin etik-fəlsəfi irsinin toplanması, tədqiq edilməsi və dərinlən araşdırılması bu gün üçün son dərəcə aktual bir məsələdir. Onun yaradıcılığı insanın əxlaqi cəhətdən kamilləşməsi üzərində qurulan belə etik sərvətlərə ən dəyərli nümunə kimi hər zaman xalqımızın diqqət mərkəzində olmalıdır.

Ziyəddin Göyüşovun etik görüşlərinin mahiyyətini düzgün xarakterizə etmək üçün bu görüşlərin əsas istiqamətini müəyyənləşdirmək və elmi aktualıq kəsb edən tərəflərini göstərmək daha məqsəduyğundur. Azərbaycan etik fikir tarixində önəmli mövqeyə malik olan tanınmış alimin etik görüşlərini təhlil və analiz etmək öz mənəvi-əxlaqi dəyərlərimizə yüksək qiymət vermək baxımından çox zəruridir. “Azərbaycan xalqı azad və suveren dövlət quraraq mədəni iqtisadi islahatlar aparmaqla öz milli-əxlaqi dəyərlərinə, tarixinə qayıdır, demokratik ölkələrin təcrübələrindən istifadə edir” (1, səh. 5).

Ziyəddin Göyüşova görə, xeyirxahlıq kateqoriyası insaniyyətin əsas təzahür formasıdır. Daxili zənginlik olan xeyirxahlıq

bitməz-tükənməz mənəvi sərvətdir. Xeyirxah insan qeyd-şərtsiz olaraq yaxşılıq edir, başqalarına qarşı alicənab və fədakar davranır. Bədxah hərəkətlər, böhtan, paxıllıq və bu kimi çirkin təzahürlərə qarşı barışmazlıq xeyirxah insanın əsas əlamətlərindən biridir.

O yazırdı ki, xeyirxahlıq hissini tərbiyə və sitəsilə gənc nəsillərə aşılamaq mümkündür və bu nüansı pedaqoji proseslər zamanı nəzərə almaq lazımdır. Təbiətin ən kamil varlığı insan xeyirxahlıq ənənələrini daim qoruyub saxlamalı və onu gələcək nəsillərə mükəmməl bir surətdə ötürməyi bacarmalıdır. Çünki özündən sonra qoyub gedəcəyi ən zəngin miras da elə məhz xeyirxahlıq və yaxşı əməllərdir. Xeyirxahlıq heç bir zaman əskilməyən və bütün dövrlərdə bəşəriyyətə, insaniyyətə, humanizimə lazımlı ən önəmli bir etik kateqoriya.

Ziyəddin Göyüşov xeyirxahlığın və fəzilətin əsasında məhəbbət hissini durduğunu qeyd edir və eqoizmlə məhəbbətin bir araya sığmadığını vurğulayır. İnsan qəlbinin dərinliklərində kök salan məhəbbət hissi ecazkar bir qüvvə olsa da, düzgün istiqamətləndirilməlidir. Məhəbbətin əksi olan nifrət hissələrindən uzaq durmağı bacaran insan fəzilətli insan mərtəbəsinə yüksələ bilər. “Məhəbbət və nifrət düzgün istiqamət-

lənəndirilsə, o nəinki xeyirxahlıq, insaniyyət, cəsarət, ədalət, vətənpərvərlik kimi başlıca fəzilətlərin, habelə fədakarlıq, alicənablıq və sair fəzilətlərin də əsasını təşkil edir” (2, səh. 123).

Filosof xoşbəxtliyin əsas səbəbini ülfət və ünsiyyətdə görürdü. İnsanın əsas fəaliyyətinin ən zəruri şərtlərindən biri olan xoşbəxtlik geniş mahiyyətə malik çoxaspektli bir kateqoriya. Xoşbəxtlik insanın fəaliyyəti ilə xarakterizə edilməli, ona mübarizə yolu ilə nail olunmalıdır. Mübarizə insan fəaliyyətinin ayrılmaz ünsürlərindən biri kimi həyatın mənasını ehtiva etməlidir. Prinsipiallığa əsaslanan mübarizə insan həyatının mahiyyətinə nüfuz etməli və xoşbəxtliyə doğru istiqamətlənməlidir.

Əgər prinsipiallıq mənalı həyat uğrunda mübarizəyə əsaslanırsa, yalnız bu zaman xoşbəxtlikdən söhbət gedə bilər. Ziyəddin müəllimə görə, xoşbəxtliyin üç əsas şərti var və yalnız bu şərtlərin hər üçünün bərqərarı ilə bu mövzudan söz açmaq mümkündür. Həmin şərtlərdən birincisi bütün bədbəxtlikləri ortadan qaldırmaqdır. Bədbəxtlik deyəndə isə ictimai-siyasi bərabərsizlik, yoxsulluq, cəhalət, haqsızlıq kimi mənfi ünsürlər nəzərdə tutulur. İkinci şərt isə azadlıqdır. Söhbət həm iqtisadi, həm də





siyasi azadlıqdan gedir. Xoşbəxtliyin üçüncü şərti əmin-amanlıq və sülhdür. Əgər bütün insan cəmiyyətləri və ayrı-ayrı fərdləri bir-biri ilə mehriban və qarşılıqlı əməkdaşlıq şəkilində yaşayarsa, bu zaman xoşbəxtliyin üçüncü şərti bərqərar olur.

Z. Göyüşovun fikrinə, xoşbəxtlik heç kəsə təsadüfən hədiyyə verilmir, yalnız əmək və səylə əldə edilir. Xoşbəxtlik insanın həm fiziki, həm də mənəvi qüvvələrinin vəhdətini duymasıdır, fiziki və mənəvi cəhətdən sağlamlığı ilə xarakterizə olunur. Alimə görə, xoşbəxtliyin əsas şərtlərindən biri əsəb gərginliyini azaltmaqla reallaşır. O, eyni zamanda əxlaqi ideal və arzu ilə əlaqəndirərək qeyd edirdi ki, "...xoşbəxtlik – əxlaqi ideal və arzu ilə sıx surətdə bağlıdır. Əxlaqi ideal və arzu insanın xoşbəxtliyinin mühüm tərkib hissəsi olmaqla bərabər, həm də qiymətli əxlaqi sərvət xarakteri daşıyır. Idealsız, arzusuz, məqsədsiz, gələcəyə inamsız mənəli insan həyatı təsəvvür etmək çətin olduğu kimi, bunlarsız əsl xoşbəxtlik də mümkün deyil" (3, səh. 290).

Ziyyəddin Göyüşov kimi ziyalı alimin irsinə xalqımız biganə yanaşmamış, onun zəngin etik-əxlaqi dəyərlərinə istinad edərək bu dəyərləri təbliğ etməklə kifayətlənməmiş, bu etik-əxlaqi dəyərlərin zəminində zəngin və orijinal bir irs yaratmağı bacarmışdır. Əgər biz bu gün bu etik-mənəvi dəyərlərə biganə bir münasibət bəsləsək, gələcək nəsil

bu səhvi bizə bağışlamaz. "Hər bir xalqın mövcudluğu onun mədəniyyəti ilə qırılmaz surətdə əlaqədardır. Mədəniyyətin inkişafı köhnə milli-mənəvi irsin ən yaxşı cəhətlərinin mənimsənilməsi yolu ilə gedir" (4, səh. 191).

Ziyyəddin Göyüşovun yaratdığı zəngin etik-fəlsəfi irs XX əsr Azərbaycan etika tarixini tədqiq edən və öyrənənlər üçün önəmli bir mənbədir. Etik-mənəvi dəyərlərə yiyələnmək, mənəvi sərvətləri qoruyub saxlamaq və gələcək nəsillərə ötürmək hər bir Azərbaycan gəncinin əxlaqi tərbiyəsinin əsasını təşkil etməlidir. İnsanların mədəniyyətinə, adət-ənənəsinə, mentalitetinə hopan etik dəyərlər mənəvi sərvətlərin təməlinə durur.

Müasir dövrdə Azərbaycanın düşüncə tarixinə diqqətin artması faktoru çox mühüm məsələdir. Bu nöqteyi-nəzərdən yanaşsaq, müəllif XX əsrin ikinci yarısında etik fikirlərin fundamental problemlərinə toxunub. Ümumiyyətlə, hər bir xalqın özünəməxsus mentaliteti, milli-mənəvi dəyərləri, etik-əxlaqi sistemi onun varlığının təəcəssümüdür. Müasir dövrdə, qloballaşma və vesternizasiya proseslərinin getdiyi bir zamanda xalqımızın tarixən zəngin və qiymətli etik-əxlaqi dəyərlərinin öyrənilməsi, araşdırılması böyük aktuallıq kəsb edir.

Varislik, tarixilik, məntiqilik və sistemlilik prinsiplərini özündə ehtiva etməyən etik-mənəvi sistemlər güclənən qloballaş-

ma prosesləri nəticəsində öz orijinallığını və xüsusiyyətlərini itirmək təhlükəsi ilə qarşı-qarşıya gəlir. Əxlaqi irsin qorunub saxlanması və yeni nəsillərə ötürülməsi amili hər zaman ən ümdə problem təki qalır. Heç şübhəsiz ki, nəhəng proses sayılan qloballaşmanın əsas və ayrılmaz komponenti olan integrasiya zamanı milli-mənəvi xüsusiyyətlərin, etik dəyərlərin özünəməxsusluğunun qorunub saxlanması və varislik prinsipi əsasında gələcək nəsillərə ötürülməsi yalnız ağır və məsuliyyətli əmək nəticəsində mümkünləşə bilər. Qloballaşma zamanı hər bir vətəndaş etik-mənəvi dəyərlərin tənəzzülü və aşınması prosesinə qarşı varislik prinsipi ilə silahlanmalı, bu yolda öhdəsinə düşən vəzifəsini dərk etməli və bu istiqamətdə əlindən gələni əsirgəməməlidir. Eyni zamanda həmin məsələ etik dəyərləri tədqiq edən araşdırmaçıların da diqqət mərkəzində olmalıdır və araşdırmaçılar bu barədə məntiqli və düzgün mühakimə yürütməlidirlər.

Adətən varislik prinsipləri xüsusiyyəti xalqların milli adət və ənənələrində öz əksini tapmış və adət-ənənələr əsrlərdən bəri öz varlığını, etik-mənəvi xüsusiyyətlərini qoruyub saxlamağı bacarmışdır. Hər bir xalqın keçmişini özündə ehtiva edən mənəvi irs daim yad ünsürlərə qarşı müqavimət göstərmişdir.

Milli-etnik inkişaf tarixi bir sıra maddi və mənəvi amillərlə nizamlanan mürəkkəb prosesdir. Əgər biz xalqımızın milli-mənəvi mədəniyyətinin tarixinə ciddi nəzər yetirsək, onun əsas inkişaf mərhələlərini xarakterizə etsək, mövcud amillərin böyük bir əhəmiyyət kəsb etdiyinə şahidi olarıq. Yüksək amallara xidmət edən, milli-mənəvi dəyərləri ilə tanınan xalqımızı xarakterizə edən bəşəri ideyalar, adət-ənənələr, milli xüsusiyyətlər özünəməxsusluğunu qoruyub saxlamağı bacarmalıdır. Bir sıra tədqiqatçılar da bu qənaətə gəlirlər ki, qədim köklərə malik Azərbaycan xalqı əsrlərin yaddaşlarından süzülüb gələn maddi və mənəvi xəzinəsini qoruyub saxlaya bilmişdir. "Azərbaycanda yeni iqtisadi münasibətlərə keçid prosesinin yekunları göstərir ki, iqtisadi islahatlarla yanaşı, cəmiyyətin mədəni-mənəvi həyatının strukturunda da adekvat dəyişikliklər aparılmasına böyük ehtiyac vardır. Bu şərt ilk növbədə ayrı-ayrılıqda elm, təhsil və incə-

sənət sahələrinə aid olsa da, ictimai həyatın bütün sahələrində əsas amillərdən biri kimi çıxış edir. Müasir dövrdə hadisələrin sürətlə əvəzlənməsi, sosial-qişadi islahatların miqyasının genişlənməsi insan amilinin də rolunu artırır və mənəvi keyfiyyətlər siyasi və iqtisadi proseslərin strukturuna daxil olur" (5, sah. 202-203).

Müstəqillik dövründə ümumbəşəri və milli düşüncəmizin tarixini, etik və mənəvi dəyərlərini dərk etmək, onun ən qədim yaddaş salnaməsini qoruyub saxlamaq, yaşatmaq, gələcək nəsillərə ötürmək – bu gün qarşımızda duran başlıca və ümdə vəzifələrdən biridir. Milli sərvətlərin toplanıb qorunması, nümayişi, qiymətləndirilməsi və ən nəhayət, tədqiqat mənbəyinə çevrilməsi də zərurət kəsb etməlidir. Dünya Azərbaycanlılarının birinci qurultayındakı çıxışında Azərbaycan Respublikasının ümummilli lideri Heydər Əliyev demişdir: "Azərbaycan xalqı böyük, qədim tarixə malikdir. Çoxəsrlilik tariximizdə xalqımız bir çox sınaqlardan çıxmış, yaşamış, öz mənliliyini, milliliyini itirməmiş, dünya sivilizasiyasına dəyərli töhfələr vermiş, dünya sivilizasiyasını zənginləşdirmişdir" (6).

Ziyəddin Göyüşovun etik fikirləri çoxəsrlilik zəngin bir tarixə malik olan Azərbaycan etika elminin XX əsrdə mühüm bir



hissəsini təşkil edir. Bu elmi-ideoloji irsin dərinədən öyrənilməsi elmi-nəzəri və praktiki cəhətdən əhəmiyyətlidir. Ümumiyyətlə, Azərbaycanın tanınmış və qabaqcıl alimlərinin elmi-nəzəri irsinin tədqiqi gənc nəslin təlim-təربiyəsi üçün və eyni zamanda elmi fikrimizin dəyərləndirilməsi müasir dövrdə mənəvi-əxlaqi inkişafımız baxımından zəruri bir amil hesab oluna bilər. "Azərbaycan xalqının böyük tarixi, zəngin mədəniyyəti var. Bu milli-mənəvi zənginliyin dünyaya layiqincə təqdim olunması nəticə etibarilə ölkəmizin təbliğinə, beynəlxalq nüfuzunun yüksəlməsinə xidmət edir. Müasir dünyadakı qlobal integrasiya prosesində qabaqcıl yer

tutmaq istəyən dövlət özünün iqtisadi, siyasi gücü ilə yanaşı, həm də tarixi, mədəniyyəti, milli-mənəvi dəyərləri ilə tanınmalı, onları yüksək səviyyədə təbliğ etməyi bacarmalıdır" (1, sah. 11).

Xalqımız təkcə Ziyəddin Göyüşovun irsinə deyil, onun timsalında bütün milli-mənəvi dəyərlərimizə, zəngin əxlaqi-fəlsəfi sərvətlərimizə diqqət göstərməlidir və bu irsin təbliği xüsusi mahiyyət kəsb etməlidir. Ziyəddin Göyüşov yaşadığı dövrdə etika elminə marağın artmasında və bu sahənin yenidən canlanmasında, tərəqqi etməsində əlindən gələni əsirgəməmiş, müxtəlif faktorlarla böyük və önəmli təsir göstərmişdir. ♦

Ədəbiyyat

1. Milli-mənəvi dəyərlərin təbliğində kitabxanaların rolu /tərt. ed. N.Alişova; ixtisas red. və bur. məs. K.Tahirov; red. A.Abdullayeva; M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası. Bakı – 2011.
2. Z.Göyüşov. Fəzilət və qəbahət. Bakı – 1972.
3. Z.Göyüşov. Əxlaqi sərvətlər. Bakı – 1966.
4. Ə.Tağıyev. Fəlsəfə. Bakı – 2012.
5. N.Abbasov, R.Həsənov. Nəsirəddin Tusinin müdriklik fəlsəfəsi. Bakı – 2012.
6. "Azərbaycan" qəzeti. Bakı – 2001.

Резюме

Научное наследие Зияддина Геюшева имеет важное теоретическое и практическое значение в развитии Азербайджанской науки в области этики. Кроме того, следует отметить, что изучение научного наследия ведущих азербайджанских ученых играет огромную роль в нравственном воспитании молодого поколения. Сегодня для отечественной науки очень важно обращение к национально-духовным ценностям, в частности к богатому философскому наследию Зияддина Геюшева. В данной статье автор анализирует содержание теории этики и философии выдающегося азербайджанского ученого.

Ключевые слова: Нравственные ценности, добро, счастье, этика, Зияддин Геюшев, духовные особенности.

Summary

Scientific research of Ziyaddin Goyushov has a great theatrical and practical importance in the increase of Azerbaijani ethics. It is necessary to learn the researches of Azerbaijani scientists for the sake of upbringing of the youth. Today it is important to pay attention to national values of the nation. It has a huge influence on society. In this article the author analyzes the theory of ethics and philosophy of well known Azerbaijani scientists Z. Goyushov.

Key words: Moral values, virtue, happiness, Ziyaddin Goyushov ethics, moral features.

“ХОРЕОГРАФИЧЕСКИЕ НОВЕЛЛЫ” ТОФИКА КУЛИЕВА И ИХ СТИЛЕВЫЕ ОСОБЕННОСТИ

Один из самых ярких представителей азербайджанской музыкальной культуры XX века – народный артист, композитор, кинокомпозитор и дирижер Тофик Кулиев, на протяжении всей своей творческой жизни, обращаясь к разным музыкальным жанрам, создал чрезвычайно ценные произведения, которые вошли в хронику национальной музыкальной культуры. Среди них такие, как “Радость Азербайджана”, “Четыре симфонических картины”, “Гайтагы” для фортепиано с оркестром, кантата “Песня о Москве”, произведения для фортепиано, музыка, написанная им к драматическим спектаклям, кинофильмам и наконец, уникальные песни, являющиеся орнаментом, то есть украшением творения композитора.

Представленная статья посвящается музыке произведения, которая является одним из неисследованных страниц творчества Тофика Кулиева, написанная им для симфонического оркестра. Следует отметить, что композитор в различных этапах своего творчества не раз обращался к симфонической музыке и этим написал достаточное количество произведений в этой области. В общем исследования показывают, что Тофик Кулиев, также как и другие композиторы, обращающиеся в эту музыкальную область, сталкиваются с поиском решения ряда вопросов, связанных с тематикой музыки, он старается создать специфический характер к драматическим образам, открыть и показать суть главной музыкальной темы. Следует помнить, что творческие возможности композитора в этой области музыки чрезмерно безграничны. Дебютом в симфоническом творчестве композитора были его сочинения, созданные в 50-60-х годах, в состав которого входили “Два азербайджанских танца” для симфонического

оркестра, “Симфонические танцы” и симфонические сюиты.

Еще одно произведение Тофика Кулиева “Хореографические новеллы”, относится к 1960–80-м годам. Хотя в своей рукописи автор ничего не отмечает по этому поводу, но, тем не менее, стиль письма, почерк, свойственный самому композитору дает возможность прийти именно к такому выводу.

“Хореографические новеллы” оставили яркий след в творчестве Тофика Кулиева. Как мы уже упоминали, что балетная (танцевальная) музыка не только играет ведущую роль в творчестве композитора, но и в то же время на основе этой музыки автор показывает свою особенность индивидуального стиля. Нужно отметить и то, что особенность оркестровки, представленный в произведении, также подтверждает неординарный стиль композитора.

Первый музыкальный номер сборника называется “Песня”, где автор синтезировал два жанра, то есть объединил их.

Прежде всего, нужно отметить то, что песенный жанр и все закономерности, относящиеся к этому жанру, а также танцевальная (хореография) музыка, представленная здесь, были точно выполнены композитором. Яркий показ характерных особенностей еще раз подтверждает это. Кроме этого, еще привлекает внимание интересный состав оркестра, где наряду с другими музыкальными инструментами присутствуют также саксофон и гитара.

Вступительная часть произведения подчеркивает ее ритмический характер, создает основу мелодической мысли.

Главная тема, исполняемая флейтой, играет важную роль в раскрытии характерных особенностей образа. Певучесть мелодии, ее лирическое высказывание стиля, имеет большое значение для открытия этой жанровой формы. Линия развития сюжета подтверждается здесь наличием сложной фактуры в оркестровке.

Как ясно видно на примере мелодическая линия, звучащая в исполнении скрипок создает впечатление дивизионного оркестра и этим доказывает присутствие здесь двойной фактуры.

Форма структуры данного произведения было написано в форме периода, то есть здесь звучащая главная тема, его двойной переход и кульминационное направление еще раз подтверждает эту форму. Образование единства медно-духовых и скрипичных инструментов на основе кульминационного звучания, проявляется в творчестве композитора в особо яркой форме.

Второй номер музыкального примера называется "Осень". Здесь композитор красоту природы, свое восхищение выражает на языке музыки.

Второй номер музыкального примера называется "Осень". Здесь композитор красоту природы, свое восхищение выражает на языке музыки.

Данная мелодия, звучащая в исполнении флейты выражает главную мысль произведения. Этот эпизод параллельно звучит в исполнении кларнета и флейты, что и создает единый интонационный образец мелодии.

На вышеуказанном примере ясный показ партии кларнета показывает себя, как полифонический переход флейты.

Изменение тональностей, происходящая в средней части (2) произведения, является одной из особенностей творчества композитора.

Как и во многих других произведениях композитора и здесь встречаются вариационные обороты темы. Переход темы, развитие сюжета происходит именно на основании

вариационных повторов. Повтор репризы (с. 27), сохраняя предыдущую форму звучания напоминает главную тему. В частности, следует отметить, что здесь принцип динамического развития произведения были осуществлены при совместном групповом созвучии оркестра и на основе динамического продвижения вариантности. Структура произведения написана в форме периода.

Andante

Третий музыкальный номер – “Русскообразное” этого сборника основан на очень интересной концепции. Здесь композитор создал образцы мелодий типичные для русской национальной музыки. Однако следует отметить то, что написать мелодию на русскую тему и выразить присущие ей музыкальные особенности является одним из непростых дел, но талант композитора позволил ему создать это искусно, со вкусом.

Этот музыкальный номер был написан в форме вальса, в размере 3/4.

По вышеприведенному примеру становится ясно, что главная партия звучит в исполнении струнных инструментов. Здесь композитор ярко отображает все отличительные черты характерные для вальса.

Во втором переходе главной мелодии, наблюдается изменение размера, что приводит к созданию, как бы нового настроения.

pizz.

Именно, начиная с этого эпизода, меняется размер мелодии. И в то же время здесь, с точки зрения выявления музыкального образа, обнаруживается вариантная множественность исполнения.

Кульминация произведения (с. 40), традиционно написанное композитором в форме “тутти”, подчеркивает главный сюжет музыки. В такой же форме (тутти) акцентирующим исполнением скрипок осуществляется образ музыки, что и является кульминационной точкой, где композитор отчетливо и подчеркнуто показывает главную тему и ее вариационные обороты.

Средняя часть произведения особо акцентируется композитором. Здесь в исполнении деревянных духовых инструментов воспроизводится аккомпанемент в форме “остинато”.

Относящийся к средней части данный эпизод, звучит в исполнении первых скрипок.

Реприза произведения состоит из повторов главной темы. Структура строения имеет форму A+B+A. Композитор и здесь, как и в предыдущем произведении, широко использует элементы вариантности.

Последнее представленное произведение сборника имеет особый стиль.

Allegretto

Это произведение – “Фуга”, написанное на основе полифонического жанра, имеет интересную и сложную особенность строения, и является одним из прекрасных образцов творения композитора.



В исполнении первого кларнета звучит главная тема фуги. На основе этого, в переходе темы, соло флейты как второй голос имитирует, повторяя партию кларнета. Следует отметить и то, что вышеуказанная многоголосная fuga в то же время, не нарушая законы классического полифонического жанра, создает сочетание современной музыки.

Присоединение струнных инструментов к основной теме, указывает на сложность многоголосия в пределах общей фактуры.



Кульминация фуги здесь (5 с.) осуществляется исполнением в форме "тутти" оркестра в переходной части темы. А имитация, являясь основным средством, создает сложную структуру мелодии, и в то же время выражает современный стиль музыки. В последних тактах произведения наблюдается повторение начальной темы. Такой оборот, присущий для репризы, как бы служит средством напоминания общей ведущей мелодии, которая звучит в начале

произведения. Этим самым здесь ярко и умело выявляется законченная музыкальная мысль фуги.

Прослушивание и анализ произведений Тофика Кулиева показывает, что музыкальное творчество этого талантливейшего композитора отличается воплощением в себе национально – народной почвенности с европейским. То есть это органическое слияние создает синтез музыки, который отражается в особенностях музыкального стиля и общего музыкального языка произведений, куда относятся гармония, метро – ритм и другие формообразующие свойства. Музыка, написанная для симфонического оркестра, была создана композитором на основе высоких достижений в жанре песни, которая берет свое начало главным образом с народной музыки.

В заключение нужно отметить то, что творчество композитора, его удивительно чудесная музыка, написанная во всех жанрах, стала бесценной жемчужиной в истории Азербайджанской музыки и оставила неизгладимый след в своем бесценном творческом наследии. Музыкальные украшения, узоры, которые часто встречаются в произведениях Тофика Кулиева, характеризуют музыкальный почерк автора. Музыка и содержание дополняющие друг друга, лиризм музыки дарит наслаждение и покой всему, что тебя окружает. ♦

Литература:

1. А.Веприк. "Очерки по вопросам оркестровых стилей" Москва. "Советский композитор" – 1978.
2. М.Чулаки. "Инструменты симфонического оркестра". Москва. "Музыка" –1962.
3. В.Холопова. "Музыкальный тематизм". Москва. "Музыка" – 1983.
4. Р.Зохрабов. "Теоретические проблемы Азербайджанского мугама". Баку. "Шур" – 1992.
5. И.Эфендиева. "Песенное и романсовое творчество Узеира Гаджибекова". Азербайджан – 1975.
6. Ю.Тюлин. "Учение о музыкальной фактуре и фигурации". Музыкальная фактура. Москва. "Музыка" –1976.

Xülasə

Təqdim olunan məqalə Tofiq Quliyev yaradıcılığının araşdırılmamış bir sahəsinə – simfonik musiqiyə həsr edilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, bəstəkarın bu janrda yaradıcı imkanları hədudsuzdur. "Azərbaycanın sevinci", "Dörd simfonik lövhə", fortepiano və simfonik orkestr üçün "Qaytağı" və s. əsərləri bəstəkarın yaradıcı irsinin inciləri hesab edilir. Təqdim olunan əsərin təhlili sübut edir ki, görkəmli bəstəkarın musiqi dili milli və Avropa ənənələri ilə sıx bağlıdır. Bu vəhdət özünü harmoniya, ritm və bütünlükdə əsərin musiqi dilində büruzə verir.

Açar sözlər: Tofiq Quliyev, xoreoqrafik novellalar, orkestr, musiqi dili, harmoniya, üslub xüsusiyyətləri.

Summary

Presented article is dedicated to the music works which is one of the unexplored pages of creativity Tofig Guliyev, written for symphonic orchestra. Remember that the composer's creative set of possibilities in the field of music excessively limitless. "Joy of Azerbaijan", "Four Symphonic Pictures", "Gaytagy" for Piano and Orchestra, and others, are decoration of Tofig Guliyev's creativity. Presented analysis of product of Tofig Guliyev shows that the work of this composer's music is different incarnation of a national folk soil with european. This organic merger creates a synthesis of music, which is reflected in the harmony, the rhythm and the music language.

Keywords: Tofig Guliyev, the choreography novel, orchestra, musical language, harmony, style features.

“KİTABİ-DƏDƏ QORQUD” DASTANINDA “ALP” APELYATİVİ “ALPOUT” TOPONİMİNİN ETİMOLOJİ ƏSASI KİMİ

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında “igid, cəsur” mənalarında alp//alb və alpan sözlərinə tez-tez rast gəlinir: “Alp əra qorxu vermek eyb olur” (11, səh. 86), “Məndən sonra alb ozanlar söyləsin!” (11, səh. 83), “Ağ-boz atlar çapdırır alpanlar gördüm” (11, səh. 95), “Alpanlar başı Qazan oğlancuq ilə sarxoş olub, yaturlar, – dedi” (11, səh. 69). Abidədə “alp olmaq” (igid, cəsur olmaq) və “alp başı” (igidlərin igidi, böyüyü) birləşmələri də qeydə alınır: “Yalnız yigit alp olmaz” (11, səh. 108), “Alplar başı Qazana zərb urdu, – dünya başına tar oldu” (11, səh. 99; 12, səh. 18) və s. Göründüyü kimi, “igid, cəsur” mənalarında “alp/alb” və “alpan” sözlərindən eposda kifayət qədər istifadə olunub.

Orxon-Yenisey abidələrində də “alp” sözü “igid, qəhrəman, cəsur” mənasında çoxlu sayda işlənib. Hətta Alp Urunu, Alp Şalçı şəxs adları və “alpağu” rütbə adları da vardır (14, səh. 346, 387-390).

“Alpaut” və “alpağut” sözlərinə yaxın olmaq baxımından “alpağu” diqqəti cəlb edir. Kül Tigin abidəsinin şimal tərəfindəki yazının 7 bölümünün transkripsiyası belə verilir: “Oza kəlmis süsin Kül Tigin ağıtıp Tonra bir oğuş alpağu on ərik Tona tigin yoğinta əgrip ölürtimiz” – “Öncə gəlmiş qoşunun (avanqardını) Kül Tigin qovub Tokarlardan bir qəbilə, alpağulardan on döyüşçünü Tona Tiginin dəfnində mühasirə edib öldürdü” (14, səh. 75, 82).

Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, M.Abbasovaya görə, Alpout, Orxon yazılarında adı çəkilən türk tayfalarındandır (1, səh. 25). Lakin biz həmin tarixi abidədə belə bir türk tayfasının adının keçməsi faktına təsadüf etmədik. Bununla belə, kitabda Ə.Rəcəbov və Y.Məmmədovun *alpağu* rütbə adı əsasında formalaşan kənd adları haqqındakı fikri müəyyən paralellərin aparılmasına imkan verir.

Alpout //Alpavut //Alpağut türkdilli tayfasının adı türk mənbələrində VIII əsrdən etibarən çəkilir. Bu tayfa XI-XII əsrlərdə Səlcuq oğuzlarının, XIV-XV əsrlərdə qaraqoyunluların, sonra isə ağqoyunluların tərkibinə daxil olub. Səfəvilər dövründə isə onların Çuxursəd və Şirvanda yaşadıkları məlumdur (2, səh. 275).

Alpautların adı ilk dəfə rus mənbələrində Kulikovo döyüşü (1380) ilə əlaqədar çəkilmişdir. XV-XVI əsrlərdə Qərbi

Azərbaycanda və Azərbaycanda yarımköçəri həyat keçirən *alpautlar* qızılbaş tayfalarından hesab olunur. Dövlətə o zamanlar hər cür qüvvə ilə (xüsusilə hərbi sahədə) xidmət göstərdikləri üçün Səfəvi şahları bu tayfalara Cənubi Qafqazın ayrı-ayrı əyalətlərində qışlaq yerləri, torpaqlar vermişlər (8, səh. 31-32).

“Alpout” sözünün *alp+pout* və ya *alp+out* şəklində təhlili mümkündür. Bununla belə, ikinci komponentin (*-out* və *-pout*) müasir Azərbaycan dilinin normaları üzrə dəqiq leksik-qrammatik izahını vermək çətindir. Təhlil ardıcılığını davam etdirsək, öncə “alp” sözünün mənasını axtarmalıyıq.

Mahmud Kaşğarinin “Lügət”ində “alp” sözünün “igid, qəhrəman, bahadır” mənası ilə yanaşı, “alpağut” sözü və onun mənası – “*Alpağut* – təkbaşına düşməyə saldıran ələkeçməz igid” verilir (10. 27-28). M.Kaşğarinin əsərinin birinci cildində də “alpağut” sözü haqqında məlumat vardır. Burada sözün “yenilməz güləşçi, bahadır, pəhləvan” mənası göstərilir və bu barədə dörd misralıq şeir parçası verilir:

**“Budhraç yəmə kudirdi,
Alpağutun ödhürdi”.
Süsin yana kadirdi,
Kəlgəlimət irkəşür”**

(Yabaku boyunun bəyi Budhraç yenə qudurdu, əsas alpağutlarını seçib ayırdı, ordusunu geri döndərdi, yürüş etmək, gəlmək üçün toplandı) (9, səh. 200).



Yusuf Balasaqunlunun “Kutadqu-Bilik” əsərində *alp* sözü 20 qoşa misrada, “qəhrəman, cəsur” mənalarında işlənmişdir. Bu mənbədə “qəhrəmanlıq” mənasında *alplik* sözü verilir. “Alp” sözü, bir qayda olaraq, “ər” sözü ilə yanaşı işlənir (16, *sah.* 1098).

Qeyd olunduğu kimi, Alpout və fonetik cildi ona yaxın olan, “alp” əsaslı digər toponimlərin təhlilinə ayrı-ayrı tədqiqat işlərində də rast gəlinir.

V.V.Radlov *Alpout* sözünü türk dillərində “zadəganlar”, “mülkədarlar” kimi səciyyələndirir (21, *sah.* 430–431). M.Abbasovaya görə, “*Alpout-Alpağut*” sözlərinin etimologiyasından danışarkən H.Dörfer və Qertsenberq qeyd edirlər ki, bu qədim türk sözünə cəm halı bildirən “-t” şəkilçisi əlavə edilib. Özbək dilində işlənən “qut” (qul), yakut dilində “kulut” (qulluqçu) və bu kimi sözlər misal çəkilir. Müəlliflər belə nəticəyə gəlirlər ki, qədim türk dillərində *alp* sözünün mənası “qəhrəman”, Alpağut isə “qəhrəmanlar” deməkdir (20, *sah.* 46–49; 18, *sah.* 39).

A.Bakıxanov Quba qəzasında yerləşən Alban kəndinin adının “alban”dan qaldığını yazır, eyni zamanda “alan” sözünü də bu cərgəyə daxil edir. Müəllif hələ e.ə. 85-ci ildə alban atlılarının (sayı 40 min göstərilir) Pompeyin qoşunlarına qarşı çıxışlarını göstərmişdir (17, *sah.* 17–41).

Ə.Zahidov da “Alpout” sözünün etimologiyasını izah edərkən bu sözün “igid”, “qəhrəman” mənasında işləndiyini və “alp” sözünün XV əsrdən “dəli” sözü ilə əvəzləndiyini bildirib (15, *sah.* 39).

“Kitabi-Dədə Qorqud” və “Koroğlu” dastanlarında yuxarıda göstərilən “dəli” mənalı sözlə rastlaşırıq. Lakin əvvəlki qanunauyğunluq, ənənə qüvvədə qalır: yəni əgər “alp” sözündən Alp Tarxan, Alp Arslan kimi şəxs adları, həm də Alpout, Alban toponimləri VII–XII əsrlərin Zaqafqaziya mənbələrində qeyd edilmişsə, zaman keçdikcə Azərbaycan dilindəki “dəli” sözü

də müsbət mənada şəxs adlarına qoşularaq yeni adlar yaratmışdır; məsələn: Dəli Domrul, Dəli Ozan, Dəli Həsən, Dəli Mehtər, Dəli Eyvaz, Dəllər, Beşdəli toponimləri və s. (13, *sah.* 27–28). Əlbəttə, “alp” sözünün konkret bir əsrdən başlayaraq “dəli” sözü ilə əvəzlənməsi məsələsi bilavasitə tədqiqatımızdan kənara çıxır. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, tarixən bu sözlər eyni anlamda paralel işlənmişdir. “Kitabi-Dədə Qorqud”da da buna rast gəlinir. Digər tərəfdən bir apelyativdən əmələ gələn toponimlərin müəyyən dövrdən başlayaraq həmin sözlə eyni mənə daşıyan başqa sözlə yaradılması həqiqətə az uyğun gəlir. “Koroğlu” dastanındakı bir çox adlarda – antroponimlərdə “alp” yox, “dəli” sözünün işlənməsini qəbul etmək olar. Lakin Dəllər, Beşdəli kimi toponimlərin ən azı XVI əsrdən sonra yaranmasını iddia etmək, zənnimizcə, özünü doğrultmur.

Q.Qeybullayevin verdiyi etnonimlər siyahısında alpan (alban), alpat, alpaut, alpi etnonimləri vardır. O, alpi etnonimini *alp+ı* şəklində bölərək, onun avşar qəbiləsi olmasını, alpan (alban) – *alp+an*, alpaut – *alp+a+ut*, alpat (albat) – *alp+a+t* etnonimlərinin isə alp türk qəbiləsi adı daşdığını qeyd edib. Müəllif ayırmadakı “t”, “n” samitlərini cəmlilik və ya mənsubiyyət bildirən şəkilçi, onlardan əvvəl işlənən samitləri isə bitişdirici ünsür hesab edir (19, *sah.* 53–54, 64, 67, 309). Bu halda *alpaut* sözündə iki bitişdirici saitin “a”, “u” saitinin olması və o-a əvəzlənməsinin izahına ehtiyac yaranır. İki saitin türk dillərində ardıcıl gəlməsi də distributiv məhdudiyyətə malikdir.

T.Əhmədov da *Alpout* toponiminin ikinci komponentinin cəmlilik bildirən şəkilçi olması fikrini irəli sürüb. Bu zaman o, “Kitabi-Dədə Qorqud”a istinadla “-qut/-ut” variantlarının cəmlilik bildirməsi fikrini söyləyir. Yəni toponimin Alpoqut//Alpout formasına gəlib çıxması nəzərə alınmalıdır (5, *sah.* 25). Lakin bu zaman da “o” saitin artırılması müəyyən şübhə yaradır. Əgər bu, bitişdirici samitdirsə, onda niyə “a” deyil, “o” artırılır. Ahəngə görə “a” artımı daha düzgündür.

A.Bayramov eposda bir neçə dəfə alpan(lar) etnoniminin işlənməsini, dastanın bir neçə yerində “igid, qorxmaz, cəsur, bahadır, pəhləvan” və s. semantik mənalarını bildirən “alp” leksik vahidinin həm də bədii təyin funksiyasında çıxış etməsini (Alp Aruz, Alp Rüstəm, Alp Ərən və s.), Mahmud Kaşğari-də “alp” leksik vahidinin həm şəxs adı, həm də ümumi leksik vahid kimi qeydə alınmasını göstərərək oğuzların şəcərəsində albanların iştirakı fikrini irəli sürüb. Müəllif yazır: “Bu tarixi birlik onu xatırladır ki, elə Albaniya toponimi də türkmənşəli xalq adını əks etdirir. Abaran, oğuzan, alban, kaccaran, ahuran, alpat, alpout, bayat, yomut, salar, basar, sancar, alpər, kəngər və s. etnonimlər türk dilinə xas olan morfoloji qəlibdə əmələ gəlib formalaşmışdır” (3, *sah.* 48–49).

N.Əsgərov alban//alpan etnotoponimindən bəhs edərkən *alb//alp* əsaslı toponimlərin areallarından, bu tipli toponimlər haqqında söylənmiş fikirlərdən danışır. Müəllifin tədqiqatlarında *alban//alpan//ağvan* paralelləri aşkar hiss olunur. Təhlil və araşdırmalarını ümumiləşdirən tədqiqatçı

yazır: “Areal tədqiqatdan aydın olur ki, *Alban//Alpan* etnotoponimləri, əsasən, türk ərazilərində yayılmışdır. Bəzi mənbələrdə qeyd olunduğu kimi, bu coğrafi adın mənşəyini başqa dillərdə axtarmaq səhvdir. Etnotoponimin semantikasına gəldikdə isə tədqiqatçılarımızın qeyd etdikləri kimi, *alban//alpan* onimi “uca”, “hündür”, “yüksək” mənalarında işlənmiş, toponim kimi “hündür yer”, “uca ərazi”, etnonim kimi isə “ərənlər”, “qəhrəmanlar”, “igidlər” anlamında işlənmişdir” (6, *səh.* 11-21).

N.Əsgərov beş il sonra qələmə aldığı başqa bir monoqrafiyasında *alban//alpan* toponiminin izahına daha çox yer ayırsa da, əvvəlki qənaətində qalmışdır (7, *səh.* 32-48).

Ümumiyyətlə, tərkibində “alp” apelyativi işlənmiş toponimlərə başqa tədqiqatçıların da əsərlərində rast gəlmək olur. Bütün bunlar barədə geniş məlumat verməyə lüzum görmürük. Bizim tədqiqatımız üçün daha vacib *Alpout* etnotoponimidir.

“Alp” apelyativi əsasında yaranmış oykonim və oronimlərin areallarına istər Azərbaycan ərazisində, istərsə də Azərbaycandan kənarda rast gəlmək mümkündür. Göyçay-

da Alpout qobusu, Göyçay-Qəbələ sərhədində Arvan dərəsi, Arvan dağı, Qubada Alpan kəndi, Alpan təpəsi, Ucarda Alpi//Alplı kəndləri, Şamaxıda Alpan dərəsi, Qazaxda Alpout düzü, Qaxda Alban qalası, Naxçıvanda Alpan təpələri, Türkmənistanda Alpan kəndi, Gürcüstanda Alpani adlı 2 kənd, Alvan qalası, Qərbi Azərbaycanda (indiki Ermənistan) Alpan dərəsi, Alpova kəndi, Krımda 2 Alpan kəndi, Azərbaycan – Dağıstan sərhədində Alpanlar kənd xarabalığı, XIX əsrdə Lənkəran qəzasında mövcud olmuş Albani kəndi bu qəbildən toponimlərdir (6, *səh.* 29).

1914-cü ilə aid mənbədə Azərbaycanda Alpout adlı 11 kəndin mövcudluğu haqda məlumat verilmişdir (2, *səh.* 275). Vaxtilə Göyçay qəzasında Alpi, Alpout-Mərdan, Alpout-Mehdibəy adlarında kəndlər olub (4, *səh.* 16). Hazırda Azərbaycanın Laçın, Bərdə, Goranboy, Göyçay, Ucar, Qazax rayonlarında Alpout adlı 6 kənd var.

Deyilənləri ümumiləşdirərək belə qənaətə gəlmək olar ki, “alp” istiqamətində bu məsələyə yanaşdıqda toponimin “alban” ilə bağlılığına gəlib çıxmaq, tədqiqatçıların əksəriyyətinin qeyd etdiyi kimi, mümkündür. ♦

Ədəbiyyat:

1. M.Abbasova. Tovuz toponimləri haqqında/Azərbaycan onomastikası problemləri. II APİ. Bakı – 1988.
2. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. I cild. ASE, Bakı – 1976.
3. A.Bayramov. “Kitabi-Dədə Qorqud” və Qafqaz. ADPU, Bakı – 2003.
4. Ə.Dəmirçizadə. 50 söz. “Gənclik”. Bakı – 1968.
5. T.Əhmədov. El-obamızın adları. “Gənclik”. Bakı – 1984.
6. N.Əsgərov. Areal türk onomastik vahidlərinin linqvistik xüsusiyyətləri. “Elm”. Bakı – 2005.
7. N.Əsgərov. Adın tarixi, tarixin adı. Paleotoponimlər. “Elm və təhsil”. Bakı – 2010.
8. R.İsmayilov. Azərbaycan tarixi. “Azər nəşr”. Bakı – 1993.
9. K.Mahmud. Divanü luğat-it-türk. I cild. “Ozan”. Bakı – 2006.
10. K.Mahmud. Divanü luğat-it-türk. IV cild. “Elm”. Bakı – 2006.
11. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanları. “Yazıçı”. Bakı – 1988.
12. “Kitabi-Dədə Qorqud”un izahlı lüğəti. “Elm”. Bakı – 1999.
13. Q.Məşədiyev. Azərbaycan toponimlərinin tarixi-linqvistik təhlili (Qafqaz ərazi və tayfalarının təsviri materialları məcmuəsi (SMOMPK) əsasında). Elm və təhsil. Bakı – 2010.
14. Ə.Rəcəbov, Y.Məmmədov. Orxon-Yenisey abidələri. “Yazıçı”. Bakı – 1993.
15. Ə.Zahidov. Azərbaycanın bəzi toponimləri. Gənçə, Bakı – 1995.
16. Yusuf Has Hacıb. Kutadgu bilig. Kabalsı Yayın Evi. İstanbul – 2006.
17. А.Бакиханов, К.Гюлистан-и. Ирам. “Элм”. Баку – 1926.
18. Г.Ворошил, В.Асланов. Исследования по истории азербайджанского языка дописьменного периода. “Элм”. Баку – 1986.
19. Г.Гейбуллаев. К этногенезу Азербайджанцев. “Элм”. Баку – 1991.
20. Л.Герценберг. Об исследовании родства алтайских языков. Вопросы языкознания. Москва – 1974.
21. В.Радлов. Опыт словаря тюркских наречий. т., IV, ч.1. СПб. Москва – 1911.

Резюме

По традиции, авторство дастанов Китаби-Деде Горгуд, принадлежит самому Деде Горгуду. С точки зрения изучения истории Азербайджанского тюркского языка “Китаби-Деде Горгуд” является богатым источником информации.

Ключевые слова: топонимы, племя, ойконим, ороним, апеллатив, площадная.

Summary

Alp archaic character from Dede Korkut epos was talked about in this article. Alp archaic character acts as etymological basis of Alpout in Azerbaijan toponymy. The lexical semantic explanation of Alpout toponymy was reflected in this article.

Keywords: place names, tribe, oykonim, oronim, apelyativ, areal.

Əl-Fərabî fəlsəfəsində bilik, qavrama və məntiq anlayışı

Abbasilər dövrü (VIII–XIII) Ərəb xilafətinin ən parlaq çağıdır. Xilafətə mənsub bölgələr bu dövərdə bağımsız bir sənət mərkəzinə çevrilmiş, ədəbiyyat (özlüklə poeziya), elm, dəqiq və səmavi fənlər, musiqi – bir sözlə, bütün gözəl sənətlər böyük inkişaf yoluna daxil olmuşdu. İslamın bərqərar olduğu bu illərdə yunan, siriyanı, fars və sanskrit dillərində yazılmış elmi və fəlsəfi kitablar ərəb dilinə tərcümə olunur və sürətlə yayılırdı.

Qədim yunan filosof və elm xadimlərinin qələmindən süzülən bilgilərin mütləq əksəriyyətinin ərəb dilinə tərcümə edilib öyrənilməsi Əbu Nəsr əl-Fərabî (870–950) ilə başlamışdı desək, yanılmırıq. Öncə Abbasilər, daha sonra Əndəlüs mədəniyyəti daxilində yetişən islam alimləri sahib olduqları dəyərli bilgiləri zamanla Qərbə tanıdırırlar.

Həkim və hakim olmasına rəğmən, Fərabinin bütün elmi statusları fəlsəfəyə yönəlmişdi. Fəlsəfə elmini mükəmməl öyrəndikdən sonra öz elmi fikirlərini Aristotel fəlsəfəsi istiqamətində inkişaf etdirən böyük ustad kamil əsərlər qələmə almış, psixologiya, metafizika, məntiq, zəka, maddə (canlı orqanizm), zaman, vəhdət, boşluq, məsafə və bu kimi həyatı anlayışlar haqqında bilgilərə açıqlıq gətirmişdir. Yaxın Şərqdə islam fəlsəfəsinin qurucusu sayılan əl-Fərabî dinlə fəlsəfənin ayrılmaz bir bütün olduğunu öz elmi düşüncələri ilə təfsir etmişdir.

Təbiət hadisələri şərhlərində əl-Fərabî fəlsəfəsinin ilk prinsipləri əzab və Tanrının mütləq qüdrətini nüsxə göstərməkdən uzağa getməyən ilam intizamına yönəlmişdi. Fərabiyə görə, kainat maddi cisimlərdən – od, su, torpaq, eyni növdən olan buxar, alov,

daş və eyni növ cisimlər, bitki və heyvanlardan ibarətdir. O, “ağıllı məhdud” və “ağıllı canlıları” təbii cisimlər kimi görürdü.

Əl-Fərabî “ilk elementlərin müxtəlif qarışıqları kainatı formalaşdırır” deyib mövzunu belə açıqlamışdı: “Göy cisimlərinin hərəkəti bu hadisənin bir-birinə təsiri ilə birləşir və birləşmədən digər böyük birləşmələrin çoxluğu meydana gəlir. Həmin birləşmələrin hər birində çox sayda cisim yaranır”.

Böyük filosof təbiət hadisələrini təbiət qanunları ilə izah edirdi: “Bütün göy cisimləri hərəkətə keçmələri sayəsində bir təbiət ahənginə sahibdir”. O, bütün təbiət hadisələrinin səbəbini göy cisimlərinin yer-dəyişmələrində axtaran astroloqları tənqid edir, bəzi ulduzların səadət, digərlərinin isə uğursuzluq gətirdiyi düşüncəsinin yanlışlığını söyləyirdi. “Göy üzünün təbiəti hər yerdə fərqlidir”, – deyən Fərabî, Aristotelin “Əxlaq” əsərini şərh edərkən ən yüksək uğurun bizim planetdə olduğunu bildirmişdir. Yaşadığı və tanındığı cəmiyyətdə onun “zəka mülahizələri” maraqla qarşılanırdı. “Dərketmə” adlı risalesində isə ilahiyyatın rəşadət ruh təcəssümü ilə insan təcəssümünün təhlilini verir: “Ruh, sadəcə, bir zaman qədər ehtimal olunan hərəkətə yönəlir,

nəticə həqiqətin varlığında təzahür edir. Ehtimalın həqiqətlə bağlılığı insan şüurunun özünü dəyərləndirməsidir”.

Fərabinin fikrincə, “Əgər insan nəzəri düşüncə istedadı ilə səadət məfhumunu qavrasaydı, önünə məqsəd qoyar, hiddət doğuran gücünün təsiri, təcəssüm istedadı, təsəvvür və duyğusu ilə lazım bildiyini edər, sonra bu gücünü istiqamətləndirən orqanlarının vasitəsilə arzuladığı hərəkətləri həyata keçirərdi. Bax bu zaman insanın bütün hərəkətləri düzənli və fəvqəladə olardı”.

Qavrama nəzəriyyəsində elmi düşüncələrini bölüşən əl-Fərabî biliyi dünyanı qavrama yolunun əsas vasitəsi kimi göstərərək bilikləri nəzəri və təcrübə olaraq fərqləndirib. Nəzəri biliklərə məntiq, təbiət elmləri, fiziologiya, metafizika, təcrübə biliklərinə isə əxlaq və siyasət elmlərini daxil edib.

“Bilik – üç təməl elementi formalaşdırır” deyən əl-Fərabî bunu belə sıralayır: “tam mövzu, inanılan həqiqət və isbat. Bunlar da özlüyündə üç qaynağa sahibdir: duyğu, təcəssüm orqanları və idrak formalaşması. Duyğu və təcəssüm orqanlarının yardımı ilə qavrama yaranır, idrak formalaşması isə cisimlərin təməlini qorumağa imkan verir və bu anda həqiqi bilik yaranır”.

Əl-Fərabî "məntiq"də doğrunu yalından fərqləndirən özəlliyi müəyyənləşdirib. Bəlkə bu səbəbdən o, "məntiq"ə son dərəcə böyük dəyər verirdi: "Məntiq təfəkkürün təməlidir, o, inandığının arxınca gedər və qorunar. Məntiq – idealist və materialist baxışlarla elmi və dini müşkölləri açan özəlliyi kəşf edər. Tələffüz isə dilə aid olduğu qədər şüura da təslimat göstərir".

Dahi filosof məntiqin ən yüksək prinsipini münasibət qanunlarında axtarırdı. Fərabiyə görə, "dünya" – hərəkət edən şəkil və canlı orqanizmin mövcud olduğu ilahi bir məkandır. Böyük filosofun – "doğru düşünməyə yardım edən biliyin məntiq və fəlsəfəyə doğru yönəlməsi" fikri, təbii ki, öz dövrü üçün cəsarətli addım sayılırdı.

Mütəfəkkirin qavrayış nəzəriyyəsi ilə ruhu anlatma psixologiyası son dərəcə yüksək olub, açıq materialist vəziyyəti idealist, teologist (ilahiyyat) görüşləri ilə birləşdirib: "Göy üzü və kainat müxtəlif ruhlarla sahibdir. Ulduzlardan hər biri öz ruhunu daşıyır. Ruh həmçinin insanlara, heyvanlara və bitkilərə məxsusdur".

İnsan ruhunun əsas xassələrini açıqlayan Fərabinin bir başqa düşüncəsi ilə qarşılaşırıq: "İnsan digər yaradılanlardan fərqli özəlliklərlə seçilir; çünki onda cəsarəti ortaya çıxaran güc vardır; bu – təfəkkürdür". O qeyd etdiyi gücləri iki hissəyə ayırıb: bu varlıqların vəzifə gücünə – yemə, böyümə və çoxalmanı, qavrama güclərinə isə xarici təsir – duyğu, xəyal, hafizə, düşüncə, ehtiras, nifrət və vücudu hərəkətə gətirən hərəkət güclərini daxil edib: "Bunların hər biri bəlli bir vücudun yardımı ilə hərəkətdədir, əksi mümkün deyil, bu güclərdən heç biri maddədən ayrı gerçəkləşməz".

Burada ruhun qavrama inkişafını canlı orqanın hərəkəti ilə şərtləndirən alim materialist yanaşma sərgiləyir. Fərabî Platonun ruh haqqında söylədiklərini təkzib edir: "Ruh Platonun iddia etdiyi kimi, bədənəndən öncə yaranmaz". Platon nəzəriyyəsinin əleyhdarları olan keçmiş nəzəriyyəçi filosoflardan – Stoy, Zenon və Hrizipdən sitatlar gətirən əl-Fərabî ruhun iki hala sahib olma-yacağını və bir bədənəndən digərinə keçə bil-məyəcəyi düşüncəsini bölüşmüşdür.

Əl-Fərabinin ruhla bağlı mülahizələrinin tam mənası "ölümdən sonra ruhun taleyi problemi" kimi anlaşılmışdır. Bu mövzu orta əsrlərdə ən kəskin problem olduğu üçün ətrafında sərt və bir-birini təkzib edən mübahisələr yürüdü. Mövzuya fəlsəfi yanaşmada islamı özlərinə sipər edənlərə qarşı "döyüşən" Fərabî idealizm və materializm düşüncələri arasında tərəddüd etsə də, davamlı yaradıcılığında daim materialist mövqe sərgiləmişdir. Bu haqda orta əsrlərin ərəb alimləri İbn-Tüfeyl (1106–1186) və İbn Rüşdün (1126–1198) söylədikləri diqqət çəkir: "Əbu Nəsrin bizə yetişən yazılarının böyük bir qismi məntiq haqqındadır, fəlsəfədən bəhs etdiyi əsərlərində anlaşılmaz məqamlar var. Fərabî "Mükəmməl toplusu" əsərində günahkarların ruhunun daim ölümdən sonra sonsuz zülmətdə qalacağını, sadəcə, mükəmməl ruhların əbədiyini iddia edir". İbn Rüşd "Materialist və gerçək birlik bağlantısı" risalesində: "Əl-Fərabî ruhun ölümsüzlüyünü rədd edir və insanın böyük səadətə nəzəri biliyə bilmə və anlama vasitəsilə çatacağını söyləyir. İnsanın vücuddan ayrı doğrulmasını müdafiə edən iddialar gerçəyə bənzəmir" – deyə yazırdı. Bu məqamda

"ruh vücuddan öncə var olmaz, onunla eyni anda doğulub eyni anda yox olar" məntiqinin əl-Fərabiyə məxsusluğunu xatırlatmaq yerinə düşər.

Əl-Fərabî əxlaq mövzusunda bir çox əsərlər qələmə alsə da, onların bir çoxuna bu gün sahib deyilik. Alimə görə, məntiq insan anlayış prinsiplərini əks etdirdiyi üçün əxlaq insan hərəkətinin təməl qanunlarına istinad etməlidir. "Səadətə çatma" əsərində ustad insan davranışlarının dörd kateqoriyasından – nəzəri yetərliklik, zəka yetərilliyi, əxlaq yetərilliyi və təcrübə fəaliyyətindən söhbət açır.

Fərabî əsl məqsədlər daxilində ən yararlı olanları təhlil imkanı verən şeyləri zəka elementləri kimi qəbul edib onların nəzəri elementlərdən ayrıldığını, əxlaqi elementlərin xeyirxahlığa həvəs göstərən özəllikləri tamamladığını və bunların zəka elementlərindən sonra yarandığını irəli sürmüşdür. Öz məntiqi şərhələrinə bunu da əlavə edən filosof – "iki yolla zühür edən təcrübə səbəbləri – inandırıcı və xəbərdaredici düşüncələrlə var olur; bunlardan ikincisi məcburi üsul sayılır" deyə qeyd etmişdir.

Əl-Fərabî fəlsəfəsini sonsuzluğa qədər öyrənib araşdırmaq mümkündür, lakin böyük ustadın bu gün də aktual səslənən şərhləri ilə var olan fikirlərimizi tamamlayıb yenidən düşünməyimiz üçün bir daha əl-Fərabî məntiqinin dühasına qərqləşuruq: "İnsan başqa birinin yardımını olmadan yalqızlıq içində bütün mükəmməliyi əldə edə bilməz; insan digər insanlarla qonşuluğa, birliyə ehtiyac duyar, çünki insan bəşəri, kütləvi bir canlıdır". ♦

Ədəbiyyat:

1. Əl-Fərabî. "Kitab fi'l-Mantik" (Məntiq haqqında kitab) M.S.Səlimin tərcüməsində. Qahirə – 1976.
2. Q.B.Şahməhəmmədova. "Orta əsrlərdə ərəbdili fəlsəfənin klassik ənənələri" (ilk period). Moskva – 1984.
3. Q.E.Qrunebaum. "Ərəb-islam mədəniyyətinin əsas xüsusiyyətləri". Müxtəlif illərdə dərc olunmuş məqalələr (D.B.Frolovun tərtibində). Moskva – 1981.

Резюме

В статье "Понятие знания, восприятия и логики в философии Аль-Фараби", представленной Эльмирой Ахундовой, говорится о философии знания, восприятия, логики в творчестве Аль-Фараби. Здесь философ Абу Наср аль-Фараби природные явления объясняет в единстве с законами природы и сравнивает их с музыкой.

Ключевые слова: Аль-Фараби, теория, знание, восприятие, логика.

Summary

In the article "The concept of knowledge, perception and logic in the philosophy of Al-Farabi Kazakh National University" presented by Elmira Akhundova, according to the philosophy of knowledge, perception, logic in the works of Al-Farabi. Here the philosopher Abu Nasr al-Farabi natural phenomena explains the laws of nature, and compares them with the music.

Key words: Al-Farabi, the theory of knowledge, perception, logic.

AZƏRBAYCAN MUĞAM İFAÇILIĞINDA MİLLİ FOLKLOR ÖRNƏKLƏRİ

Azərbaycan muğamı uzun əsrlər boyu inkişaf yolu keçmiş, tarixin, demək olar ki, bütün sınaqlarından çıxmış və bu günümüdə öz əzəmətini qoruyaraq gəlib çıxmış çox nadir sənət abidələrindən biridir. Tarixinin çox qədim olmasına, eyni zamanda yayılma arealının genişliyinə baxmayaraq, bütün Yaxın və Orta Şərq xalqlarında olduğu kimi, Azərbaycanda da muğam sənəti öz milliliyi və regional spesifikasi ilə seçilir. Bu, təbii bir haldır. Çünki hər xalqın, hər toplumun özünəməxsus milli çalarları və bu milliliyi incəsənətin bütün növlərinə dikdə edən təbii iradəsi vardır. Muğam sənəti nə qədər bəşəridirsa, bir o qədər də millidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu baxımdan muğamın milli-liyi də artıq müəyyən mənada bəşəriləşir. Yəni Azərbaycan muğamında yer alan milli-etnik məziyyətlər elə muğamın təqdimatında da ümumbəşəri dəyərlər sırasına daxil olmaq hüququ qazanır. Bu proses başqa xalqların incəsənətində də baş verir. Onların da muğam ifaçılığında artıq çoxdan bəşərilik hüququ qazanmış bir çox örnəkləri məhz həmin xalqın milli folklorundan qaynaqlanan mənbələrdən ibarətdir. Tanınmış alim R.Zöhrabov yazır: “Ümumiyyətlə, Şərq xalqlarının musiqi folklorunda professional məsələsi nə estetik, nə də nəzəri aspektdə bu günə qədər hələ də bütöv şəkildə işıqlandırılmamışdır” (1, səh. 8). Bu mənada həmin məsələlərin daha da dərinlən araşdırılmasına ehtiyac duyulur.

Məsələ burasındadır ki, muğam sənəti məlum olmayan dəqiq tarixi, yaranma səbəbləri və şəraiti ilə həqiqətən də ümumbəşəridir. Muğamın öz bətnində daşdığı fəlsəfə, mistika, zəngin və kifayət qədər ciddi musiqi materialı onu bir xalqın, bir toplumun milli sərvəti olmaq çərçivəsindən çıxararaq bütün dünyanın mədəni dəyərləri cərgəsinə daxil edir. Lakin bir az əvvəl də qeyd etdiyimiz kimi, Yaxın və Orta Şərqin ortaq mədəni intibahı olan muğam sənəti həmin Şərq xalqlarının öz milli spesifikasiyaya uyğun olaraq formalaşmışdır. Bu spesifik formalaşma, heç şübhəsiz ki, həmin xalqın folkloru, etnoqrafiyası, xalq dili və musiqisi ilə sıx şəkildə bağlıdır. Nəzərə alsaq ki xalqımız da çox zəngin və gözəl folklor ənənələrinə malik-

dir, o zaman Azərbaycan muğamının bu qədər dinamik, şirin və valehediciliyinin bir sirrini də məhz elə millilikdə axtarmaq düzgün olardı.

Milli-mənəvi dəyərlər sırasında birinci yerə sahiblənən də məhz folkordur. Folklor ingilis (folklore) dilində “xalq müdrikliliyi” deməkdir. Elə muğamların zahiri və batini quruluşunda, onun məzmununda mövcud olan hikmət və ürfan da xalqın mənəvi müdrikliliyi ilə qovuşaraq ortaya çox gözəl mənzərələr çıxarmışdır.

Bir şeyi də vurğulamaq lazımdır ki, zaman içərisində ölüb getməkdə və həmçinin unudulmaqda olan milli folklor nümunələri məhz elə professional ədəbiyyat, incəsənət əsərlərinin daxilində özünə yaşamaq hüququ qazanmışdır. Muğam sənəti də milli professional bir incəsənət növüdür. Yəni daha dəqiq ifadə etsək, muğam sənəti folklor nümunəsi deyil. Muğamın yaşamaq prinsipi xalq dilinə, şifahi yaddaşa, nəsil-dən-nəslə deformasiyaya uğrayaraq ötürülmə keyfiyyətlərinə əsaslanmır. Əksinə, muğam sənəti orta əsrlərdən bu tərəfə elitar-kübar təbəqənin maraq dairəsində olduğu üçün, şəhər mədəniyyətinin, saray məişətinin bir parçası olduğu üçün variantlılıq prinsiplərinə, köklü dəyişilmələrə və necə deyirlər, zamanın insafına buraxılaraq yaşamamışdır. Fəxrəddin Baxşəliyev (Salim) bu məsələdə ürfani proseslərin rolu barəsində yazır: “Azərbaycan ürfanının fərqli ünsürlərindən biri də odur ki, digər Şərq xalqlarındakı təsəvvüfi dairələrdə elitar mühit və xalq

təbəqələrindən ayrılıq Azərbaycan məkanında çox da nəzərə çarpmır. Belə ki, klassik şairlərlə, məsələn, xalq aşıqlarının bədii və fəlsəfi cəhətdən yaxınlığı elə xalq dilinin elitar təbəqəyə, saray əfkarının da kütlə psixologiyasına təmas etməsinə gətirib çıxarmışdır" (2, səh. 136).

Muğam sənəti məhz konkret şəxslər və professional dairələr tərəfindən yaşadılmışdır. Düzdür, muğam bir musiqi materialı olaraq, əsasən, yazıya alınmamış, konkret not səhifələrinə cəmlənməmişdir. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, muğam sənəti təkcə musiqi inəsənəti ilə məhdudlaşmır. Onun poetik fakturası, fəlsəfi-didaktik yükü, forma və məzmun etibarilə bir çox ümumi və xüsusi cəhətləri məhz konkret müəlliflər tərəfindən yazıya alınmış, çoxlu sayda risalələrin baş mövzusu olmuşdur. Bu baxımdan muğamın milli-professional bir incəsənət növü olaraq yaşaması və nəsilən-nəslə ötürülmə prinsipi peşəkar qaydada və ciddi qanunlara uyğun olaraq gerçəkləşmişdir.

Lakin folklor elə bir şahədir ki, su, hava təkə bütün həyat hadisələrinin içərisinə çox rəvan şəkildə daxil olur və onu təbii şəkildə dəyişdirir. Burada mühüm olan faktorlardan biri də budur ki, muğam ifa edən, onu hətta müəlliflik dərəcəsinə yaşadan, təmsil edən hər hansı böyük sənətkar mütləq şəkildə hansısa xalqa mənsubdur və o, mənsub olduğu xalqın milli dəyərlərini öz təmsil və təbliğ etdiyi sənət növündə daşımağa bilməz. Ən azından ona görə ki həmin sənətkar öz dilində oxuyur. Məlumdur ki, hər dilin öz musiqi ritmi, musiqi yaratma potensialı vardır. Yəni, məsələn, fars dilində oxunan "Rast" ilə Azərbaycan dilində oxunan "Rast" həm də ona görə eyni deyildir ki, onlar müxtəlif dillərdə oxunur.

Azərbaycan muğamının daxili ritmikasında, ahəngində bəzən gizli, bəzən də çox qabarıq şəkildə milli folklor örnəklərinə rast gəlinir. Bunlardan biri də bayatılardır. Qədim 24 oğuz-türk elindən biri, Bayat boyundan gələn bu nadir folklor nümunəsi muğamlarımızın içərisinə də, necə deyirlər, "sızmış" və muğamatda da öz nəciibliyini, kövrəkliyini göstərmişdir. Zaman-zaman xanəndələrimiz muğamın hər hansı bir şöbəsində və guşəsində ani nəfəs dərib bayatı oxuyur və bununla da həmin muğamın ab-havasına fərqli bir çalar gətirərək onu daha da gözəlləşdirirlər.

Lakin bayatılara tam olaraq zərbli muğamlarımızdan olan şikəstələrdə rast gəlik. Şikəstələr məhz elə bayatıyla oxunur. Burada bir incə məqamı da qeyd etmək yerinə düşərdi ki, Azərbaycan zərbli muğamlarının önəmli bir parçası olan şikəstələrimiz əsasən "Segah" ladında oxunur. Məhz elə "Segah"ın həzinliyi, qəmli və qüssəli havası xalq bayatılarının sanki boyuna biçilmişdir. Elə təsəvvür yaranır ki, bayatını ancaq "Segah"da oxumaq olar. Hətta "Rast" ailəsinə daxil olan "Zəmin-xarə", "Qatar" kimi muğam parçalarında oxunan bayatı az bir müddət ərzində "Segah"a dönüş edilə bilər. Düşünürsən ki, "Segah"a qayıdışın səbəbi məhz elə bayatıdır. Bunun ən gözəl örnəyi məşhur "Çoban bayatı" muğamıdır. Bu kiçikhəcmli muğamda məhz elə "Qatar" ("Şikəste-yi-fars", "Mahur-hindi"), "Şur" və "Segah" muğamlarının elementləri özünü göstərir.

Bəzi qədim muğam ifaçılarının repertuarında yer alan "Qatar-bayatı" muğamı da məhz oxşar quruluşa malikdir. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, "Çoban bayatı" həm də bir aşiq havasıdır. Azərbaycan aşiq sənətində "Çoban bayatı"nın öz yeri vardır. Aşıqlar bu havanı həvəslə və məharətlə ifa edirlər.

Bu musiqi nümunəsinə qəsdən "hava" adını verdik ki, məsələ bir az da aydınlaşsın. Söhbət ondan gedir ki, aşiq musiqiləri ni mahnı və ya nəğmə adlandırmaq kökündən yanlışdır. Onlar məhz elə "hava"dır. Çünki "hava" kəlməsində bir çox sirlər yatır ki, onlardan da biri mistika, səmavilik, sufilikdir. Fəlsəfə elmləri doktoru, professor Hüseyn İsmayilov aşiq yaradıcılığında təsəvvüf məsələlərinə dair özünün "Aşiq yaradıcılığı: mənşəyi və inkişaf mərhələləri" əsərində yazır: "Aşiq ideya-estetik və dini-ruhani əsaslarını atadan (babadan və dədədən keçməklə), sənət ənənəsini ozandan, musiqi (alət (saz) və havalar) ənənəsini isə hələ tam aşkarlanmamış əski türk xalq musiqi sənətindən almışdır. Ata – əski cəmiyyətin tanrıçılıq dövrünün dini rəhbəridir, patriarxıdır. Baba deqradasiyaya uğramış Tanrıçı atadır, Tanrıçı dərvişdir. İslama keçidlə bağlı siyasi dəstəkdən məhrum olur, dərvişləşir və kütlənin içinə gedir. Dədə sufi dərvişdir. Asketik inam daşıyıcısıdır" (3, səh. 64).

Lakin başqa bir məsələ də bundan ibarətdir ki, aşiq musiqiləri öz quruluşuna görə instrumental cəhətdən ritmik, vokal yöndən isə muğam ifaçılığına bir qədər yaxın tərzdə, yəni zərbsiz ifa edilir. Bu isə onların məhz mahnı olmadığını xəbər verən ünsürlərdəndir.

Elə yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, milli folklor örnəklərinin Azərbaycan muğam ifaçılığındakı nümunələrindən biri də məhz elə aşiq havalarıdır. Məlumdur ki, bəzi versiyalara görə, şikəstələr (əslə arxaik oğuz sözü olan "sığışda") və ümumiyyətlə, zərbli muğamlar aşiq sənətindən gəlmişdir. Bu fikir inandırıcı görünür, ona görə ki yuxarıda qeyd etdiyimiz instrumental yöndən zərbli, vokal cəhətdən isə zərbsiz olan ifa muğam üsulu zərbli muğamlara xasdır. İstər Qərb, istərsə də Şirvan bölgəsinin aşiq havalarında bu xüsusiyyət özünü açıq şəkildə göstərir. Xüsusilə də Şirvan regional aşiq misiqisində zərbli muğamların və özəlliklə də şikəstələrin ayrı yeri vardır. Hətta Şirvan aşiq məktəbinin repertuarında "Şirvan şikəstəsi", "Qocaman şikəstə", "Qobustani şikəstə", "Məryəmoğlu şikəstə", "Saritorpaq şikəstəsi", "Mirzəcanı şikəstə" (bunu əməkdar artist Elxan Mənsurov zərbli muğam kimi lentə alıb), "Zarincı şikəstə", "Kərəm şikəstəsi", "Döymə şikəstə" kimi konkret adda saz havaları mövcuddur. Nəzərə alsaq ki, bütün ortaqlar cəhətlərinə baxmayaraq digər Şərq xalqlarının muğam ifaçılığında mövcud olmayan zərbli muğamlar və şikəstələr məhz Azərbaycan muğam sənətinə xasdır, o zaman aşiq misiqisi ilə Azərbaycan muğamının tarixi-professional əlaqəsi daha aydın şəkildə dərk edilir. Görkəmli təfəqiqatçı İ.Rəhimlinin qeydlərində oxuyuruq: "Hər bir xalqın özünü dərk etmə prosesində incəsənətin rolu aparıcıdır. Bu aparıcılıq birbaşa olmasa da, şüurumuzda, mənəviyyatımızda oyanışları, dönüşləri müəyyənləşdirir.

Buna görə də incəsənət hər bir xalqın özünüifadəsidir. İncəsənət xalqın mənaiviyyatının, şüurunun aynasıdır" (4, səh. 5).

Milli folklor örnəkləri ilə bağlı digər xüsusiyyət poeziya məsələsidir ki, bu da muğam ifaçılığında mühüm yerə malikdir. Ümumiyyətlə, muğam sənəti sinkretik bir sənət növü olduğu üçün poetik mətn muğamın əsas, aparıcı keyfiyyətlərindən biridir. Məlum olduğu kimi, Azərbaycan muğamlarının poetik fakturasını əsasən əruz vəznində olan qəzəl janrı təşkil edir. Divan ədəbiyyatının bel sütunu sayılan bu şeir növü bütün Yaxın və Orta Şərq muğamlarının əslərboyu, bu gün də qaçılmaz gerçəyidir. Qəzəlsiz muğamı təsvür etmək mümkün deyil. Hətta muğamların daxili ritmikası, metri, ölçüsü də məhz qəzəllərin vəznə və bəhri ilə müəyyənləşir. Bu elə bir möhkəm tendensiya ki, məhz həmin keyfiyyət muğam sənətinin folklor nümunəsi yox, milli-professional incəsənət növü olduğunu isbatlayır. Bu konservativlik özünü muğam ifaçılığının bütün cəhətləri ilə göstərir.

Lakin Azərbaycan muğam ifaçılığında bəzən konservativ prinsiplər də yaxşı mənada pozulmuş olur. Bəzən xanəndələrimiz ifa etdikləri muğamın içərisinə qəzəl yox, digər şeir nümunələri daxil edirlər. Onlardan ən önəmlisi Azərbaycan-türk xalq poeziyasının gözəl örnəklərindən biri olan qoşmadır. Bayatılardan fərqli olaraq qoşmalar anonim poetik nümunə sayılmaz. Yəni onların konkret müəllifləri vardır. Bu müəlliflər isə əksəriyyət etibarilə xalq ozanlarıdır. Lakin aşiq olmayan çox sayda klassik və müasir şairlər də qoşma janrına müraciət etmişlər və xanəndələrimiz də həmin qoşmalardan muğam ifaçılığında bəhrələnmişlər; məsələn, məşhur xanəndəmiz Ağabala Abdullayevin ifasında səslənən əvəzsiz "Segah-Zabul" muğamının "Zil Zabul" şöbəsində biz böyük sufi şairimiz Seyid Əbülqasim Nəbatinin "Gəlsin, gəlməsin" rədifli qoşmasını eşidirik. Ağabala Abdullayev bu qoşmanı elə gözəl, elə zövqlə ifa edir ki, dəstgahın digər şöbə və guşələri sanki kölgədə qalır. Bəlkə də muğam həvəskarları etiraf etməsələr də, şüurları, Ağabala Abdullayevin "Segah Zabul"unu məhz həmin "Zil Zabul"a görə çox sevirlər. Düzdür, Əbülqasim Nəbatinin bu qoşması müəllif əsəri olduğu üçün tam mənası ilə folklor nümunəsi sayılmaz. Ancaq nəzərə almaq lazımdır ki, qoşma janrı, ümumiyyətlə, aşiq şeirinə xasdır və aşiq sənə-

ti də ümumilikdə folklor örnəyi hesab olunur. Nəbati klassik şairdir və əsərlərinin də böyük qismini əruz vəzninin bütün növlərində yazmışdır. Lakin böyük şairin məhz xalq şeirinə, xalq dilinə müraciət etməsi xalqa, folklorla nə dərəcədə bağlılığının göstəricisidir.

Böyük sənətkarımız Xan Şuşinskiyə ifasında da biz xalq şeiri üslubuna rast gəlirik. Ümumiyyətlə, Xan Şuşinski çox milli bir xanəndə olmuşdur. Onun xəlqiliyi, muğam ifasındakı sadəliyi və gözəlliyi bundan xəbər verir. Xan Şuşinskiyə ifasında səslənən "Mirzə Hüseyn Segah"nın girişi böyük şairimiz Səməd Vurğunun məşhur "Dünya" rədifli qoşması ilə başlayır. "Komsomol poeması"ndan olan bu şeir parçası dillər əzbəridir. Ümumiyyətlə, S.Vurğun irsi Azərbaycan milli musiqi incəsənətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir.

"S.Vurğunun tərənəli gülüstanında ana yurdun – doğma Azərbaycan musiqi sənətinə, xalqımızın yaratdığı və yaşatdığı bahar tərəvətli melodik xəzinəyə böyük məhəbbətin poetik ifadəsi aydın gözə çarpır" (5, səh. 40). Məhz Xan Şuşinskiyə bu şirin və kövrək ifası həmin qoşmanı daha cazibədar, daha uzunömürlü etmişdir.

Xalq şeirinə müraciət edən digər xanəndəmiz mərhum İslam Rzayev idi. Bu xanəndənin Azərbaycan Dövlət Televiziyasının arxivindən tez-tez nümayiş edilən "Segah Zabul"unu misal gətirmək olar. İslam Rzayev bu muğamın "Segah" şöbəsində Aşiq Valehin "Can atəşli, könül qəmli, fəlak saldı ağlar məni" mətləli divanisini oxuyur. Göründüyü kimi, məşhur xanəndə burada daha da irəli gedərək qoşmadan deyil, aşiq şeirinin başqa bir şəkli olan divanidən istifadə etmişdir.

Diqqət etsək görərik ki, haqqında bəhs etdiyimiz hər üç xanəndənin ifasında səslənən xalq şeiri nümunələri birbaşa və ya dolayısı ilə "Segah" muğamına bağlıdır. Yuxarıda qeyd etdiyimiz məsələnin davamıdır ki, xalq şeiri üslubu, istər bayatı, istər qoşma və folklor örnəklərinin digər şəkilləri olsun, muğam ifaçılığı zamanı "Segah" ladına daha çox meyillənir. Bu da təbii. Çünki bütün Şərq musiqişünaslarının və sənətkarlarının etiraf etdiyi kimi, Azərbaycan "Segah"ı fərqlidir, özünəməxsusdur, gözəldir və əbədidir. Bu isə muğamlarımızın xəlqiliyindən, milliliyindən və milli köklərlə daimi əlaqəsindən yaranan mühüm bir keyfiyyətdir. ♦

Ədəbiyyat:

1. R.Zöhrabov. Muğam. Bakı. "Azərnəşr" – 1991.
2. F.Baxşəliyev. Milli yaddaş sistemində ürfan və təsvüf. Bakı. "Elm və təhsil" – 2010.
3. H.İsmayilov. Aşiq yaradıcılığı: mənsəyi və inkişaf mərhələləri. Bakı. "Elm" – 2002.
4. İ.Rəhimli. Segah yığması. Bakı. İşiq – 1991.
5. V.Məmmədov. Muğam. Söz. İfaçı. Bakı. "İşiq" nəşriyyatı – 1981.

Резюме

В статье исследуется взаимосвязь фольклорных образцов в исполнении азербайджанских мугамов.

Ключевые слова: мугам, ашуг, саз, стихотворение, баяты, газел, резюме.

Summary

In this article researches the principles of Azerbaijani mugam performance with national folklore samples

Key words: mugam, ashug, saz, poem, bayati, ghazal, resume.

İNSANLIĞA SIĞMAYAN CİNAYƏT



31 mart – Azərbaycanlıların soyqırımını günüdür

Quba Soyqırımı Memorial Kompleksini ziyarət zamanı dəhşətli mənzərədən, ürək parçalayan görüntülərdən mütləssir olmamaq mümkün deyil. Xatirə kompleksi 1918-ci ildə bolşevik-erməni dəstələrinin Azərbaycan torpaqlarında həyata keçirdikləri qırğınlar nəticəsində həlak olan on minlərlə azərbaycanlının xatirəsinə ucaldılıb...

Bu məzarlıq o faciəli günlərdən təxminən 90 il sonra – 2007-ci il aprelin 1-də Quba şəhərində tikinti işləri aparılarkən aşkar olunmuşdur. Milli Elmlər Akademiyası Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun əməkdaşları tərəfindən aparılan tədqiqatlar nəticəsində məzarlıqda təxminən 400-dən çox insan cəsədinin qalıqların müəyyənəşdirilib. 2009-cu il dekabrın 30-da ölkə başçısı İlham Əliyev erməni millətçilərinin Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları və təcavüz siyasətini, qanlı cinayətlərini dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq, gələcək nəsillərin milli yaddaşını qorumaq və soyqırım qurbanlarının xatirəsini əbədləşdirmək məqsədilə “Quba şəhərində Soyqırımı Memorial Kompleksinin yaradılması haqqında” sərəncam imzaladı. 2013-cü il sentyabrın 18-də kompleksin açılış mərasimində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və xanımı Mehriban Əliyeva iştirak etdi.

Kompleksdə tarixi sənəd və faktlar əsasında zəngin muzey yaradılıb. 19 bölmədən ibarət muzey eksponatları, habelə Heydər Əliyev Fondu tərəfindən nəşr olunan soyqırım faktlarını əks etdirən 16 adda buklet və 4 adda kitablar Azərbaycan, ingilis və rus dillərində diqqətə çatdırılır.

Ekspozisiya zalı ilə tanışlıq zamanı məlum olur ki, aşkar edilmiş kütləvi məzarlığın ümumi sahəsi 514 kvadratmetrdir. Onun 494 kvadratmetrlik hissəsində tədqiqat işləri aparılsa da, 20 kvadratmetr ərazi beynəlxalq tədqiqat işləri üçün saxlanılıb. Tədqiqat işlərinin nəticəsi olaraq məzarlıqda müxtəlif yaş qruplarına aid 400-dən çox insan cəsədinin qalıqları aşkar edilib. Onlardan 50-

dən çoxu uşaqlara, 100-dən çoxu qadınlara, qalanları isə əsasən yaşlı kişilərə aiddir...

“Əlbəttə, bu, erməni vandallarının törətdikləri faciə və fəlakətlərin yalnız kiçik bir qismidir. Belə ki, o qanlı-qadalı dövrdə terror aktları təkcə Qubada törədilməmiş, bütöv Azərbaycanı – Göyçay, Salyan, Naxçıvan, Gəncə və başqa əraziləri də əhatə etmişdir. Bakı, Şamaxı, Muğan, Quba və Lənkəranda 50 mindən artıq azərbaycanlı xüsusi amansızlıqla qətlə yetirilib, 10 minlərlə insan öz torpaqlarından qovulub. Şamaxıda 58, Qubada 167, Qarabağın dağlıq hissəsində 150, Zəngəzurda 115, Qars əyalətində isə 92 kənd tamamilə yerləyeksan edilib, Azərbaycanın tarixi ərazisi olan İrəvan quberniyasında 1920 ev yandırılıb, 131 min 900 nəfər öldürülüb...

1918-ci ildə Bakıda və Azərbaycanın digər bölgələrində ermənilərin törətdikləri qırğınlardan 98 il ötməsinə baxmayaraq, bu vəhşiliklər xalqımızın qan yaddaşında əbədi iz buraxıb. Ötən əsrin əvvəllərindən başlayaraq ermənilərin azərbaycanlılara qarşı həyata keçirdikləri aramsız soyqırımı və deportasiya siyasəti 1918–20-ci illərdə xüsusən genişləniüb və Azərbaycan xalqını yer üzündən tam silmək kimi iyrənc niyyətlərini bütün çılpalığı ilə üzə çıxarıb. Bu yerdə müstəqil tədqiqatçı Kulqenin mart qırğınları haqqında qeydlərini xatırlamamaq olmur: “Ermənilər müsəlman əhalisini işgəncələrlə öldürür, şəmşir-



Gözəlliyin doqquz ünsürü



Milyonların sevimli dahisinin, müstəsna söz sahibinin məşhur kəlamı bu məqamda xatırlanmaya bilməz: “İnsanda hər şey gözəl olmalıdır: üzü də, geyimi də, qəlbi də, düşüncələri də”.

Geyim amilinin sıralamada məhz ikinci yeri tutmasını adi təsadüf saymaq mümkünsüzdür: sırada bu yerdədirsə, deməli, ona baxış bucağı da həmin rakursdan açılmalıdır. Bu məsələ dini tövsiyələrdə də öz əksini tapıb – məxluqatın ali varlığı İNSAN adına layiq, yaraşan görkəmdə olmalıdır. Başqa sözlə, “gözəllik ondur, doqquzu dondur”...

Maddi imkanın şərait yaratdığı təqdirdə təmiz və zövqlü geyinmək vərdişinin ibadətə bir hissəsi olması, səliqəsiz

və nimdəş görkəmin isə yolverilməzliyi bəlli mətləb olması. Əlbəttə, heç bir halda meşşan təfəkkürünə yuvarlanmamaq, “gözəllik ondur, doqquzu dondur” atalar sözünü səthi anlamamağı da şərtləndirir...

Qavrayışma və məlum deyimlərə əsasən, geyimi insanın gözəçarpan ilk pasportu, kimliyi hesab etmək olar – maddi durumundan asılı olmayaraq, insanın zövqü varsa və həyata marağı ölməyibse, bu, onun görkəmində dərhal nəzərə çarpacaq.

QƏDİM TARİX

“Geyimə görə qarşılıyır, ağıla görə yola salırlar” deyiminə əsaslanaraq, geyim nümunələri hər hansı xalqın mədəniyyətini öyrənmək üçün ən qısa yoldur. Çünki xalq yaradıcılığının tarixi, etnoqrafik və bədii xüsusiyyətləri öz əksini məhz geyimlərdə tapır. Azərbaycanın geyim tarixinə nisbətən müfəssəl ekskursu XVI əsrə aid məlumatlarla çıxmaq mümkündür. Ondan əvvəlki dövrün geyim mədəniyyəti haqqındakı məlumatları qarışıqdır. Geyim mədəniyyətimiz orta əsr miniatürələrində, təbiiq incəsənət nümunələrində, xüsusilə Şəki xan sarayı freskalarında əks olunub. XIX əsrdə Azərbaycanın Bakı, Şamaxı, Şəki, Gəncə, Qazax və s. şəhərlərini gəzib orada milli geyimlərin naturadan şəkillərini çəkmiş rus rəssamları V.V.Vereşşagin və Q.Q.Qaqarinin əsərləri də müəyyən əhəmiyyətə malikdir.

Ölkəmizdə aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı Tunc dövrünün əvvəllərinə aid (eradan əvvəl III minillik) tuncdan düzəldilmiş iynə və bizin, eradan əvvəl III–IV əsrlərə aid qızıldan hazırlanmış bəzək əşyaları və gildən olan ayaqqabı formasında qabların tapılması Azərbaycanın qədim sakinlərinin özlərinə paltar tikməyi bacardıklarını, hələ çox qədim zamanlardan yüksək maddi mədəniyyətə malik olduqlarını sübut edir. XVII əsrdə Azərbaycanın həm ticari məntəqə, həm də parça istehsalı baxımından Yaxın Şərqi böyük ipəkçilik bölgəsi kimi tanınması isə məmləkətimizin geyim mədəniyyətinin han-

sı səviyyədə olması haqqında əlavə şərhə yer qoymur.



Qadın geyimi.
Şəki. XIX əsr

“DANIŞAN” PARÇALAR

Parça xalqın mədəniyyətini əks etdirən elementlərdən biridir. Parçaların na-xışı və rəngləri həm bir xalqı başqasından ayırmağa, həm də eyni xalqın içərisində müxtəlif sinfi təbəqələrin nümayəndələrini

fərqləndirməyə imkan verirdi. Azərbaycanda istehsal olunub geniş işlənən və başqa yerlərə ixrac edilən parçalar sırasında zərbaft, fay, mov, xara, atlas, tafta, qanovuz, kəmxə, kiseyi, məxmər, darayı, mahud, şal, tirmə, midqal, bez və s.-ni qeyd etmək lazımdır. Bu parçalardan bəziləri xalq arasında “Hacı, mənə bax”, “gecə-gündüz”, “gendə dur”, “alışdım-yandım”, “küçə mənə dar gəlir” və s. adlar altında məşhur idi. Qadın paltarları əsas etibarilə ipək parça və məxmərdən



Qadın geyimi.
Bakı. XIX əsr

tikildiyi halda, kişi geyimləri əksər hallarda mahuddan və evdə toxunan şal parçadan hazırlanırdı. Geyimlər onu geyən şəxsin ya-



Qadın geyimləri köynək, arxalıq (belə qədər kip biçilmiş büzməli və ya qırçınılı geyim növü), çəpkən (arxalıqdan yan tərəflərində çapıqlarının olması ilə fərqlənirdi), ləbbadə (yaxası açıq, beli bağ ilə bağlanan sıırıqlı geyim növü), küləcə (ətəyi büzməli, uzunluğu dizə qədər olan geyim növü), kürdü (yaxası açıq, qolsuz və sıırıqlı, içinə, yaxasına, qolunun ağzına, ətəyinə xəz tikilmiş geyim növü), eşmək (yaxası açıq və kürdünü xatırladan geyim növü) baharıdan (sıırıqlı, belə qədər kip biçilib, xırda büzməli uzun ətəyi olan geyim növü), kişi geyimləri köynək, arxalıq, çuxa (qollarının biçiminə və yaxasına vəznə xəzinələri tikilməsi ilə bir-birindən fərqlənən vəznəli və çərkəzi çuxalar belə qədər kip, ətəyi büzməli, yaxud qırçınılı şəkildə olurdu) və şalvardan ibarət idi. Əksər hallarda qanovuz və faydan tikilən köynəklərin boyun hissəsi bir düymə ilə düymələnirdi. Qoltuğun altına adətən başqa rəngli parçadan xışdək qoyulur, boynuna, yaxasına, qolunun ağzına və ətəyinə sarıma bafta tutulurdu. Köynəyin ətəyinə qabaq hissədə qızıl ətəklilik, midaxıl, qızıl və ya gümüş qulplu pullar da tikilirdi. Qaragöz, zəncirə, şahpəsənd, güləbətin, muncuq, pilək və bu kimi bəzək növləri mövcud idi. Bunlardan əlavə, qızıl və ya gümüşdən hazırlanmış qoza və katibi qoza düymələr də qadın geyimlərinin yaxası boyunca tikilirdi.



Yeniyetmə oğlan.
İrəvan xanlığı. XIX əsr

şını, ailə və ictimai vəziyyətini də bürüzə və-rirdi. Keçmişdə cavan qızın və ailəli qadının geyimlərində nəzərəcarpacaq qədər fərqlər olurdu. Gənc qızlar gözəl, cavan gəlinlər həm gözəl, həm də zəngin geyinərdilər. Yaşlı qadınlar isə diqqətçəkən parçalardan, bəzək şeylərindən az istifadə edərdilər.

“HARALISAN?”

SUALINA EHTİYAC QALMIRDI

Mübaligəsiz demək olar ki, geyiminə görə bu və ya digər şəxsin hansı tarixi-etnoqrafik zonaya məxsusluğu haqqında dəqiq məlumatlanmaq mümkün idi. Toy və bayram paltarları adətən qiymətli parçalardan tikilməklə bərabər, gündəlik və iş paltarlarından fərqli olaraq müxtəlif qızıl və gümüş bəzəklərlə də zینətləndirilirdi.

XIX əsr və XX əsrin əvvəllərinə aid Azərbaycan qadın və kişi geyimlərini iki hissəyə bölmək olar.

Azərbaycanlı qadının geydiyi tumanın uzunluğu, Naxçıvan – Ordubad zonasından başqa, topuğa qədər olurdu. Naxçıvan – Ordubad zonasında xanımlar nisbətən qısa tuman geyirdilər. Tumanlar çitdən tutmuş tirməyə qədər hər cür parçalardan tikilirdi. Ətəyinə başqa parçadan köbə, müxtəlif bəftələr, zəncirə və s. tutulurdu. Bəzi şəhərlərdə qadınlar küçəyə çıxarkən çaxçur (ipəkdən tikilən balağı büzməli enli qadın şalvarı) da geyirdilər.

Qadınlar arxalıq və ya çəpkənin üstündən qızıl, yaxud qızıl suyuna salınmış gümüş kəmərlər taxırdılar. Belə kəmərlərlə yanaşı dəri üzərinə gümüş pullar tikilmiş və gümüş toqqası olan kəmərlər də çox geniş yayılmışdı. Müxtəlif bəzək şeyləri geyimləri tamamlayır, onun milli xüsusiyyətini zənginləşdirirdi. Qızıl və gümüşdən hazırlanan zərgərlik məmulatları brilyant, almaz, zümrüd, yaqut, mirvari, firuzə ilə bəzədilirdi. Azərbaycanın zərgərlik məmulatı mərkəzləri Bakı, Gəncə, Şamaxı, Şəki, Naxçıvan, Şuşa şəhərləri idi. Yerli zərgərlər əhaliyə lazım olan hər cür zərgərlik məmulatı hazırlayırdılar. Dağıstanın Kubaçı zərgərlərinin istehsal etdikləri gümüşdən qayrılmış qadın və kişi kəmərləri də Azərbaycanda böyük şöhrət tapmışdı.

Azərbaycan qadınları bəzəkləri çox sevir, onlardan geniş və bacarıqla istifadə edirdilər. Qadınların bəzək əşyalarının dəstinə “imarət” deyirdilər. Bura müxtəlif çeşidli



Qadın geyimi.
Bakı. XIX əsr

Qadın geyimi.
Şuşa. XIX əsr



baş və döş bəzəkləri, üzüklər, sırğalar, kəmərlər, bazubənd və bilərziklər daxildir.

Qadınların baş geyimləri rənginə, gözəlliyinə və rəngarəngliyinə görə olduqca cəlbəedici və maraqlı idi – ipək kəlağayılar, çalmalar, nar-nazı, təsək, ləçək, örpək, çadra və s. Kəlağayılar, naz-naz və qaz-qaz ipəklər xüsusilə geniş yayılmışdı. Bəzi yerlərdə qadınlar baş örtüyünün altından araqqın qoyardılar. Çox vaxt bu araqqınların üstünə qızıldan kəsilmiş müxtəlif formalı çaxma bəzəklər tikərdilər.

Şəhərlərdə və şəhəratrafı kəndlərdə qadınlar evdən çıxarkən bütün bədənini örtən çadra geyirdilər. Kəndli qadınlar çadranı çox nadir hallarda, yalnız hərdən kənddən uzaq məsafəyə gedəndə örtürdülər. Adətən baş üçün yaylıqla (yaşmaq) ağır və burunun bir hissəsini örtməklə kifayətlənirdilər. Varlı qadınlar atlas, kasıblar isə sətın, bez və ya dama-dama sarpinkadan (nazik pambıq parça) müxtəlif çalarda çadrılar örtürdülər. Çadrayla yanaşı, şəhərlərdə qadınlar hərdən üzlerini krujevalı rübəndlə də bağlayırdılar. Baş geyimlərinin geniş yayılmış növlərindən biri olan ipək kəlağayının örtülməsində yaş və sosial fərqlər mövcud idi: yaşlı qadınlar – ağ, bej (açıq-sarı-qəhvəyi), açıq-mavi rəngli kəlağayı örtürdülər. Kəlağayılari müxtəlif cür bağlayırdılar. Digər qadın baş geyimi təsək (onu qadın papağı adlandırırlar) idi. Təsəyi bəzəyən naxışın növündən asılı olaraq onun müxtəlif adları mövcuddur: mirvari papaq, qızıl papaq, ay-ulduz. Təsəyin bir neçə funksiyası vardı: saç düzümünü qoruyub saxlamaq, saçları yad gözlərdən gizlətmək, əsas təyinatı isə ondan ibarət idi ki, üstədən bağlanmış ipək yaylıq sürüşməsin. Təsəyin üstündən böyük ipək və ya pambıq yaylığın bir ucunu sallayıb qalan uclarını arxada düyünləyirdilər. Qadın geyiminin elementlərindən biri də xüsusi baş sarğısı

– cutqu idi ki, tünd-rəngli parçadan (qara və ya tünd-göy sətın, atlaz, çit və s.) tikilirdi. O hər iki tərəfdən açıq, ensiz örtük şəklində idi, başın ətrafında (eyni zamanda alın hissəni də örtərək) ensiz lent şəklində bağlanırdı. Cutquyla saçları və ya hörükləri yığaraq onları arxadan sallayırdılar. Belə ev və çöl işləri zamanı rahat olurdu. Beləliklə, həm gigiyenik, həm də utilitar əhəmiyyət daşıyırdı. Üstündən, bir qayda olaraq, yaylıq, ya da ipək və ya pambıq örtüklər (çarşab, örpək, şal və s.) örtürdülər. Cutqu Azərbaycanda XX əsrin 40-ci illərinədək mövcud olmuşdur. Qış vaxtı qalın şaldan olan baş geyimləri ilə də başı bağlayırdılar və ya çiyyənin üzərinə sallayırdılar. Onlar isti üst qış geyimini əvəz edirdi. Digər baş geyimləri ilə müqayisədə çalma və dingə daha az yayılmışdı. Belə ki, onların bağlanması qadınların vaxtını çox alırdı. Çalmanı başa bağlanmış yaylığa və ya araqçına sarıyırdılar. Onun üstündən bir yaylıq da örtürdülər. Bəzi regionlarda çalma başda xüsusi sancaqlarla bərkidilirdi. Yalnız Şirvanda çalmanın sarınmasının bir neçə üsulu məlum idi. Dingənin bağlanması üçün şaldan istifadə olunurdu. O da çalma kimi başda sancaqla bərkidilirdi və çalmadan daha mürəkkəb baş geyimi idi. Qadın baş geyiminin ən sadə elementi ləçək (düzbucaq və ya üçbucaqşəkilli yaylıq) idi. Ləçəyi ev işləri zamanı, eləcə də saçla xına qoyanda bağlayırdılar.

Cüzi fərqlər nəzərə alınmazsa, kişi geyimləri bütün Azərbaycan ərazisi üçün əsasən eyni idi. Atlazdan və sətindən tikilən kişi üst köynəyi yaxası ortadan və yandan biçilən hər iki növün kiçik boyunduruğu olmaqla köynəyi iki növdə biçilirdi: köynəyin yaxası qaytandan olan düymə və ilgək ilə düymələnirdi. Bəzi dağlıq rayonlarda kişi üçün üst qış geyimi qoyun dərisindən tikilən yaxası düyməli kürk hesab olunurdu. Ticarət mərkəzlərində və şəhərlərdə kişilərdən Xorasan kürkü geyənlər də vardı. Xorasan kürkünün üzəri ipək sapla naxışlanırdı.

PAPAQ BAŞDA OLAR, KANDARDA YOX...

Əlbəttə, bu, tamamilə başqa mövzunun söhbətidir. Amma "papaq" amilinin etnik mədəniyyətimizdə tutduğu yerin kökü ilə ta-



Buxara papaq

nış olanda Novruz bayramında oğlan uşaqlarının onu qonşuların qapılarına atmasını anlamaq daha da çətinləşir. Haşiyə çıxıb bildirək ki, qapıya papaq atıb pay yığmaq ənənəsi slavyan xalqlarının bayramlarından birinin – "колядовать" mərasiminin bir hissəsidir və Azərbaycan xalqı ilə heç bir bağlılığı yoxdur.

Kişi baş geyiminə Azərbaycanda xüsusi əhəmiyyət verilirdi. Azərbaycanlılarda papaq cəsarət, ləyaqət və şərəf rəmzi hesab olunurdu. İctimai yerlərdə baş geyimi olmadan görünmək rüsvayçılıq hesab olunurdu. Onu itirmək böyük rüsvayçılıq hesab edilirdi. Kiminsə papağının oğurlanması onun sahibinə qarşı düşmən hücumu kimi qiymətləndirilirdi. Kişinin başından papağı vurub salmaq onu və onun bütün nəslini təhqir etmək demək idi. Papaq və onun formasına görə onun daşıyıcısının sosial vəziyyətini müəyyənləşdirmək olardı. Kişilər papağı yalnız namaz qılarkən çıxarırdılar. Kişilərin əsas baş geyimi qoyun xəzi və ya qaragüldən hazırlanan papaqlar idi. Onların müxtəlif formaları və yerli adları mövcud idi. Ən sadə və geniş yayılmış ənənəvi papaqlar motal və ya çoban papaqları idi. Onları uzuntüklü qoyun dərisindən hazırlayırdılar, onlar konus formasında olurdu. Motal papağı əsasən kənd əhalidinin yoxsul təbəqələri taxırdılar. "Şiş papaqları" və ya "bəy papaqlarını" konus şəklində və ya itiuculu hazırlayırdılar. Onların tikildikləri materialın adına görə ümumi adları var idi: – dərisi Özbəkistanın Buxara şəhərindən gətirilib tikilən papaqlar "buxara və ya çarkəzi papaq" adlanırdı. Onları yalnız bəy zümrəsinin nümayəndələri və həmçinin varlı adamlar taxırdı. Belə papaqlar həm də şəhər aristokratiyası üçün də xarakterik idi.

Qarabağda parça üzlü papaq "yappa papaq" (və ya "qara papaq") kimi tanınırdı. Belə papaqlar rənginə görə də seçilirdi – qızıl papaq və gümüş papaq. Nuxa qəzasında daqqə (taqqə) papaq adlanırdı və onun üzünü məxmərdən tikilirdi. Adətən yapıncı ilə birlikdə qoyulan və uzun dəyirmi kənarlara malik olub boyunun ətrafına dolanan başlıqlar da mövcud idi. Orta əsrlərdə araqçınlar da geniş yayılmışdı. Amma araqçını sərbəst şəkildə yalnız uşaqlar, böyükklər isə ev şə-



Kişi geyimi.
Şuşa. XIX əsr

raitində qoya bilərdilər. Araqçın papaq və ya çalma ilə birlikdə qoyulurdu.

SÖZƏ QÜVVƏT...

Sizi bilmirəm, amma mən bu məqaləni yazdıqca xanım-xatınlıq və mərdənəlik keyfiyyətlərini fərqli səciyyədə bir daha duyub təsəvvür etdim. Üzü, geyimi, qəlbi, düşüncələri gözəl olan sima sahiblərinin aurasına düşdüm. Milli geyimləri bütün dövr və məkanların estetik qavrama müvazinətinə tuş gələn bəxtli xalqlardan olduğumuz üçün qürur duymalı amillərimizlə qürrelənməyi unutmamaq arzusu ilə... ♦

Samirə Behbudqızı



Dədə Şəmşir –

MÜDRİK SƏNƏTKARLIĞIN RƏMZİ...

1893-cü ildə Kəlbəcərin Dəmirçidam kəndində şair Aşıq Qurbanın ailəsində doğulan Aşıq Şəmşirin şöhrəti hər kəsə məlumdur. Azərbaycanın füsunkar gözəllikləri ilə seçilən bu bölgəsi həm də Miskin Abdal nəslindən olan Aşıq Şəmşir kimi ustad aşıq yetirmişdir. O, Qurbani, Aşıq Ələsgər, Xəstə Qasım, Aşıq Qurban, Abbas Tufarqanlı səviyyəli sənətkarların coxcəhətli, zəngin irsini ən layiqli, kamil şəkildə davam etdirməklə şöhrət tapdı.

Atası Aşıq Qurban Aşıq Ələsgər məktəbini keçmişdi. Balaca Şəmşir uşaqlıq illərində Aşıq Ələsgərdən saz-söz sənətinin sirlərini öyrəndi. Aşıq Ələsgər onun səsinə heyran olub bu sənətə həvəsləndirmişdi. Şəmşirin səsinin getdikcə daha da açılacağını, cilalanaacağını, qocaldıqda da yaxşı oxuyacağını uzaqgörənliklə söyləmişdi. Aşıq Şəmşir ömrü boyu Aşıq Ələsgər elmindən bəhrələndiyini, sazından ilham aldığını qürurla söyləyir, ustadının tövsiyələrini heç vaxt unutmurdu.

Əsl sənətkarlara xas bütün məziyyətlər – güclü səs, geniş nəfəs, sözlərin dəqiq və düzgün tələffüzü onda həmahənglik təşkil edirdi. Musiqini sözə uyğun seçmək bacarığı, gözəl saz çalmağı, virtuoza ifa tərzinə malik olması Aşıq Şəmşiri çoxlarından fərqləndirən keyfiyyətlərdən idi. Doğma dilini sevir, dəyərləndirir, şəyirdlərini də bu dilin qədrini bilməyə, ondan düzgün bəhrələnməyə səsləyirdi. Ustadın çox qoşmaları yadigar qalıb, lakin ölməz Səməd Vurğunla şeirləşməsi söz xiridarlarının yaddaşına yazıldı. Kəlbəcər dağlarında, məşhur İstisu yaylaqlarında dahi şairlə tanış olan Aşıq Şəmşir bədhəştən “Xoş gəlib” qoşmasını söyləyib:

**Elimin, günümün böyük şairi,
Gətirib dağlara səfa, xoş gəlib!
Yolunu gözlədik biz intizarla,
Eyləyib əhdinə vəfa, xoş gəlib!**

**Minnətdarlıq kamil söz ustadına,
Şan-şöhrət yaraşır onun adına.
Bizim Kəlbəcəri salıb yadına,
Bu yolda çəkibdir cəfa, xoş gəlib!**

Ölməz xalq şairimiz Səməd Vurğun onun bu qoşmasına “Məni” rədifli məşhur şeirilə cavab verib:

**Aşıq Şəmşir, Dəlidağdan keçəndə
Kəklikli daşlardan xəbər al məni.
Ceyran bulağından qızlar içəndə
Saz tutub, söz qoşub yada sal məni.**

Şəmşiri bütün Azərbaycana yaxından tanıdan bu misralar az bir zamanda toyların, el şənliklərinin bəzəyi oldu, dillər əzbərinə çevrildi. Aşıq Şəmşirlə tanışlığından sonra böyük şair Şəmşirin sənətini, el şairinin şeirlərinin axıcılığını, xalq duyumunun zənginliyini göstərən məqalələr yazdı, sənətkarın tanındılmasında, şeirlərinin mətbuatı yol açmasında böyük rol oynadı.

Dədə Şəmşir müraciət etdiyi bütün aşıq şeiri növlərində – bayatı, gəraylı, qoşma, təcnis, divani, müxəmməsin mükəmməl nümunələrini yaratdı.

**Qartal düşüncəli, şair xəyalli,
Tərən yuva salan dağlar oğluyam.
Anam İstisudu, atam Dəlidağ,
Murov, Lilpar, Qonur, Qoşqar oğluyam.**

**Lələdi, nərgizdi evim-əşiyim,
Köynəyim sıx meşə, qoymaz üşüyüm.**

***Qərənfil, qızılgüldü beşiyim,
Buz bulaqlı göy yaylaqlar oğluyam.***

***Bədənım Ərgünəş, Gülistan, Çilgəz,
Vüqarım Şah dağı: əl çata bilməz.
Məkanım Çalbayır, oylağım Kapaz,
Min çiçəkli bir laləzar oğluyam.***

***Cavahirdir Azərbaycan torpağı,
Qızıl, gümüş, hər sərvətin yatağı.
Uca zirvələrin – lalə bayrağı!
Şəmşirəm, nə gözəl diyar oğluyam –***

Belə gözəl tərənnüm, vətən torpağını poetik dillə nəzmə çəkmək, insanın gözləri qarşısında sanki rəssam fırçası ilə əsrarəngiz lövhə yaratmaq hər kəsə mənsub olmayan istedadıdır – budur Dədəlik zirvəsi, ucalığı! Dədə Şəmşir Azərbaycan türkcəsinin zəngin leksionundan bacarıqla, özünəxas ustalıqla istifadə etməyi bacarıb. İstər təcnislərində, istər qoşmalarında, istər gəraylılarında forma-məzmun vəhdəti əsas götürülüb. Bayatılarında da mənə dərinliyi, estetik mahiyyət önəmlidir. Kəlbəcər elinin elə bir məclisi, toyu olmazdı ki, ustad orada öz sözünü deməsin. Onun qeyri-adi səsi, çalğısı həmkarlarından, müasirlərindən heç kəslə müqayisə edilməzdi. Folklorun ən dərin qatlarına enən Dədə Şəmşirin dilindən süzülüb gələn ustadnamələrdə də böyük mənə, hikmət dolu sözlər bu gün də öz aktuallığını, gərəkliliyini qoruyub saxlaya bilər:

***Xain, mərdimazar durmaz farağət,
Mərdin meydanında namərd qalar mat.
Qorxaqdan Koroğlu, yabıdan Qırat,
Hər alçaqdan bil ki, İsgəndər olmaz.***

***Tərlən kəklik ovlar, şikardan qalmaz,
Sərçə min qarında darı saxlayar.
Beş canavar ərz üzünə sığışmaz,
Bircə pətək yüz min arı saxlayar.***

Hər kəlməsi, hər misrası min-min öyüd-nəsihətdən irəli, gərəkli olan el aşığının tərifi, tanıtıma ehtiyacı yoxdur. Atalar doğru deyib: görünən dağa bələdçi nə lazımdır? Aşıq Şəmşir poeziyası görünən dağdır, lakin çox ucadır, sıldırım qayalıqdır, ora çıxmaq, ora yetmək hər kəsə nəsib olan bəxtəvərlik deyil.

Kəlbəcər torpağında qırıxdan artıq şeyirdinin aşığı sənətinə yiyələnməsində onun zəhməti danılmazdır. Yaratdığı Aşıq Şəmşir məktəbinin məzunları Bəhmən Vətənoğlu, Sücaət, Aşıq Qardaşxan, Aşıq Xalıqverdi və onlarca

başqaları bu sənət çeşməsindən su içib pərvazlanmışlar.

Dədə Şəmşirin şeirlərində gül-çiçəkli, al-əlvən çəmənlər, züm-züməli diş göynədən bulaqlar, başı göylərə ucalan sıx ormanlı uca dağlar, qijiltı ilə axan dağ çayları, səhər tezdən bulaqdan su gətirən Kəlbəcər gözəlləri – bir sözlə, hər şey, bütün gözəlliklər öz poetik əksini tapırdı...

Nə yazıq ki, indi həmin gözəlliklər erməni işğalçıların əlində əsirdir. Daha o gül-çiçəklər əvvəlki tərəvətlə atır saçmır. Çox güman ki, çaylar ya quruyub, ya da axarını dəyişib. Bulaqlar da öz füsunkarlığını gizlədib, gözəllərə həsrət qalıb, azğın kafirlərin, saqqallı quldurların zülmündən göz yaşı tökür...

Ulu öndər Heydər Əliyevin dediyi kimi, heç şübhəsiz, o gün gələcək ki, respublikamızın bu dilbər guşəsi Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalından azad olunacaq və Kəlbəcərin sakinləri, bizim soydaşlarımız öz yerlərinə, yurdlarına qayıdacaqlar.

Təbii ki, onda Aşıq Şəmşirin ruhu da rahatlıq tapacaq. Düşmənin gülləsinə tuş gəlmiş qızı Çimnaz xanımın, doğma torpaq uğrunda döyüşlərdə həlak olmuş əzizi, Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adını almış Şahlar Şükürovun, bir çox yaxın qohumlarının, yüzlərcə kəlbəcərlinin intiqamı da alınacaq və beləcə, indi düşmənin əhatəsindəki Dədə Şəmşirin məzarı da kimsəsizlikdən qurtulacaq!

***Ey arzin üzündə yaşayan insan,
Gəlin sülhə sarı, el sevindirək.
Xaraba qalmasın bu gözəl cahan,
Bir-birə əl tutaq, əl sevindirək.***

***Kimsənin xətrinə kimsə dəyməsin,
Bir kəsin işini kimsə əyməsin.
İşıqlı xoş günlər qara geyməsin,
Nəğmələr xoş olsun, il sevindirək... ❖***

Elmira Musaqızı





Novruz -

Bayramı turizm məhsulu kimi təqdim edə bilirikmi?

Müasir dövrdə turistlərin dünyanın hər hansı bölgəsinə səfərinin əsas hərəkətverici amillərindən biri yerli mədəniyyətə maraqdır. Hər il milyonlarla turistin dünyanın müxtəlif ölkələrinə səyahət etməsinin əsas səbəbi yerli xalqların mədəniyyəti, həyat tərz, özünəməxsus adətləri, milli bayramları ilə daha yaxından tanış olmaq həvəsidir.

Azərbaycan xalqı hər zaman spesifik mədəniyyəti və adət-ənənələri ilə dünya xalqlarından fərqlənir; ləziz xərəkləri, milli geyimləri, rəqsləri, oyunları və bayramları ilə də diqqəti cəlb edir. Xalqımızın lap qədimdən sevə-sevə qeyd etdiyi bayramlardan biri də o dövrün adət-ənənələrini günümüzdə qədər qoruyub saxlayan və öz orijinallığı ilə seçilən Novruz bayramıdır.

Dünyanın bütün xalqlarının milli bayramları var. Maraqlısı odur ki, bəzən onlar öz bayramlarını elə səviyyədə təqdim edirlər ki, həmin ərəfədə ölkəyə minlərlə turist gəlməsi ilə nəticələnir. Araşdırmamızda Novruz bayramının da turizm məhsulu kimi perspektivini aydınlaşdırmağa çalışacağıq.

HİNDİSTANDA “HOLİ”, ÇİNDƏ “SİNMIN”, AMERİKADA “ŞÜKRANLIQ”...

Qeyd edək ki, dünya xalqlarının əksər mifoloji sistemlərində həyatın yaranışında dörd ünsürün rolu, demək olar ki, eyni formada açıqlanır, lakin azərbaycanlılardan fərqli olaraq, suya, oda, küləyə, torpağa tapınma ilə bağlanan mərasimlər yazqabağı deyil, ilin müxtəlif fəsillərində reallaşdırılır.

Məsələn, hər il fevral-mart aylarında Hindistanda “Holi” adlanan bahar bayramı keçirilir. Təbiət oyanmağa başlarkən insanlar yazın gəlişini qeyd edirlər. Bu, qədim ənənələrlə, əfsanələrlə bağlıdır. Hesab olunur ki, yazın gəlişi təmtəraqa qeyd edilsə, həmin il bol-luq-bərəkət aşib-daşar. Holidə insanlar tonqal qalayır, pis ruhların müqəvvalarını yandırır, ellikcə gəzintiyə çıxır, kütləvi rəqslər təşkil edirlər. Bayramda tonlarla şirniyyat bişirilir. Bu bayram Hindistanda və onun hüdudlarından kənarda geniş qeyd olunur.

“Çində Novruza oxşayan bayrama “Sinmin” deyirlər. Bu bayram aprelin 4-dən 6-na qədər davam edir. Həmin vaxt insanlar şəhər və kənd ətrafına gəzintiyə çıxır, çər-pələng uçurur, baharın təntənəsini yaşayırlar. Mərkəzi Çində Sinmin bayramında sırf qadınların yeyəcəyi boranı soyutması bişirilir. Hesab olunur ki, bunu yeyən qadın-lar oğlan doğacaqlar. Novruz kimi, Sinmində də bayra-mın mühüm atributlarından biri boyanmış yumurtadır.

Avropa ölkələrində yaşayan xalqların keçirdiyi Pasxa bayramı da müəyyən mənada Novruzu xatırladır. Bu bayramda da süfrə zəngin olur. İnsanlar bir-birinə boyanmış pasxa yumurtası bağışlayırlar.

Pasxa axşamı kilsələrin həyatında insan-lar toplaşır, kütləvi



Hindistanda “Holi” bayramı

axşamında qeyd edilir. Bu bayramda əksər amerikan ailələrində xüsusi bəslənmiş hindtoyuğu kəsilir və məxsusi qaydada hazırlanır. Süfrəyə faraş balqabaqdan hazırlanmış piroq, qarğıdalı, qoz-fındıq, naringi, alma, şabalıd, üzüm və s. təamlar da qoyulur. Bütün bunlar təbiətin bəxş etdiyi nemətlərə görə şükranlıq ifadəsini simvollaşdırır. Şükranlıq bayramı da xalq gəzintisi olmadan keçmir. Hər il Nyu-Yorkda İst-River çayı üzərində atəşfəşanlıq təşkil olunur. Mərasim-lər televiziya ilə birbaşa translyasiya edilir.

Braziliyada ənənəvi Samba bayramı böyük coşqu ilə keçirilir. Minlərlə adam küçələrə çıxır, kütləvi şəkildə rəqs edir, şənlenir. Pa-raddan əvvəl Rio-de-Janeyronun meri şəhərin açarını bir həftəliyə şənliyin kralına təqdim edir. Kralı ən kök kişilər arasından seçirlər. Onun çəkisi 140 kilodan çox olmalıdır. Bayram boyu müxtəlif müsə-biqələr, rəqs yarışmaları reallaşdırılır. Rio karnavalı bütün dünyada məşhurdur. Hər il karnaval zamanı Braziliyaya dünyanın qitələrindən – Avstraliya, Kanada, Filippin, Yaponiya və Rusiya kimi ölkələrdən də milyonlarla turist gəlir. Karnaval ölkənin büdcəsinə milyonlarla xeyir verən tədbirlərdən biri sayılır.

NOVRUZ

BEYNƏLXALQ KARNAVAL STATUSUNDA...

Novruz bir bayram kimi baharın gəlməsi münasibəti-lə bir çox ölkələrdə geniş miqyasda qeyd olunur və Şimal yarımkürəsində astronomik yazın başlandığı, gecə-gün-düz bərabərliyi günündə – martın 20, 21, 22-də keçirilir. Azərbaycanlılar da bir sıra Şərq xalqları kimi yaz fəsl-i-nin gəlməsini təbiətin canlanması ilə bağlayır, bu mü-nasibətlə şənliklər keçirir, onu yeni ilin başlanğıcıtək bayram edirlər.

“Bayramın əsas mahiyyəti mərasimlər vasitəsilə təbiətə təsir göstərmək, onu yumşaltmaq, mülayimləşdirmək, qışı, qara günü, çətinliyi, çilləni, ağır-acını geridə bu-raxıb yeni, işıqlı, bol-bərəkət, bəhrə verəcək həyata başlamaqdır. Bunun üçün yandırılan tonqal da qaranlığı qovub uzaqlaşdırır.

gəzintiyə çıxırlar. Bu zaman onlar müxtəlif oyunlar oynayır, xorla oxuyur, uzun müddət şənlenirlər. Pasxa da Xeyirlə Şərin mübarizə-sini simvolizə edir və bayram boyunca insanlar Xeyirin qalib gəlməsi üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirirlər. Məqsəd isə yeni yazın bol-luq, bərəkət gətirməsidir.

1621-ci ildən Amerikada keçirilməkdə olan Şükranlıq bayramı isə Novruzdan fərqli olaraq yazda yox, payızda, noyabrın son cümə

*beynəlxalq karnavallar
statusunda*



2009-cu ilin sonlarında Novruz bayramı YUNESKO-nun qeyri-maddi mədəni irs siyahısına daxil edildi. 2010-cu ildə isə BMT-nin Baş Məclisi martın 21-ni Beynəlxalq Novruz Günü kimi tanıdığı haqda qətnamə qəbul etdi. Bu onu göstərir ki, Novruz bayramı öz milli koloritinə görə bu gün dünyada kütləvi şəkildə qeyd olunan heç bir beynəlxalq karnavaldan geri qalmır.

NOVRUZ BİR BAYRAM KİMİ TƏBLİĞ EDİLİR, AMMA...

Novruz xalqımızın əziz bayramı təki qeyd olunmaqla yanaşı, ondan turistləri Azərbaycana cəlb etmək üçün bir faktor kimi də istifadə edilməlidir. Çünki bu bayrama daha çox insanların cəlbi Azərbaycanın mədəni dəyərlərinin təşviqi deməkdir, ölkəmizin turizm potensialının tanıtılması yönündə atılan addımdır.

Bəs dövlət və kommersiya sektoru, xüsusilə turizm təşkilatları Novruz bayramının beynəlxalq səviyyədə təbliği üçün nə edir?

Əvvəlcə onu qeyd edək ki, Bakı şəhərində və regionlarda bu bayram təntənəli şəkildə qeyd edilir. Hər il Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin təşkilatçılığı ilə Dənizkənarı Milli Parkda Novruz bayramı münasibətilə geniş tədbir keçirilir. Azərbaycan prezidenti İlham Əliyev və onun xanımı Mehriban Əliyeva, dövlət qurumlarının və nazirliklərin rəhbərləri də bu tədbirin izləyiciləri arasında olur.

“ Artıq iki ildir “İçərişəhər” Dövlət Tarix-Memarlıq Qoruyğu İdarəsinin təşəbbüsü ilə İçərişəhərdə Beynəlxalq Novruz festivalı reallaşdırılır. Tədbirə Azərbaycanla yanaşı, bu bayramı qeyd edən yeddi ölkənin – Türkiyə, Rusiya, İran, Pakistan, Özbəkistan, Tacikistan və Qırğızistanın nümayəndələri də qatılır. Novruzun türk xalqlarının qədim mədəni irs nümunəsi olaraq dünyada təbliğinə xüsusi önəm verən TÜRKSÖY təşkilatı hər il müxtəlif ölkələrdə bayram şənlikləri təşkil edir. Bu tədbirlər Türkiyənin müxtəlif şəhərlərində, Parisdə, YUNESKO-nun baş qərargahında, Almaniya, Avstriya və digər ölkələrdə baş tutur.

Novruzun dünyada təbliği istiqamətində də müəyyən işlər görülür. Mart ayı ərzində Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi ölkəmizi iki beynəlxalq turizm sərgisində təmsil edir. Bunlardan biri Almaniya-da təşkil olunan “İTB-Berlin”, digəri isə Moskvada keçirilən “MITT” Beynəlxalq turizm və səyahətlər sərgisidir. Hətə iki sərgidə nazirlik tərəfindən Novruz ənənələrini əks etdirən xeyli sayda reklam-çap məhsulları, o cümlədən buklet və disklər hazırlanıb ziyarətçilərə paylanır. Bundan əlavə, bayramın simasını göstərən obrazlar – Keçəl, Kosa, Bahar qızı da bir çox hallarda sərgilərə aparılır, Novruz şirniyyatlarından ibarət süfrə açılır.

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən turizm şirkətləri isə ölkənin regionlarına təşkil etdikləri turları “Novruz-tur” adı ilə təqdim edir. Bu, eyni zamanda xarici turistlərə Azərbaycanın milli dəyərlərini tanı-

maq üçün bir vasitə hesab olunur. Son illər Azərbaycan vətəndaşları daha çox ölkə daxilində istirahətə üstünlük verdiklərindən bölgələrimizə istiqamətlənən belə turların sayı da getdikcə artır.

Ağsuda ötən il dövlət və kommersiya təşkilatları tərəfindən birgə təşkil edilən "Tərəkamə Novruzu" festivalı da bu bayramın təbliğinə xidmət edir. Ötən il festivala Türkiyə, Gürcüstan və Misirdən 150-dək iştirakçı qoşulub.

...GÖRÜLƏN İŞLƏR YETƏRLİ DEYİL

Bütün bunlara baxmayaraq mütəxəssislər Novruz bayramı günlərində ölkəyə turist cəlb etmək üçün həyata keçirilən tədbirlərin yetərli olmadığı qənaətinə gəlir. Onların fikrincə, təkcə Novruz bayramının deyil, ümumilikdə zəngin folklorumuzun turizm məhsulu kimi geniş təqdimatına ehtiyac var.

Novruz bayramı ilə bağlı keçirilən tədbirlərdə aşığı sənətimiz, meydan teatrı və bu kimi xalq sənəti nümunələri nümayiş etdirilir və turistlər buna xüsusi maraq göstərir. Amma belə tədbirlərin mütəmadi keçirilməsi daha məqsədəuyğundur. Bununla bayramı daha geniş tanımaq mümkündür. Həm də Novruz müxtəlif bölgələrimizdə fərqli qeyd edilir. Həmin müxtəlifliyi nəzərə alıb bu bayramı həm yerli turistlərimizə, həm də əcnəbi qonaqlara daha dolğun formada nümayiş etdirmək mümkündür.

Novruz Azərbaycanda bir qayda olaraq evlərdə keçirildiyindən hələ ki, elə geniş ictimai miqyas almayıb. Bayram günlərində xüsusilə qonşu ölkələrdən Bakıya çoxsaylı turistlər gəlir. Onların Novruz mərasimlərində iştirakını təmin etməklə, əvvəlcədən tədbirlər haqqında məlumatlar verməklə bayrama marağı daha da artırmaq olar. Bu zaman turist də bilər ki, hansı mərasimlərə qatılacaq, səfər proqramı necə olacaq və s. Novruzla bağlı xüsusi tur-proqramlar hazırlanıb

lazımı səviyyədə təbliğat aparılsa, nəinki qonşu ölkələrdən, Avropa-dan da çoxsaylı turistləri cəlb etmək mümkün olar.

Nəzərə alsaq ki, bayramın hazırlıq müddəti də təxminən bir ay çəkir, onda turistlərin gəlməsi, mərasimlərdə iştirakı, ayrı-ayrı bölgələri gəzməsi üçün kifayət qədər vaxt var.

Novruz xalqımızın tarixi yaddaşından süzülüb gələn ənənələri yaşadan, keçmişimizi və gələcəyimizi bir-biri ilə bağlayan bayramdır. Elə bu səbəb-



dəndir ki, xalqımız özünün milli və tarixi ənənəsinə çevrilən Novruzu bu il də böyük sevinclə qarşıladı. Yazın gəldiyi, təbiətin oyandığı, gecə ilə gündüzün bərabərləşdiyi bir günə bağlı olan bu bayram Azərbaycan xalqının milli düşüncəsini və ruhunu özündə əks etdirir. ♦

Fəxriyyə Abdullayeva



Məktubları araşdırarkən...

...Zaman o zamandır ki, hər kəs bir-birindən istədiyi vaxt xəbər, hal-əhval tuta bilər. Əslində bunu müasir texnologiyanın qələbəsi hesab edirik. Və belədir də! Amma bu rahatlığın özü bir narahatlıq hissi doğurur. Qloballaşan dünyada virtual imkanlar nə qədər yaxını uzaq, uzağı yaxın edirsə, real olaraq bir o qədər insanlar bir-birindən uzaqlaşır. Nə yaxşı ki bu klassik ünsiyyət "aqlığımızı doyuran" ənənəvi oxucu məktubları hələ sıradan çıxmayıb, ara-sıra insanların öz əli ilə yazılan canlı satırlar bizi həyəncanlandırır, səmimiyyəti ilə sevindirir. Bu məktublar həm biza mövzularımızın dəqiq ünvanını müəyyənləşdirməyə, həm də fəaliyyət istiqamətimizi müvafiq şəkildə qurmağa imkan verir...



Bu məktubların icmalı göstərir ki, yerlərdə mədəniyyətimizin inkişafı və təbliği, milli mənəvi dəyərlərimizin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi, istedadların aşkara çıxarılması və onların peşəkarlıqlarının artırılması, mədəni-maarif müəssisələrin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, müvafiq inventar və avadanlıqlarla təchiz edilməsi istiqamətində xeyli işlər görülür.

Fəal oxucumuz **Elçin Qurbanov** redaksiyamıza iki yazı göndərmiş. Birinci məqalədə Gəncə Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi uşaq şöbəsi tərəfindən tarix və diyarşünaslıq muzeyinə təşkil olunan gəzintidən, "Tariximizi öyrənək" başlığı altında keçən tədbirdə şəhər 2 saylı uşaq bağçası böyük yaş qrupunun uşaqlarının iştirakından, burada onlara muzey haqqında ətraflı məlumat verilməsindən, eksponatlarla yaxından tanış olmalarından və maraqlandıqları sualların cavablandırılmasından söhbət açılır.

Müəllifin digər məqaləsi Məhsəti Gəncəvi Mərkəzinin fəaliyyəti ilə bağlıdır. Qeyd edir ki, Mərkəz 2013-cü ildə Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə inşa edilib. Bina qarşısında görkəmli şairənin möhtəşəm heykəli ucalır, ətrafında "Məhsəti bağı" salınıb.



Məktub müəllifinin məlumatına görə, Mərkəzin birinci mərtəbəsində Məhsəti Muzeyi, elektron kitabxana, oxu zalı, elektron məlumat lövhəsi fəaliyyət göstərir, Heydər Əliyev

Fondu tərəfindən nəşr olunan kitablar, Azərbaycan bəstəkarlarının əsərləri yazılmış disklərdən ibarət sərgi nümayiş etdirilir.

İkinci mərtəbədə yerləşən "Məhsəti" otağında isə əməkdar rəssam İsmayıl Məmmədovun şairənin rübailərinə həsr etdiyi "Məhsəti dünyası" adlı miniatur sərgilənir. Burada həmçinin Məhsəti dövrünü əks etdirən "Milli geyimlər" sərgisi, şahmat fiqurları, Məhsəti Gəncəvinin müxtəlif illərdə işıq üzünə görə kitabları, Azərbaycan muğamları ya-



zılmış disklər, musiqi alətləri, şairənin büstü diqqət çəkir. Rəssamlıq qalereyası da bu mərtəbədə yerləşir.

Gəncə Şəhər Mədəniyyət və Turizm İdarəsi, musiqi studiyası və muğam şöbəsi fəaliyyətlərini Mərkəzin üçüncü mərtəbəsində həyata keçirir. Onların ixtiyarında olan 140 yerlik iclas zalında müxtəlif tədbirlər təşkil edilir. Mədəniyyətimizin inkişafı və təbliğində, asudə vaxtın səmərəli təşkilində burada fəaliyyət göstərən qurumların xüsusi rolu var.



Mərkəzə olan maraq da məhz bu amildən qaynaqlanır...



“Zəngilan rayon tarix-diyarşünaslıq muzeyinin direktoru Tünzalə Nuriyevanın məqaləsində hazırda rəhbərlik etdiyi müəssisənin fəaliyyətindən, həyata keçirilən tədbirlərdən, tarixi-ələmətdar hadisələrlə bağlı gerçəkləşdirilən layihələrdən bəhs olunur. Vurğulanır ki, füsunkar gözəlliyə malik təbiəti, özünəməxsus iqlimi, zəngin təbii sərvətləri, tarixi memarlıq abidələri ilə seçilən Zəngilan rayonunda işğaldan əvvəl üç muzey – Zəngilan rayon tarix-diyarşünaslıq, “Xalqlar dostluğu” və “Daş heykəllər” muzeyləri fəaliyyət göstərirdi. İşğal zamanı başqa maddi və mədəni dəyərlərimiz kimi bu muzey və eksponatlar da qarət olunub...

Müəllif daha sonra yazır: “Minnətdarlıq hissi ilə bildirməliyik ki, “Qaçqınların və məcburi köçkün-

lərin yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılması və məşğulluğunun artırılması üzrə Dövlət Proqramı”na, ölkə başçısının 2007-ci il ta-

rixli Sərəncamları ilə təsdiq edilən əlavələrin müvafiq bəndlərinə uyğun olaraq Masazır qəsəbəsində, əsasən rayonumuzdan olan məcburi köçkün ailələləri üçün yeni salınmış şəhərcikdə Zəngilan rayon tarix-diyarşünaslıq muzeyinin fəaliyyəti bərpa edilmişdir.

Zəngilan rayon İcra Hakimiyyəti və rayon Mədəniyyət və Turizm şöbəsi muzeyin genişlənməsi və qiymətli eksponatlarla zənginləşməsinə yaxından köməklik göstərir.

Əhalinin marağını cəlb etmək, insanları məlumatlandırmaq üçün muzeydə vaxtaşırı ekskursiyalar, tədbirlər, sərgilər təşkil olunur, şagirdlərə Zəngilan rayonunun tarixi, keçmişi haqqında məlumat verilir. Muzey şəhərciyə gələn xarici rəsmi qonaqların da böyük marağına səbəb olur. BMT-nin, ATƏT-in nümayəndələri və bir sıra xarici ölkələrin səfirləri muzeydə qonaq olur, ürək sözlərini rəy kitabına yazırlar...

Əlbəttə, bunlar aldığımız məktubların yalnız müəyyən qismidir. Təbii ki, onların hamısını bir məqalədə təhlil etmək də mümkün deyil.

“Biz də bacarıyıq” – Cavid Əliyevin Ağcabədi rayonundan jurnalımıza ünvanladığı məqalə belə adlanır. Müəllif bölgədə gənclərə həmişə xüsusi qayğı göstərildiyinə diqqət çəkərək qeyd edir ki, bu məqsədlə rəngarəng layihələr gerçəkləşdirilir, müxtəlif toplantılar keçirilir. Təqdirəlayiq haldır ki, reallaşdırılan tədbirlərdə mədəniyyət və turizm şöbəsinin tabeliyindəki bütün müəssisələr fəal iştirak edir. Buna nümunə kimi bu günlərdə Hacıbəddəli Folklor Evinə kənd uşaq musiqi məktəbinin təşkilatçılığı ilə “Biz də bacarıyıq” adı altında baş tutan görüşü göstərmək olar. Tədbiri giriş sözü ilə açan layihənin eksperti Radə Telmanqızı bildirib ki, toplantının əsas məqsədi gənclərin istedad və bacarıqlarını aşkara çıxarmaq, onların asudə vaxtlarının səmərəli təşkilinə, incəsənət, idman və digər sahələrə maraqlarının artırılmasına dəstək verməkdir. Sonra Ağcabədi Rayon Mədəniy-

yət və Turizm Şöbəsinin müdiri Rza Quliyev musiqi mədəniyyəti ilə bağlı öz tövsiyələrini verib, gənclər arasında yeni səslərin olduğunu sevdindirici hal kimi dəyərləndirib. Yaqub Məmmədov adına mədəniyyət evinin direktoru Məzahir Mehdiyev, Hacıbəddəli kənd



musiqi məktəbinin direktoru Rəhim Süleymanov və başqaları gənclərin inkişafı istiqamətində görülən işlərdən, yaradılan münbit şəraitdən bəhs edərək, onlara bu yolda daha böyük uğurlar arzulayıblar. Tədbirin sonun-



da gənclərin ifasında xor, folklor nümunələri, musiqi nömrələri təqdim olunub, rəqslər ifa edilib...



Murad Hacıyevin məktubunda son illər Qubanın turizm işinin təşkili, bu sahənin inkişafı istiqamətində mühüm uğurlara nail olunması barədə müfəssəl məlumat verilir. Qeyd edilir ki, bölgəyə turizm axınına gücləndirmək məqsədi ilə müxtəlif tədbirlər keçirilir, sərgilər təşkil olunur, yeni müəssisələr açılır, maddi-texniki bazanın möhkəmləndirilməsi istiqamətində müvafiq addımlar atılır. Sərgilərdə rayon turizm informasiya mərkəzinin sifarişi ilə hazırlanan paketlər, cib təqvim-



ləri, açıqçılar, tur-proqramları, qeyd dəftərcələri, tədbirləri və yeni açılan istirahət mərkəzlərini əks etdirən stendlər nümayiş olunur. Bölgənin turizm imkanları haqqında mətbuat səhifələrində maraqlı yazılar dərc edilir, televiziya kanallarında rəngarəng verilişlər yayımlanır.

Bütün bunların nəticəsidir ki, Qubaya istirahət gələnlərin sayı ildən-ilə artır. Keçən il bu məqsədlə turizm informasiya mərkəzinə 7514 nəfər turist müraciət edib. Turistlərin 6841 nəfəri yerli, 673 nəfəri isə xarici ol-

kə vətəndaşları olmuşlar. Hazırda rayonda fəaliyyət göstərən 40-dək turizm obyekti qonaxlara xidmət göstərib. "Şane", "Cənnət bağı", "Terrace" kimi tanınmış hotellərə, eləcə də Xınalıq, Təngaltı, Afurca, Uzunmeşə, Qəçrəş və başqa kəndlərdəki müəssisələrə üz tutan turistlərin sayı daha çoxdur. Qonaxların asudə vaxtlarının səmərəli keçməsi üçün tarixi abidələrlə zəngin, səfalı təbiəti ilə seçilən Xınalıq, Ləzə, Xanəgah, Afurca və digər kəndlərə, habelə muzey və ziyarətgahlara ekskursiyalar təşkil edilib...



Ağdaşda həyata keçirilən mədəni tədbirlər barədə mü-
təmadi surətdə elektron ünvanımıza məqalələr göndərən Günel Sultan bu dəfə maraqlı bir kitabın təqdimatından, istedadlı şairə Səidə Asimanın yaradıcılıq yolundan bəhs edir. Müəllif bildirir ki, bu yaxınlarda Ağdaş Rayon Mədəniyyət və Turizm Şöbəsinin təşkilatçılığı ilə şairə Səidə Asimanın şeirlərindən və sözlərinə yazılmış musiqilərdən ibarət ədəbi-bədii, musiqili yaradıcılıq gecəsi keçirilib. Tədbiri şöbənin müdiri Tahir Əliyev açaraq şairənin həyat və yaradıcılığından danışib, onun musiqi texnikumunu bitirdiyini, Odlar Yurdu Universitetinin məzunu olduğunu, Ağdaş şəhər Həbil Əliyev adına uşaq musiqi məktəbində kamança ixtisasından dərs dediyini, 2002-ci ildən etibarən vaxtaşırı respublika mətbuatında şeirləri dərc edildiyini, indiyədək "Gizli dünyam", "Ana fəryadı", "Kədərimdən doğan günəş", "Həsəratim mənim" və "Unutma məni" adlı şeirlər kitabları ilə oxucuların görüşünə gəldiyini, 2005-ci ildən Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, "Qızıl qələm" mükafatı laureatı olduğunu diqqətə çatdırıb, Səidə Asimanı beşinci kitabının işıq üzü görməsi və istedadlı qələm sahibi kimi Prezident təqaüdünə layiq görülməsi münasibətilə təbrik edir, ona yeni-yeni yaradıcılıq uğurları arzulayırıq.



Bir müddət sonra isə Səidə Asimanın "Unutma məni" kitabının təqdimatı Azərbaycan Yazıçılar Birliyində də keçirilib. Tədbirdə xalq şairi Fikrət Qoca, respublikanın bir sıra tanınmış şair və yazıçıları çıxış edərək dəyərli fikirlər söyləyiblər...

“Məktəbdə gənc nəslin estetik zövqünün formalaşdırılması, mədəniyyətinin zənginləşdirilməsi, dünyagörüşünün genişləndirilməsi istiqamətində qabaqcıl təcrübədən istifadə edilir. Bu məqsədlə ayrı-ayrı musiqi kollektivləri ilə müntəzəm əlaqə saxlanılır, müəllim və şagirdlərin görüşləri təşkil olunur...”

Bu qeydlər **Mahir Əbilovun** Şirvan Şəhər Uşaq Musiqi Məktəbinin fəaliyyətindən, kollektivin son illərdə qazandığı uğurlardan bəhs edən məqaləsindən götürülüb. Göstərilir ki, 1961-ci ildə yaradılan musiqi ocağında 446 şagird oxuyur. Onların tar, pianino, skripka, kamança, qarmon, klarnet, nağara və xanəndəlik ixtisasları üzrə təlim-təربiyəsi ilə 95 müəllim məşğul olur.

Musiqi məktəbinin rəhbəri, təcrübəli peydaqoq Mübariz Dadaşov bildirib ki, kollektiv işlərini günün tələbləri səviyyəsində qurulmaq üçün daim “Azərbaycan Respublikasında uşaq musiqi, incəsənət və rəssamlıq



məktəblərinin fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması üzrə İnkişaf Proqramı”na, nazirliyin müvafiq göstərişlərinə istinad edir. Təbii ki, bu da məktəbdə çalışan hər bir müəllimin məsuliyyətini artırmaqla yanaşı, onları uşaq və yeniyetmələrin bədii zövqünün formalaşması, mədəni-estetik təربiyəsinin gücləndirilməsi, istedadların aşkara çıxarılması və gələcək inkişafı qayğısına qalınması istiqamətində daha səylə çalışmağa ruhlandırır.

Maddi-texniki bazanın möhkəmləndirilməsi məqsədi ilə müvafiq tədbirlərin görülməsi, məktəbin lazımı avadanlıq, inventar,

tədris və təlim üçün əyani və texniki vasitələrin alınması, pedaqoji kadrların peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsi, onların seminar, trening və ixtisasartırma kurslarına cəlb edilməsi, təhsilin elmi-nəzəri və praktik əsaslarla qurulması, təhsil prosesinə müasir tərzdə yanaşma metodlarının tətbiqi və s. kollektivin uğurunu təmin edən amillərdəndir.

Bu baxımdan, məktəbdə hər tədris ili üçün tərtib olunan ümumi iş planında Azərbaycan və xarici ölkə bəstəkarlarının yubileylərinə həsr olunmuş konsert – müəllimlərin, yaradıcılıq gecələrinin, məktəbdaxili müsabiqələrin, Azərbaycan Milli Konservatoriyasının tərkibində Musiqi Kollekcindən və Bakı Musiqi Akademiyasından dəvət olunmuş müəllimlərin iştirakı ilə ustad dərslərinin keçirilməsi, istedadlı şagirdlərin solo və sinif konsertlərinin təşkili diqqət cəkir...



“Mingəçevir teatrı Goranboyda” – **Xəyyam Quliyevin** redaksiyamıza göndərdiyi məqalə isə bu cür adlanır. Yazıda rayon mədəniyyət və turizm şöbəsinin asudə vaxtın təşkili is-

tiqamətində həyata keçirdiyi rəngarəng layihələrdən, çeşidli tədbirlərdən, bu sırada Mingəçevir Dövlət Dram Teatrı aktyorlarının bölgəyə səfərindən, rayon mədəniyyət sarayında tanınmış türk yazıçısı Cahit Atalayın “Pusqu” tamaşasını nümayişindən söhbət açılır. Anşlaqla keçən tamaşanın sonunda zalda əyləşənlərin ayağa qalxaraq razılıqlarını sürəkli alqışlarla bildirmələri rejissor (Xəzər Gəncəli) və rəssam (Rəfael Həşimov) işi, musiqi tərtibatı (Elnur Rəsulov) ilə yanaşı, aktyor oyununun da yüksək səviyyədə olduğunu göstərib. Rolları İlqar Rəhimov (İla-

noğlu), Arif Əhmədov (Dursunəli) və Hüseyn Mustafayev (Yaşar) ifa ediblər. Mingəçevir Dövlət Dram Teatrının təqdim etdiyi tamaşanı rayon mədəniyyət və turizm şöbəsinin müdiri Gündüz Hacıyev də yüksək dəyərləndirib: “Hesab edirəm ki, bu cür əsərlərin səhnə həllini tapması yalnız asudə vaxtın səmərəli təşkili, mədəniyyətimizin zənginləşdirilməsi deyil, həm də insanların teatra marağının artması baxımından əhəmiyyətlidir. Odur ki respublika teatrlarının rayonu- muza səfərlərinin ənənəvi xarakter alması- na çalışacağıq...”

Məhbubə Əhmədova “Könlüm şeir istəyir” sərlövhəli məqaləsində Azərbaycan poeziyasının görkəmli nümayəndəsi, xalq şairi Nəriman Həsənzadənin anadan olmasının 85 illiyi ilə əlaqədar Ağsu rayon mərkəzi kitabxanasında reallaşdırılan ədəbi-bədii gecə haqqında təəssüratlarını bölüşür. Mərasimi giriş sözü ilə Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimi Yeganə Cəlilovanın açdığını və şairin yaradıcılığı haqqında ətraflı məlumat verdiyini diqqətə çatdırır: “Nəriman Həsənzadə haqqında danışmaq ümumən müasir Azərbaycan poeziyası haqqında danışmaq deməkdir. O, Səməd Vurğundan sonrakı dövrün ən böyük şairlərindəndir.

Bütövlükdə şairlik Nəriman Həsənzadənin stixiyasıdır. Belə ki, o yalnız şeirində, nəsrində, dramaturgiyasında və publisistikasında deyil, adi məişətdə də şairdir.

İctimai həyatımızda elə bir mühüm problem yoxdur ki, Nəriman Həsənzadə ona biganə qalsın. “Atabəylər”ə qədər, “Atabəylər”dən “Nəriman”a qədər, “Nəriman”dan “Bəyanat”a qədər şair Azərbaycan xalqının bugünkü ovqatını nümayiş etdirir. O, xalqımızın dövlətçilik duyğularını zənginləşdirən “Azərbaycan harayı”, “Bütün millətlərə”, “Salam, Azərbaycan” kimi nümunələrini yaratmışdır. Ona görə də bu gün hamı şairin əsərlərini sevə-sevə oxuyur”.



Tədbirdə şairin poeziyasında parçalar səsləndirilib. Sonda mərasim iştirakçıları onun həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş videoçarxı izləyib və kitablarının sərgisinə baxıblar... ♦

Y.Hidayətoğlu

“BÖLGƏLƏRDƏN PAYTAXTA”

Nisgil, ümid, inam notlarına köklənən Şuşa təqdimatı



Bir ay sonra Azərbaycanın tarixi ərazilərinə xarici müdaxilə nəticəsində qövr edən Şuşa nisgilinin, əsrarəngiz təbiətə, unikal coğrafi mövqeyə, zəngin mədəni irsə malik qədim yurd yerindən ayrı yaşanan ömrün – Şuşasızlığımızın 24 yaşı tamam olur. 1992-ci il mayın 8-də Qarabağ üzüyünün ziqiymət qaşısı sayılan şəhər xain düşmən hücumuna məruz qalaraq dağıldı, yağmalandı, sakinləri qətlə yetirildi, ev-eşiyindən didərgin salındı. Bu müddət ərzində insanların ürəyində bir həsrət tumu əkildi, cücarib qollu-budaqlı ağaca çevrildi; Vətənin müxtəlif guşələrinə səpələnən şuşalıların körpələri yaşa dolur, gəncləri müdrikləşir, ahılları haqqa qovuşur... Amma kimsə bir an belə Şuşanı unutmur – hər kəsin iç dünyasında xarıbülbul bitir, Vaqif, Zakir, Natəvan şeiriyyəti süslənir, Keçəcioğlu Məhəmməd, Bülbül, Seyid, Xan əmi ötür, Üzeyir, Soltan, Fikrət, Süleyman bastaları səslənir...

Hamı birmənalı şəkildə anlayır ki, xalqımızın bütün qonaqpərvərliyinə, paytaxtda, müxtəlif regionlarda mehribanlıqla qarşılanıb son tikənin də onlarla bölünməsinə, yaralarına məlhəm olmaq cəhdlərinə rəğmən, bu həyat tərzini müvəqqətidir; yollarını gözləyən ata yurdu, üzlərini sürtmək istədikləri doğma torpaq, közərtisi canlarını qızdıracaq ocaq var, Şuşa var və əcdadlarımızın ruhunun məzəmmətindən qurtulub həmin nura, müqəddəsliyə, Vətənə yenidən qovuşacağımız gün çox da uzaqda deyil.

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin “Bölgələrdən paytaxata” layihəsi çərçivəsində

Şuşa İcra Hakimiyyətinin dəstəyi, Bakı Şəhər Mədəniyyət və Turizm İdarəsi, Şuşa Rayon Mədəniyyət və Turizm Şöbəsinin birgə təşkilatçılığı ilə Beynəlxalq Muğam Mərkəzində keçirilən tədbir nəinki şuşalıları, mərasim iştirakçılarını, ürəyi bu məkanla döyünən insanları, bütün xalqımızı Şuşaya apardı.

Elə foyeyə ayaq basan andaca qarabağlılara xas isti, doğma qarşılanma və qonaqpərvərlik, Şuşa Dövlət Rəsm Qalereyasından boylanın Cıdır düzü, Daşaltı, Ağabəyimağa qəsri, Topxana, Xanqızı bulağı, Aşağı Gövhərağa məscidi və digər tarixi məkanlar, milli musiqi alətlərimiz və onların suvenirlərindən ibarət kolleksiya, Qarabağ mətbəxinin ləziz

təamları, şirniyyat məhsulları, xalça aləminin çeşidli nümunələri, dekorativ-tətbiqi sənət ustalarının əl işləri ötən günlərə ekskurs, nostalji hisslər yaratmaqla yanaşı, bizlərdən təcili bu sənət qaynağına qayıtmağı, qoyub gəldiklərimizə yiyə durmağı da tələb edirdi.

Başqa bir stenddə məkanın qədim və keşməkeşli tarixi haqqında məlumatlar, ayrı-ayrı dövrlərinə aid nəşrlər sərgilənirdi. İlk bilgilərdən məlum olur ki, hələ eramızın II əsridə yaşamış Qədim Roma tarixçisi Tasit Qafqaz ərazisində dondar türk tayfasına məxsus Sosu (latın dilində “ş” səsi yoxdur) şəhərinin mövcudluğu barədə məlumat verib. Dəniz səviyyəsindən 1300–1600 metr





yüksəklikdə yerləşən Şuşa şəhərinin cənubunda Qafqazın ən qədim yaşayış məskənlərindən biri yerləşir. Həmin ərazilər tarixi Azərbaycan torpaqlarının – Midiya dövlətinin, Qafqaz Albaniyasının, Qarabağ xanlığının ayrılmaz hissəsidir...

Çıxışında ilk öncə “Bölgələrdən paytaxta” layihəsinin əhəmiyyətindən söhbət açan mədəniyyət və turizm naziri Əbülfəs Qarayev bu kontekstdə regionların sosial-iqtisadi inkişafını, turizm potensialını, adət-ənənələrini, el sənətkarlığını, kulinariyasını əks etdirən sərgilərin, bədii kollektivlərin və incəsənət ustalarının konsertlərinin reallaşdığını və maraqla qarşılandığını vurğuladı: “Layihə ölkəmizin zəngin mədəniyyətinin geniş təbliğinə, regionlararası mübadilənin güclənməsinə əlavə zəmin yaradır”.

Nazir bu gün seçilən məkanın digər yerlərdən fərqləndiyini söylədi: “Azərbaycanın ecazkar musiqi beşiyi Şuşada zaman-zaman milli musiqi mədəniyyəti xəzinəmizə əvəzsiz töhfələr verən görkəmli sənətkarlar yetişib. Təqdimatın Beynəlxalq Muğam Mərkəzində təşkili elə bu səbəbdən qaynaqlanıb.

Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə toxunan nazir əminliklə bildirdi ki, bu problem ölkəmizin ərazi bütövlüyü çərçivəsində öz həllini tapacaq. Şuşada mövcud olan mədəniyyət ocaqları, musiqi məktəbləri bu gün yaşasa da, Azərbaycan dövləti bu istiqamətdə mühüm layihələr, proqramlar həyata keçirsə də: “Yalnız o vaxt rahatlıq tapacağıq ki, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü məsələsi Prezident İlham Əliyevin söyləri nəticəsində qısa bir zamanda öz həllini tapacaq, işğal altındakı torpaqlarımız azad olunacaq və biz belə bir təqdimatı Şuşada keçirəcəyik!”

Son illər Azərbaycan mədəniyyətinin təbliği istiqamətində görülən işlərə toxunan nazir bildirdi ki, bu istiqamətdə əldə olunan uğurlarda Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban Əliyevanın say və təşəbbüsləri əvəzolunmazdır. Keçirilən bütün musiqi layihələrində Şuşanın, Qarabağın musiqi irsi təbliğ olunur. O, Şuşanın da adının gələcəkdə YUNESKO inciləri sırasına daxil edilməsinə əminlik ifadə etdi.

“Azərbaycan Respublikası Dağlıq Qarabağ

bölgəsinin Azərbaycanlı İcması” İctimai Birliyinin sədri, Şuşa Rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı Bayram Səfərov tədbirin təşkilində əməyi olan hər kəsə minnətdarlığını bildirdi.

Heydər Əliyev Fondunun vitse-prezidenti Leyla Əliyevanın təşəbbüsü ilə həyata keçirilən “Xocalıya ədalət!” təbliğat-təşviqat kampaniyası çərçivəsində görülən işlərdən söz açan icra başçısı ötən müddət ərzində Azərbaycanın haqq səsinin bütün dünyaya yayıldığını, dəstək qazandığı Qarabağın qədim tarixindən də söz açaraq belə tədbirlərin mütəmadi təşkilinin Şuşanın daha yaxından tanınmasına təkan verəcəyini vurğuladı.

Şuşanın tarixi-mədəni zənginliyini, Azərbaycan mədəniyyətinə, ədəbiyyatına, hərb sənətinə bəxş etdiyi dahilər barədə, həmçinin rayonun işğalı və bu təcavüzün ağır nəticələrini canlandıran videoçarx hər kəsi kövrəltdi.

Şuşa rayon bədii kollektivlərinin, incəsənət ustalarının iştirakı ilə təqdim edilən konsert proqramı da şuşalıları və bütün Azərbaycanı halal Şuşa sevdasından heç zaman vaz keçməyəcəyimizi sübut etdi. ♦



“Xalq yaradıcılığı paytaxtları”

2010

Gəncə – Azərbaycanın Əfsanələr Paytaxtı
Şəki – Azərbaycanın Sənətkarlıq Paytaxtı
Qazax – Azərbaycanın Folklor Paytaxtı

Şabran – Azərbaycanın Əfsanələr Paytaxtı
Lənkəran – Azərbaycanın Folklor Paytaxtı
İsmayıllı – Azərbaycanın Sənətkarlıq Paytaxtı

2011

2012

Gədəbəy – Azərbaycanın Əfsanələr Paytaxtı
Masallı – Azərbaycanın Folklor Paytaxtı
Quba – Azərbaycanın Sənətkarlıq Paytaxtı

Xaçmaz – Azərbaycanın Əfsanələr Paytaxtı
Zaqatala – Azərbaycanın Folklor Paytaxtı
Göygöl – Azərbaycanın Sənətkarlıq Paytaxtı

2013

2014

Qəbələ – Azərbaycanın Əfsanələr Paytaxtı
Balakən – Azərbaycanın Folklor Paytaxtı
Abşeron – Azərbaycanın Sənətkarlıq Paytaxtı

Şamaxı – Azərbaycanın Ədəbiyyat Paytaxtı
Qax – Azərbaycanın Milli Mətbəx Paytaxtı

2015





Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

Bizi burada izləyin



mct.gov.az



bakuforum.az



azerbaijan.travel



bakubookfair.com

nationalmuseum.az



azercarpetmuseum.az

virtualkarabakh.az



shahdag.az



gomap.az



www.facebook.com/Culture.and.Tourism

www.facebook.com/www.azerbaijan.travel



Aitf

Ufi
Approved
Event



15-ci Yubiley Azərbaycan Beynəlxalq

TURİZM VƏ SƏYAHƏTLƏR SƏRGİSİ

7-9 APREL 2016

Bakı Ekspo Mərkəzi



Bütün Dünya.
Bir Sərgi.

Təşkilatçılar



Tel.: +994 12 404 10 00
Faks: +994 12 404 10 01
E-mail: tourism@iteca.az

Biletinizi www.aitf.az
vəb-saytında əldə edə bilərsiniz



www.facebook.com/AITFAzerbaijan



